Az egyházak és a katonai erők előtt álló kihívások, az együttműködés lehetőségei

Szerkesztette
Gőcze István

Az egyházak és a katonai erők előtt álló kihívások, az együttműködés lehetőségei

A külső borítón Toni Frissel (1907–1988)
American soldier in bombed church in World War II, Italy című fotója látható.
Forrás: Toni Frissell | Fans in a Flashbulb (wordpress.com) (A letöltés dátuma: 2021. 04. 25.)

Az egyházak és a katonai erők előtt álló kihívások, az együttműködés lehetőségei

Tanulmánygyűjtemény

Szerkesztette
Gőcze István

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága

Budapest, 2021

Szerzők

Berek Tamás
Fischl Vilmos
Földi László
Kirovné Rácz Réka
Orosz Gábor Viktor
Padányi József
Sáfár Brigitta
Sajtos Szilárd
Ujházi Lóránd

Lektorok

Fischl Vilmos
Padányi József

© A szerkesztő, 2021
© A szerzők, 2021
© Kiadó, 2021

Minden jog védve.

Tartalomjegyzék

Orosz Gábor Viktor: Békefenntartók és béketeremtők 7

Fischl Vilmos: Az üldözött keresztények biztonsági helyzete – Hungary Helps Program 21

Berek Tamás – Újházi Lóránd: Nukleáris elrettentés, növekvő biztonsági kihívás és változó egyházi aggodalmak 31

Földi László – Padányi József: Környezetbiztonsági kihívások a haderők számára 49

Sajtos Szilárd: A katonai lelkigondozás rendszerszemléletű megközelítése 61

Kirovné Rácz Réka – Sáfár Brigitta: Lelkisegélynyújtás katasztrófák bekövetkezése után 75

Orosz Gábor Viktor[1]

Békefenntartók és béketeremtők

A kereszténység béketeremtésre és igazságosságra irányuló szándékának célja nem kevesebb, mint az etnikai és vallási közösségek, a népek és az országok közötti kapcsolatokban minden ember méltóságának elismerése, az emberi jogok tisztelete, a tartós politikai, szociális és gazdasági fejlődés. Minden, amit a keresztény egyházak ezen a téren tesznek, abban a kérdésben csúcsosodik ki, hogy milyen hatékonysággal tudnak fellépni a társadalom hátrányos helyzetű csoportjainak érdekében. A világ számos részén ezek a csoportok az idegenek, a bevándorlók, az etnikai és vallási kisebbségek, sok esetben pedig a nők, a gyermekek és idős emberek. Az tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen teológiai szempontok alapján, és mely erkölcsi kritériumoknak megfelelve működhetnek együtt a béke iránt elkötelezett egyházak a béke fenntartását, továbbá a béke megteremtését szolgáló haderővel.
Kulcsszavak: *béke, egyházak, együttműködés, béketeremtés*

The goal of Christians for peace and justice is nothing less than the respect of the dignity of all people in relations between ethnic and religious communities, peoples and countries, respect for human rights, and long-lasting political and social and economic development. All, what the Christian churches do in this field culminates in the question of how effectively can act for the benefit of deprived groups in society. In many parts of the world, these groups are foreigners, immigrants, ethnic and religious minorities, and in many cases women, children, and the elderly. The paper seeks to answer the question of the theological aspects and moral criteria in which churches committed to peace and can cooperate with the armed forces for the maintenance of peace and the establishment of peace.
Keywords: *peace, churches, cooperation, peace building*

„A béke fontosabb minden igazságnál;
és a béke nem az igazságért van,
hanem az igazság van a békéért."
(Luther Márton)

Mintegy öt évvel ezelőtt – 2016. július 13-án – mutatták be Németországban az új biztonságpolitikáról és a Bundeswehr jövőjéről szóló *Fehér könyvet*.[2] A német szövetségi kormánynak ezt az alapdokumentumát érdekfeszítő biztonságpolitikai kérdések idején tették közzé, amikor Európában és a tengerentúlon a klasszikus hatalmi politika reneszánszát éljük, amely magában foglalja a katonai eszközök alkalmazását is. A konfliktusok és háborúk visszatértek Európába és közvetlen szomszédságába: a kelet-ukrajnai háború hullámzó intenzitással folytatódik. A

[1] * PhD; habilitált egyetemi docens; Evangélikus Hittudományi Egyetem; e-mail: oroszdr@gmail.com.
[2] *Weissbuch 2016 – Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr* (2016). *Forrás:* www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)

válság spektruma Afganisztántól – Irakon és Szírián keresztül – Észak-Afrikáig terjed Az elmúlt évek nagy menekülthullámai megkérdőjelezték az európai emberek szolidaritására való hajlandóságát és lehetőségeit.[3] A Brexit népszavazás eredménye egyértelműen bizonyította az Európai Unió egységének törékenységét. Az európai államoknak meg kell tanulniuk „együtt élni" a társadalmat növekvő vagy kiszámíthatatlan mértékben fenyegető terrorizmussal. A belső és külső biztonság egymásra hatása elválaszthatatlanabb, mint valaha. A békét fenyegető veszély egyre növekszik.

Gyakran felmerül a kérdés, hogy a biztonságpolitika és eszközei, amelyeket a hidegháború vége óta megszokhattuk, továbbra is megfelelőek-e napjaink konfliktusainak sikeres kezelésre? „Tekintettel erre az új általános helyzetre, át kell gondolni a kül- és biztonságpolitikai fellépés eszközeit és céljait, lehetőségeit és korlátait. Nincsenek gyors és egyszerű válaszok. Intenzív vitákra van szükség a biztonsági kérdésekről politika és a civil társadalom területein egyaránt, a közfelelősséggel rendelkezők és az állampolgárok körében is" – állapítja meg idézett állásfoglalásában Renke Brahms és Sigurd Rink. A *Túl sok biztonság, túl kevés béke – Békepolitika a változó világban* című dokumentum, amelyet a Német Protestáns Egyházközösség adott ki a fent említett *Fehér könyvben* foglaltakra válaszul, egyebek mellett arra hívja fel a figyelmet, hogy: „A béke, az igazságosság és a fejlődés céljai által meghatározott felelősségteljes és fenntartható politikának etikai iránymutatásra van szüksége. Az egyházaink béketeremtő tevékenységével, a fegyveres erők protestáns lelkigondozásával és a Németországi Protestáns Egyházközösség (EKD) egészével megbízott szervezetek ehhez az orientációhoz kívánnak hozzájárulni."[4] A 2016. évi *Fehér könyv* elkötelezett az *innere Führung* (belső vezetés) elve mellett, amely azt a meggyőződést tükrözi, hogy a katonák olyan lelkiismeretes személyek, akik etikailag (is) megfontolt döntéseket hoznak (113. kk.). Nincs azonban utalás arra, hogy milyen kiképzési modellek alkalmasak a katonák lelkiismeretének érzékenyítésére és kiegyensúlyozott döntések meghozatalának etikai alapelveivel való felvértezésére. Hasznos lett volna ötleteket meríteni a már létező sikeres modellekről, például a *Education for Life* módszerből.[5]

A következőkben az említett dokumentumban megnevezett ajánlások és lehetőségek teológiai hátterét mutatom beröviden, majd ezek segítségével értelmezem az egyházak béketeremtésben és a békefenntartásában játszott szerepét.

Bibliai hagyomány és a béketeremtés szolgálata

A bibliai hagyomány szerint a béke (héberül: *salom*) üdvös állapot,[6] az elegendő megléte, nem egyszerűen a háború hiányát jelenti, hanem ennél sokkal többet: az egyén és a közösség átfogó boldogságát, egészségét, valamint jólétét, sikeres életet a sikeres kapcsolatokban, amely más emberekkel, saját magunkkal és Istennel (lásd különösen a 72. zsoltárt) valósul meg. A *salom* fogalom a *Biblia* ősi keleti környezetéből származik, és leírja az üdvösség és a jólét állapotát. Az Ószövetségben a békével, továbbá az áldásformulákban találkozhatunk,[7] amelyeket elsősorban elváláskor mondanak: az embernek békében kell távoznia „Menj el békességgel!",[8] vagy békességgel kell visszatérnie: „És békességben térek vissza apám házába, akkor az Úr

[3] Vö. Brahms–Rink 2016.
[4] Brahms–Rink, 2016.
[5] Vö. Brahms–Rink 2016.
[6] Rózsa 2001, 70.
[7] 2Móz./2Móz. 4,18.
[8] 2Sám. 15,9.

lesz az én Istenem."[9] Különleges kegyelem, ha az embernek hosszú és kiteljesedett élet után békében halhat meg.[10] De a béke az ép társadalmi rendszer állapotát is jelzi, vagyis kizsákmányolástól és elnyomástól mentes. A béke, az igazságosság és az állami erőszak[11] szorosan összefüggenek egymással. A 85. zsoltár 11. verse szerint a béke és az igazság egymással „csókolózik", kapcsolatuk olyan szoros, mint a szerelmeseké: „Szeretet és hűség találkoznak, igazság és béke csókolgatják egymást."

A béke, mint az Istennel való sikeres kapcsolat alapvető fontosságú minden más kapcsolat szempontjából is. A békés élet csak ott lehetséges, ahol Istent tisztelik és törvényeit és életszabályait megőrzik.[12]

Az Újszövetségben a béke mindenekelőtt helyreállítása a bűn által megzavart Isten-kapcsolatnak és az ebből következő mindent átfogó üdvösségnek.[13] Jézus Krisztus „és eljött, és békességet hirdetett nektek, a távoliaknak, és békességet a közelieknek",[14] mert a kereszten való halála révén helyreállt az emberek és Isten közötti zavaros kapcsolat.

Az Ó- és Újszövetség emberei a „béke kívánásával" köszönnek és búcsúznak egymástól. Ezzel a köszöntéssel a Jézus által küldött küldöttek közvetítik azt a békét, amelyet Isten teremt azzal, hogy Jézus által megalapítja királyságát.[15] Amikor a halálból feltámadott Jézus békét kíván tanítványainak,[16] vagy amikor Pál ezt teszi levelei elején a gyülekezetekhez szólva[17] arról a békéről szól, amelyet Isten adott a világnak Jézus élete, halála és feltámadása által.[18]

A béke Isten egyik legnagyobb adománya

Túl sok biztonság, túl kevés béke című dokumentum szerint a protestáns békeetika megfontolásai szerint az „igazságos béke" a biztonságpolitika kulcs- és irányadó fogalma, amely összekapcsolja a békét és a jogot, az igazságosságot, valamint a biztonságot. A konceptualitás segít meghatározni a célokkal kapcsolatos döntéseket és a cselekvési orientációt. Feltűnő, hogy a béke alapfogalma nagyrészt hiányzik a *Fehér Könyvből.* Ehelyett az uralkodó fogalmak a fenyegetés, a biztonság és az ellenálló képesség. Feltehető a kérdés, vajon lehetséges-e a biztonságpolitika egy olyan pozitív és konstruktív jövőkép orientáló ereje nélkül, mint az „igazságos béke".

A békét és a biztonságot meg kell erősíteni az adott társadalmakban, Németországban, Európában és világszerte. Ehhez ki kell építeni a bizalmat, az erőszakmentes érdekegyensúlyt és a békés jövőképet. A béke akkor virágozhat, ha elősegítik a szabadságot és lehetővé teszik a kulturális sokszínűséget. Ez a 2016-os *Fehér könyv* kritikájának egyik pontja a protestáns etika szemszögéből.[19]

---

[9] 1Móz. 28,21.
[10] 1Móz. 15,15.
[11] Ézs. 60,7–18.
12 Ld. BÁCSKAI 2016, 54-55.; 3Móz. 26,3–6; Zsolt 85,9–14; Zsolt 119,165; Zsolt 147,10-14; Ézs. 32,15–18; Ézs. 48,18; Ézs. 54,13; Ézs. 57, 21.
[13] Lk. 1,79; Lk. 2,14; ApCsel. 10,36.
[14] Ef. 2,17; vö. Ézs. 57,19.
[15] Lk. 10,5–6; vö. Mt. 10,12–13.
[16] Lk. 24,36; Jn. 20,19; Jn. 20,21; Jn. 20,26.
[17] Pl. Rm. 1,7; 1Kor. 1,3.
[18] Stichwort: *Friede. Forrás:* www.die-bibel.de/lightbox/basisbibel/sachwort/sachwort/anzeigen/details/friede-1/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)
[19] BRAHMS–RINK 2016.

Az igazságon és a szabadságon alapuló béke

Luther Márton a békét egyrészt személyes megelégedésként (vagy belső békességként) értette. Ez csak a Jézus Krisztusba vetett hitben tud megvalósulni, mert megszabadítja az embereket attól a vallási nyomástól, hogy saját cselekedeteik által határozzák meg magukat Isten színe előtt. Másrészt Luther szerint a külső béke biztosítása a világi uralomra tartozik, vagyis a politikumok közzé sorolható. Itt a béke elsősorban a háború hiányát jelenti. Ezt úgy érhető el, hogy az állam erőmonopóliummal rendelkezik, alkotmányosan épül fel, és ezzel polgárainak védelmet, továbbá biztonságot kínál életfolytatásuk számára. Luther álláspontja szerint a háború ultima ratio: a fegyveres erőt csak védekezésként lehet használni (nincs agressziós háború), csak világi intézkedésként (nincs vallási háború), és csak az ellenségek előzetes tárgyalásainak kudarca után. A keresztények támogatják az államot, ha vele szemben túlerőt észlelnek, mert a megtámadottaknak nyújtott sürgősségi segítség a felebaráti szeretet része. Luther különösen is hangsúlyozza a békében töltött idő megbecsülését és törékenységét:

> „A béke Isten egyik legnagyobb adománya, de mi szerfölött visszaélünk vele. Mindenki úgy él és azt csinál, ahogy és amit akar, szembe szegülve Istennel és a felsőbbséggel. Jaj, milyen sorsra jutnak majd egyszer a nemesek és a parasztok, hogyan kell majd valamikor megfizetniük ezért! Úgy járnak majd, mint a magyarok és az ausztriaiak!”[20]

A béke ismerete elsősorban Krisztus ismerete hangsúlyozza majd négyszáz évvel később Karl Barth.[21] Számára a béke ismerete elsősorban Krisztus ismerete. Krisztusban a világ megbékélése történt Istennel,[22] mint minden más valóságnál magasabb rendű valósággal. A „valóság” a háború felett is diadalmaskodik. Jézus Krisztus feltámadása és megdicsőülése miatt a megbékélés az emberi életet is átfogja, vagyis Krisztus „a mi békességünk”.[23] Isten megszemélyesített békéjéről eltérnek a vélemények, ezért Barth békeetikája kiemelkedően kritikus minden ideológiával szemben, ugyanakkor Isten igéje a Krisztusban élő emberre ruházza az emberi élet védelmét.[24] Ez azt mutatja, hogy Barth számára a krisztológia nem elvont elv, de Krisztus abban bizonyítja magát, hogy ő az Úr, aki jelenleg is a Szentélek által aktív. Ő nem egy történelmileg „elintézett tény”, sokkal inkább a feltámadt és megdicsőült *Krisztus praesens,* a jelenünkben velünk élő és uralkodó Krisztus. Uralma kivétel nélkül kiterjed az élet minden területére, és ezért van a Krisztusba vetett hitnek „a valóságot feltáró jelentősége”. Krisztus valódi emberként „minden ember embertársa”, mint igaz Isten megtestesíti Isten békéjét, és béketeremtésre hívja az embereket: „Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak neveztetnek.”[25]

Barth nem a jámbor utópiának, hanem egy újonnan létrehozott valóságként értelmezi a békét, amely ellensúlyozza a barát-ellenség kettősségét.[26] Ebben játszik szerepet az egyház evangélium hirdetése. Az etikai iránymutatásával egyértelműen tanúskodik az államnak és a társadalomnak a békéről, végül is a világ Istennel való megbékéléséről, amely Krisztusban

[20] Csepregi 2014, 316.
[21] Svájci protestáns teológus, a 20. századi protestáns teológia egyik legnagyobb alakja, a dialektikus teológia képviselője. (Bázel, 1886. május 10. – Bázel, 1968. december 10.)
[22] 2Kor. 5,19.
[23] Ef. 2,14.
[24] Hofheinz 2014, 24–28.
[25] Mt. 5,9.
[26] Vö. Hofheinz 2014, 73–74.

történt. Barth krisztológiailag megalapozott békeetikáját az egyházi etika keretein belül jelenik meg, de nem zárja magát „az egyházi egoizmus gettójába", hanem a világ felé fordul. A béke etikája a békére nevelése mellett szól: a békét szolgálja, „[M]egnevezi a megbékélés valóságát, és arról tanúskodik, hogy a békét akkor értik meg, ha egyáltalán megértik, hogy Isten megbéléltetőként cselekedhet közöttünk."[27]

Isten van a dolgok végén, de lehetne-e az elején?

Míg a *Fehér könyv* helyesen hangsúlyozza, hogy a biztonság több, mint a háború hiánya, különös figyelmet fordít „[a]z emberi együttélés feltételeinek fenntartható módon történő javítására, valamint az emberi jogi normák védelmére és megerősítésére".[28] Az ENSZ 2030-as ágendáját szem előtt tartva rámutat, hogy a fenntartható fejlődés, a szegénység és az éhezés elleni küzdelem, valamint természeti környezet védelme alapvető fontosságú a világ békéje és biztonsága szempontjából.[29] „Szeretnénk, ha a globalizáció társadalmi és gazdasági aszimmetriáira vonatkozóan az elemzés mélyebb lenne. A békepolitikának gyakorlati modellekre van szüksége az erőszakot előidéző aszimmetriák kiküszöbölésére."[30]

Ez az átfogó megközelítés az emberi biztonságot és fejlődést nevezi meg a politikai cselekvés legmagasabb céljának. Ezek a célok adják a német biztonságpolitika sokféle eszközét. A *Fehér könyv* kiemelten kezeli a válságok korai felismerését, a konfliktusmegelőzést, valamint a válság utáni polgári rehabilitációt és segítségnyújtást.

Jürgen Moltmann *Isten van a dolgok végén* című tanulmányában[31] teo-politikai álomként jelenik meg az ezeréves békebirodalom, amelyben Krisztus és övéi uralkodnak – amely utal a politikai realizmus komolyanvételére. A szent birodalom külső és még inkább belső válságai mély csalódásokra és apokaliptikus aggodalmakra vezettek.[32] A világpolitikai álmot az „új világról" és az „újkorról", valamint a mindenkit egyaránt megillető emberi jogokról a 20. század két világégése megcáfolta. Auschwitz és Hirosima – e két szó jelzi az ember „önmegváltásának" és „öntökéletesítésének" erkölcsi, illetve politikai katasztrófáját. Sem az emberi méltóságukban sértett és a hatalom kényének kiszolgáltatott emberek, sem a kizsákmányolt természet nem hagyják jelen állapotában a világot.[33]

A bibliai hagyományok szerint a világtörténelem nem a bűnbeeséssel kezdődik, s ezért nem is világpusztulással végződik – állapítja meg Moltmann. Az időbeli teremtés teljességével és „jóságával" kezdődik, és végződik az örök teremtésben megjelenő üdvösséggel.[34] Nem a bírói ítélet Isten utolsó szava, hanem a teremtő szó: „Nézd, mindent újjá teremtek!"[35] Ez „az új ég és új föld", amelynek folytán „az első égnek és első földnek el kell múlnia."[36] Mindaz, amit elképzelünk világítélet és világpusztulás címén, ideiglenes az új teremtés végérvényességével szemben. Milyennek gondoljuk el ezt „az új teremtést"? Nem egy másik teremtésről van szó, amely helyére lép ennek az általunk ismert világnak, hanem arról, hogy ez a számunkra ismert teremtés radikálisan mássá lesz. A *Jelenések könyvében* nem ezt olvassuk: „Nézd, én újat teremtek!" (héberül: *bara*), hanem: „Nézd, én mindent újjá teszek!" (héberül: *asa*). [37]

---

[27] Ld. SCHÖNBERGER 2014, 68–70.
[28] *Fehér könyv* (2016). 1.1, 22.
[29] *Agenda 2030* (2015). 4.1, 62.
[30] BRAHMS–RINK 2016.
[31] MOLTMANN 1998.
[32] MOLTMANN 1998.
[33] Vö. MOLTMANN 1998.
[34] SCHAEFFLER 2003, 70.
[35] Jel. 21,5.
[36] Jel. 21,1.
[37] SCHAEFFLER 2003, 70.

Hangsúlyosan nem új teremtésről, hanem újjáteremtésről van szó. Az változik át, ami már egyébként is jelen van.[38] Moltmann értelmezésében az eszkatológikus események immanens transzformációs folyamata révén a világban már most jelen lévő dolgok formálódnak majd át. Mindennek további következménye a világ időbeliségének megszűnése, az újjáteremtett világban nem lesz halál, sem bűn, de ezek lehetősége sem.[39] Ekkor Moltmann hangsúlyosan szakít azzal az elképzeléssel, hogy két világ vagy szféra létezne, ahonnan az ember jön, és halála után oda visszatér. Ezért a Teremtő és teremtményei közötti kapcsolat a szembenállás viszonyából az egység állapotává alakul: „És ezért elpusztíthatatlan."[40] Az egységnek a hiányát, amelyet Tillich az elidegenedés fogalmával ír le, szünteti meg az újjáteremtés. Isten jelenlétének megelőlegezettsége, amelyet a bölcsesség és a Lélek reprezentál, átalakító erejű.

Moltmann immanens eszkatológiáját az újjáteremtett világ anticipációjának (elővételezésével) szükségességével és reális lehetőségként exponálja: „A teremtettség megóvása az említett újjáteremtésre irányul. […] A természeti teológiát a keresztény teológia szükséges feladatának tartom. Ami a dicsőség eszkatológikus teológiájának az anticipációja a természetben és a természetre."[41] A teremtettség abba az állapotába fog kerülni, amelyben kezdetkor volt: „A megváltás nem más, mint a jó, eredeti teremtettség visszaállítása: restitutio in integrum."[42] Tehát a teremtettségnek ideális képe nem a jövőben, hanem a múltban létezik, jóllehet a jövőben érkezik el.[43] Ezt fejezi ki az „eszkatológia protologikus értelmezése", a történelem a bűneset folytonosságát jelenti, amelyben a világ nem jobb, hanem rosszabb lesz, ám ezzel együtt adott a hazatérés útja: „Ami a bűn és kegyelem történetéből előjön, az a jó teremtés, amilyen kezdetben volt, és mindig az."[44]

A Teremtő, aki megteremtette művet, teremtésében jut lakáshoz és nyugalomhoz. Isten dicsőségének jelene *(shekina)* bevonul a világ jelenébe, újjáteremti a világot, Isten kozmikus templomává.[45] Isten dicsősége lakozik majd ott mindenben, és megdicsőíti összes teremtményét. Isten dicsőségének látható megmutatkozásának eme eszméjéből következik az a gondolat, hogy az időbeli és mulandó teremtés átalakul örök és elmúlhatatlan teremtéssé. „Maga a teremtés nem semmisül meg, csak annak bűnös, időbeli és halandó alakja. Megdicsőülés – vagy ahogyan az ortodox teológia mondja – »megistenül« maga a teremtett lét, mert a véges lét részesül a beköltözködő Isten végtelen létében."[46] Az idők végének átalakulási folyamat adja az átmenetet az jelen ellentmondásaiból a „megfelelésekbe", az időbeliségből az örökkévalóságba, a halandóságból „az eljövendő világ életének" halhatatlanságba.[47] Isten ítélete a világ felett nem büntető igazságszolgáltatás, hanem igazságot teremtő és igazzá tevő igazságosság az emberi történelem áldozatai és tettesei számára. „Isten nem azért jön, hogy elítéljen, hanem hogy felemeljen és helyre tegyen".[48] Ebben az értelemben mondhatjuk: minden végben kezdet rejtezik.

Béke és szabadság

[38] Jel. 21,5.
[39] MOLTMANN 1998.
[40] MOLTMANN 1998.
[41] MOLTMANN 1998.
[42] MOLTMANN 1998.
[43] BÉKÉSI 2010, 97.
[44] MOLTMANN 2002, 47.
[45] Ld. PUSKÁS 2006, 22.
[46] MOLTMANN 1998.
[47] Vö. MOLTMANN 1998.
[48] MOLTMANN 1998.

Az elmúlt évszázad húszas éveitől fogva élénk viták bontakoztak ki a szabadság teológiai és más tudományos értelmezése körül. Filozófusok és történészek tettek kísérletet arra, hogy a fogalom történetét a 18. századig visszamenőleg rekonstruálják. Munkáik önmagukban megtölthetnének egy szemináriumi könyvtárat. A protestáns teológián belül továbbra is egyértelműnek mutatkozik a következő állítás: szabadságról csak akkor tudunk megfelelő módon beszélni, ha Istenről szólunk, aki egyedüli forrása a szabadságnak. Ekkor azonban számot kell vetni az állítás sajátos tartalmával. Ugyanis joggal merül fel a kérdés, hogy a szabadsággal mi fejezhető ki, és az Istenre utalt szabadságfogalommal mi is a keresztény teológia szándéka? Friedrich Wilhelm Graf fogalmazza meg élesen, hogy a teológiában jelenleg afelől sincs világos egyetértés, hogy a vallás szimbolikus nyelvezetével tulajdonképpen mit is állítunk a világról. Ebből következően az sem meglepő, hogy a teológusoknak nem áll rendelkezésükre egységes szabadságfogalom. Bizonyítja mindezt Gerhard Ebeling állítása, miszerint a reformáció teonóm szabadságfelfogása és az újkori autonómia között ellentét áll fenn – úgy, ahogyan Luther Márton és Immanuel Kant ide vonatkozó állításai között is. Bár sokan nem így látják a helyzetet. A „protestantizmus filozófusa" által hangsúlyozott autonómiában többen a protestáns elvet fedezték fel, valamint szükségesnek tartották annak a szellemtörténeti útnak a felvázolását, ami Kant és Luther szabadságképe között húzódik. Kettejük szabadságfelfogásában közös jellemző, hogy a szabadságot a „belső emberre" vonatkoztatják. Miközben Kant következetesen lemond arról, hogy meghatározza a szabadság okát és alapját – amelyet Johann Gottlieb Fichte és Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling joggal kritizált –, aközben teológusok egy része ebből a szabadság alapjának érinthetetlenségét olvasták ki.

Míg a szabadság elsősorban jogi értelemben vált releváns fogalommá, addig ökonómiai és esztétikai jelentőségéről sem feledkezhetünk meg. Minél összetettebb egy kultúra, annál több lehetőséget kínál a szabadság eltérő kontextusokban való önálló értelmezésére. Kérdés, hogy mekkora integrációs erővel kell rendelkeznie az individuumnak ahhoz, hogy önmaga számára egységes képet alkosson arról a világról, amelyben szabadságának mind összetettebb terei nyílnak meg, illetve tűnnek el. Más szavakkal: hol van a szellemi nagykorúságnak és a spirituális érettségnek az a foka, ahonnan szemlélve az ember egységes világképbe rendezheti a különféle szabadságértelmezéseket, amelyek egymást kiegészítve segíthetik fejlődésében? Ekkor kerülhet szóba a teológia komplex szabadságfogalma. Elsősorban nem olyan módon, ami a szabadságfogalom teológiai tartalmát kívánja versenyeztetni korunk politikai és gazdasági szabadságfogalmaival, esetleg azokkal összebékíteni. Hanem abban az értelemben, hogy individuális szinten a keresztény hagyományban rejlő szintetizáló erőt kihasználva aktualizálja a keresztény ember szabadságát az ember paradox világtapasztalatában.

Az emberi élet és az együttélés számára a szabadság kötelező érvénnyű értékként ott alakul ki, ahol – mint azt Hans Jonas hangsúlyozza – megvalósul a „szenvedés és az értékképző erő kölcsönhatása"; a 18. században a vallásszabadságért folytatott küzdelemben, a rabszolgaság megszűntetésekor a 19. században vagy a totalitárius diktatúrák elleni harc során a 20. században. A szabadság történetiségének ez a szemlélete tekintettel az értékképződés folyamatára elmozdítja a negatív (szabadság valamitől) és a pozitív szabadság (szabadság valamire) viszonyát. A negatív szabadság említése tartalmát tekintve szegényes, miközben a pozitív szabadság tartalmi gazdagodásra mutat. Belső meghatározottságát a szabadság utáni törekvés a szabadság kibontakozásának akadályainak definiálásán – általában a megtapasztalt kényszer, a nyilvánvaló egyenlőtlenségen – keresztül nyeri el. Természetesen rendkívül fontos beszélni a pozitív szabadságról, hiszen a szabadság feltételekhez kötöttsége nem csupán negatív formában jelenik meg, hanem pozitív értelemben is abban, hogy az egyén szabad kibontakozása számára olyan mozgásterek nyílnak meg, amelyek úgy feltételezik a társadalmi igazságosságot, mint az

„egyenlő szabadságok rendszerét". (John Rawls)[49] A pozitív szabadság meghatározó eleme nem azoknak az érvényesülése lesz, akik a szabadság nagyobb lehetőségeivel rendelkeznek: a pozitív szabadság lényege az elfogulatlanság és a méltányosság *(fairness)* azokkal szemben, akik kisebb mértékben rendelkeznek szabadsággal. Ám ebből az is következik, hogy a szabadság nem csupán az egyén saját szabadsága, hanem magában foglalja a másik szabadságának érdekét. Éppen ebből következően: a szabadság kommunikatív szabadság, így az igazsághoz való viszonya válik jelentőssé, amennyiben az individuális szabadságot a közösségi életben vizsgáljuk. Bár Eduard Theunissen megjegyzi: „Igazi szabadság a Földön csak a bűnnel együtt van."[50] Ez a bibliai belátás filozófiai szempontok alapján is könnyen elismerhető, hiszen cselekedeteink következményeként számolnunk kell azzal, hogy vele más személyeknek árthatunk.

Béke és emberi méltóság védelme

Összegezve az utóbbi évek teológiai szakirodalmát Peter Dabrock megállapítja, hogy azok a teológusok, akik mértékadó forrásul a Szentírásra támaszkodnak az ember védendőségét és feltétlen elfogadását erkölcsileg alátámasszák, a legtöbb esetben az istenképiség jelentéstartományában találják meg kiindulópontjaikat.[51] Nem csupán Gen. 1,27, hanem a zsoltárokban olvasható doxológiák[52] is azok a toposzok, amelyek kifejezik, hogy az istenképűség az ember Isten általi megszólítottságából fakad. Tartalmát tekintve pedig nem kizárólag a többi teremtménnyel szembeni felelős bánásmódra kötelez, de kifejezi minden ember alapvető egyenlőségét is. Ezzel az elképzeléssel elkülönül és sajátos karaktert jelenít meg, hiszen nem csak az uralkodó, hanem minden ember Isten képmása és ezáltal alapvetően egyenlőek. Méltóságuk nem egyedei tulajdonságaikon, képességeiken, teljesítményükön nyugszik, hanem ezektől független. „Az emberi hasonlatosság részesedik Isten titokzatos voltából."[53]

Ehhez hozzá tartozik, hogy a fenti teremtésteológiai, minden emberre érvényes megállapításokat megerősíti a megigazításról szóló keresztény tanítás, amely minden ember feltételek nélküli elfogadását hangsúlyozza. Dabrock ezzel kapcsolatban joggal állapítja meg, hogy nem feledkezhetünk el arról a protestáns hangsúlyról, hogy a megigazulás hitben, *mere passiva* valósul meg és nem természetes képesség vagy magatartás. Jóllehet megállapíthatjuk, hogy minden ember istenképűségének teremtésteológiai alapja megerősítést nyer a megigazításról szóló református teológia által. Azonban fennáll az abból fakadó veszély, hogy a megigazulást kizárólag a hívőkre érvényes állításként veszi számításba valaki. A teremtésteológiai megközelítés és a megigazulásról szóló református tanítás kettősége ugyanakkor arra a belátásra vezet, hogy komolyan vegyük az ember bűnösségét is, amit a filozófiai antropológiák gyakran nem elég alaposan vesznek figyelembe *(peccatum originale, totus peccator)*. „Az evangélikus teológia nem csak az ember ittlétének teremtettségszerinti mulandóságának van tudatában, de az összes individuális és kollektív eredetű önmegvalósításra irányuló stratégiára is kételkedve tekint, amelyek az üdvösség igényével lépnek fel."[54] A fentiekből következő felismerés gyakorlati és ismeretelméleti józanságra figyelmeztet a világi viszonyaink alakítása során. Az emberi élet védelmére, tiszteletére és elismerésére vonatkozó protestáns alapigazságokat az emberi méltóság transzcendens-racionális típusának nevezzük, amely eltér az immanens-racionális, az

[49] Vö. Pogátsa 2016.
[50] Ld. Huber 2010, 302.
[51] Dabrock 2015, 529.
[52] Zsolt. 8,139.
[53] Dabrock 2015, 529.
[54] Dabrock 2015, 530.

ember tulajdonságait előtérbe állító koncepcióktól.[55]

Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* a következőt olvassuk:

> „Tekintettel arra, hogy az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon, […] az Alapokmányban az Egyesült Nemzetek népei újból hitet tettek az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők egyenjogúsága mellett, valamint kinyilvánították azt az elhatározásukat, hogy elősegítik a szociális haladást és nagyobb szabadság mellett jobb életfeltételeket valósítanak meg."

A nyilatkozat cikkről cikkre a nemzeti szocializmus rémtetteinek ellentételeit tartalmazza, amelynek közel 20 millió ember esett áldozatul. Ezeknek a szörnyűségeknek két alapelvét lehet meghatározni: 1. Te semmi vagy, a nép minden. 2. Az árja faj különösen is értékes, más fajok alacsonyabb rendűek, vagy akár elpusztítandók.[56] Ezt a két tételt tagadja a Nyilatkozat és helyébe *az emberi méltóság pozitív elvét helyezi* egyrészt azáltal, hogy a *méltóság alanya egyértelműen az egyén*, akit nem lehet a nép vagy egyéb célok érdekében feláldozni. Másrészt kimondja az *emberek alapvető egyenlőségét*, függetlenül testi, lelki, faji azonosságától; függetlenül vallásos és egyéb meggyőződésétől. Amennyiben ezeket a megállapításokat az Európa Tanács fenti dokumentumának összefüggésében vizsgáljuk, jogosnak tűnik a vád, hogy az emberi embriók orvosi javallatra történő szelekciója és a genetikai előrejelző vizsgálatok kérdésköre ütközik az emberi méltóság elvének abszolút igényével és ezért konfliktushelyzetet teremt az eltérő értékorientációk között.

Az alapokmány összekapcsolja az emberi méltóság elvét az egyenlő jogokkal, az igazságosabb életkörülményekkel és a nagyobb szabadsággal. Történeti háttere abszolút határt szab, az egyetértésnek „tagadhatatlan minimumát"[57] jelenti az állam és az egyén közötti viszonyban. Ugyanakkor az emberi méltóság elve önmagában nem jogként érvényesül – jóllehet elfogadjuk, hogy a fogalom modern kori használata[58] jogi, vagy félig jogi természetű –, hanem a jog számára olyan alapot szolgáltat, amely örökérvényű. Ezért a jogok és kötelességek számára az emberi méltóság alap, de azokkal nem azonos.

Az eddigiek szerint az ember méltósága *alapvető alanyiságában és egyenlőségében áll,* amelyet minden egyes embernek tisztelnie és védelmeznie kell. Innen válik érthetővé az emberi élet érinthetetlenségének és sérthetetlenségének fogalma a modern bioetikai párbeszédekben. Az emberi méltóság elve a nemzetközi dokumentumok jogi nyelvezetével azáltal kerülhet konfliktusba, hogy mindvégig megőrzi transzcendens és etikai jelentéstartományait.

---

[55] Vö. DABROCK 2015, 531.
[56] Vö. KNOEPFFLER 2004, 27.
[57] GEIER–SCHRÖDER 2003, 148.
[58] A kifejezés a 20. században először Mexikó alkotmányában (1917) jelent meg, majd Írország (1937) és Kuba (1940) következett és csak ezután kapott helyet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában. Érdekes a kérdés, hogy miként került bele a deklaráció szövegébe az emberi méltóság fogalma. Az Egyesült Államok 1945-től fogva Eleanor Rooseveltet delegálta az Egyesült Nemzetek üléseire, aki nagy mértékben hozzájárult a deklaráció megszerkesztéséhez. A dokumentum elkészítésének ideje alatt – amely két évet vett igénybe – ő a francia katolikus filozófus, Jacques Maritain befolyása alatt állt. A fogalom katolikus háttérből való származására még további két dolog is okot ad. A méltóság, amely a latinban *dignitasként* jelenik meg, a 19. század végétől több katolikus dokumentumban is jelentékeny szerepet töltött be. A második világháború előtt a katolikus államok alkotmányába került bele, de más államokéba nem. Vö. HÄYRY 1997, 7-10.

Amennyire nyilvánvaló a konszenzus a fogalom központi szerepe tekintetében, ugyanolyan mértékben ütközik nehézségekbe helyének meghatározása.[59] Vannak, akik alapjognak tekintik, mások olyan elvnek, amely teológiai-szisztematikus vonatkoztatási pont a jogi tételek előtt,[60] mint „örök alapnorma". Az emberi méltóság és az emberi jogok szoros összekapcsolása anélkül, hogy egymásba olvadnának, azzal magyarázható, hogy az emberi méltóság mint antropológiai meghatározó egyértelműen a belőle fakadó jogok irányába mutat. Ezért nevezheti Dieter Hesselberger „az emberi jogokat az emberi méltóság funkciójának".[61]

A katonai erő bevetése mindig a politikai fellépés kudarcának a jele. A *Fehér könyv* kétségtelenül kijelenti, hogy a válságmegelőzés alapvetően elsőbbséget élvez. Nincs azonban egyértelmű kijelentés arról, hogy a katonai erő fenyegetése és alkalmazása mindig csak a legvégső megoldás lehet. Nem mondja el, hogy mikor és milyen esetekben indokolt a katonai erő fenyegetése és alkalmazása *ultima ratioként.* A katonai erő alkalmazására nincsenek egyértelmű, irányadó kritériumok. Ezek a kritériumok azonban döntő jelentőségűek, amikor politikai felelősséggel kell küldeni a katonákat misszióba, amelyek veszélyeztetik mentális és fizikai egészségüket, sőt életüket.

A *Fehér könyvvel* kapcsolatos Brahms–Rink szerzőpáros kritikájában megállapította: a könyv helyesen ismeri el, hogy a fegyverkezés veszélyezteti a nemzetközi békerendszer stabilitását, különösen, ha új technológiákat fejlesztenek ki anélkül, hogy azokat a hatályos fegyverzetellenőrzési rendszerek lefednék. A *Fehér könyv* támogatja a hatékony fegyverzetellenőrzési és exportpolitikát, valamint a fegyverzetellenőrzési rendszerek hozzáigazítását a technológiai fejlődéshez.[62] Szorgalmazza a német és az európai védelmi ipar megerősítését,[63] továbbá támogatja a háborús fegyverek exportját a harmadik államokba, ha a „különleges kül- és biztonságpolitikai érdekek ilyen intézkedéseket tesznek szükségessé".[64] Nem világos azonban, hogy miként lehet megoldani ezt az ellentmondást a korlátozó fegyverek *(restrictive weapons)* exportpolitikája és a hadifegyverek exportja között. Egy másik megválaszolatlan kérdés az, hogy milyen biztonságpolitikai érdekek igazolják az egyedi eseteket. Azt a benyomást kelti bennünk, hogy a német politika minden lehetőséget nyitva hagy az akadálytalan fegyverkivitel számára.[65] Ennek a benyomásnak az elkerülése érdekében a protestáns békeetika javaslatot fogalmaz meg azon kritériumok meghatározására, hogy az ilyen fegyverek exportja indokolt-e, és ha igen, akkor miért.

Béke és igazságosság a gazdaságban és a teremtett világért

Az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsnak szociális nyilatkozata[66] szemléletesen foglalja össze a béke szociális értelemben vett érvényesülésének egész világra kiterjedő szükségességét az alábbiak szerint. Bibliai értelemben szoros összefüggés van az igazságosság és a béke között – ezt már az ószövetségi próféták is hangsúlyozták. Az egyház ezt már megfogalmazta 1989-ben Bázelben a *Béke és igazság* formulában. 1997-ben Grazban, a második európai ökumenikus

[59] VERSPIEREN 2003, 144.
[60] GEDDERT-STEINACHER 1990, 23.
[61] HESSELBERGER 2003, 69.
[62] Ld. BRAHMS–RINK 2016, 40–41.
[63] Ld. BRAHMS–RINK 2016, 74.
[64] Ld. BRAHMS–RINK 2016, 75.
[65] Vö. BRAHMS–RINK 2016.
[66] *Meghívás egy közös útra. Az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsának szociális nyilatkozata* (2005).

találkozó alkalmával határozatot hoztak – *Charta Oecumenica*[67]–, amelyben elkötelezték magukat arra, hogy síkraszállnak az emberséges és szociális Európáért.

A keresztények „béke és igazságosság" szándéka nem kevesebbre irányul, mint arra, hogy az etnikai és vallási közösségek, a népek és az országok közötti kapcsolatok minden ember méltóságának elismerésére, az emberi jogok tiszteletére, a tartós politikai, szociális és gazdasági fejlődésre épüljenek:[68]

> „A biztonság igénye és a béke iránti vágy szembe találja magát a biztonság és a szabadság, a jólét és a kockázat, az önérdek és a szolidaritás közötti feszültséggel. Gyakran azok a technológiák válnak új fenyegetések forrásává, amelyeknek a biztonságot kellene garantálniuk. A terrorizmus veszélyének elhárítására tett intézkedések kikezdhetik az alap- és szabadságjogokat."[69]

Amit a keresztény egyházak a béke és az igazságosság érvényesülése téren tesznek,[70] abban a kérdésben foglalható össze, hogy milyen eredménnyel tudnak fellépni a társadalom hátrányos helyzetű csoportjaira nézve. „A világ sok részén ők jelentik az idegenek, bevándorlók, etnikai kisebbségek – sok esetben pedig a nők, gyerekek és idős emberek – csoportját."[71] A földrészek és államok közötti egyenlőtlenség az elmúlt évtizedekben nagyobb lett.[72] A világ lakosságának a fele még mindig az alapszükségletek kielégítéséért küzd. A népesség kétharmadának megalázóan kevés jut a napi szükségleteinek kielégítésére. A szegények száma ott emelkedett számottevően, ahol a helyi háborúk tönkretették a mezőgazdaságot és az infrastruktúrát. A közép- és kelet-európai országokban is jelentősen emelkedett a szegények száma, miközben egyesek aránytalanul meggazdagodtak. Az egyházak fontos közvetítői a föld szegényebb országaiban és régióiban élő embereket támogató projekteknek.[73] A keresztény egyházak számára az emberek és a környezet kizsákmányolása önző érdekek és célok miatt, összeegyeztethetetlen az *oikumené* víziójával – hangsúlyozza a szociális nyilatkozat. Ez ellentétben áll az evangélium szegényeket és szükséget szenvedőket felszabadító üzenetével.

Utószó: kooperáció és egymásrautaltság

A fentiekből kitűnt, hogy míg az egyházak elsősorban a belső béke megteremtését képesek előmozdítani a rendelkezésükre álló szakismeret, az evangéliumi értékszemlélet és évezredekre visszatekintő hálózatosságuk segítségével, addig a fegyveres erők a külső béke megteremtésében és fenntartásban töltenek be nélkülözhetetlen szerepet. Ugyanakkor lényeges meglátnunk, hogy a külső béke nem létezhet az emberek belső békéje nélkül, ami fordítva is igaz: külső béke nélkül nem lehet teljes az egyének és a közösségek belső békéje. Ez a tény azonban az egyházak és a haderő mind szorosabb együttműködését sürgetik, amelynek nem lehet más célja, mint az emberiség békéjének előmozdítása.

---

[67] *Charta Oecumenica – Ökumenikus charta. Irányelvek az európai egyházak bővülő együttműködéséhez* (s. a.).
[68] Ld. FISCHL 2019a, 259-272.
[69] *Meghívás egy közös útra* (2005). 102.
[70] Ld. FISCHL 2019b, 25–29.
[71] *Meghívás egy közös útra* (2005). 106.
[72] Ld. FISCHL 2019a, 259-272.
[73] Vö. FISCHL 2019b, 26.

Irodalomjegyzék

BÁCSKAI K. (2016): A nép és a nemzet fogalma az Újszövetségben In SZABÓ L. szerk.: *Teológia és nemzetek*. Budapest, Luther. 50–56.

BRAHMS, R. – RINK, S.: *Too much security, too little peace. Peace policy in a changing world.* Forrás: www.ekd.de/en/2016_09_09_response_to_white_paper_on_security_policy_and_future_of_bundeswehr.htm (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)

Charta Oecumenica – Ökumenikus charta. Irányelvek az európai egyházak bővülő együttműködéséhez. (s. a.) *Forrás:* https://archiv.katolikus.hu/okumene/chartao.html (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)

CSEPREGI Z. szerk. (2014): *Asztali beszélgetések*. Budapest, Luther.

DABROCK, P. – KLINNERT, L. – SCHARDEN, S. (2004): *Menschenwürde und Lebensschutz.* Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus.

DABROCK, P. (2015): Bioethik des Menschen. In HUBER, W. – MEIREIS, T. – REUTER, H-R. (Hrsg.): *Handbuch der evangelischen Ethik.* München, C. H. Beck. 517–584.

FISCHL, V. (2019a): The Role of the Ecumenical Council of the Churches in Aiding persecuted Christians. In UJHÁZI, L. – KALÓ, J. – PETRUSKA, F. eds.: *Budapest Report on Christian Persecution.* Budapest, Háttér. 259–272.

FISCHL, V. (2019b): Az ökumenikus segélyszervezetek működése és eredménye a konfliktusokkal terhelt területeken. In RESPERGER I. – UJHÁZI L. szerk.: *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban.* Budapest, Dialóg Campus – Nordex Kft, Wolters Kluwer. 25–29.

GEDDERT-STEINACHER, T. (1990): *Menschenwürde als Verfassungsbegriff.* Berlin, Duncker & Humblot. Elérhető: 9783428468737.pdf (duncker-humblot.de) (A letöltés dátuma: 2021. 04. 17.)

GEIER, M. – SCHRÖDER, P. (2003): The Concept of Human Dignity in Biomedical Law. In EXTER, A. – SÁNDOR, J. eds.: *Frontiers of European Health Law.* (Yearbook 2002) Rotterdam, Erasmus University Press, 146–147.

HÄRLE, W. (1997): *Dogmatik.* Berlin – New York, Walter de Gruyter Verlag.

HESSELBERGER, D. (2003): *Das Grundgesetz: Kommentar für die politische Bildung.* München, Hermann Luchterhand Verlag.

HOFHEINZ, M. (2014): *»Er ist unser Friede«. Karl Barths christologische Grundlegung der Friedensethik im Gespräch mit John Howard Yoder.* Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.

HUBER, W. (2010): Freiheit (Das ethische Stichwort). *Zeitschrift für evangelische Ethik*, Vol. 54, No. 4. 301–303.

KNOEPFFLER, N. (2004): *Menschenwürde in der Bioethik.* Berlin, Springer.

MARTIN, D. (1997): *Does Christianity cause War?* New York, Oxford University Press.

Meghívás egy közös útra. Az Ausztriai Egyházak Ökumenikus Tanácsának szociális nyilatkozata. (2005). Budapest, Luther.

MOLTMANN, J. (1998): *Isten van a dolgok végén.* (Recenzió) *Forrás:* http://bocs.hu/k81104co.htm (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)

MOLTMANN, J. (2002): *Wissenschaft und Weisheit. Zum Gespräch zwischen Naturwissenschaft und Theologie.* Gütersloh, Chr. Kaiser – Gütersloher Verlagshaus.

MOLTMANN, J. (2005): *Minden végben kezdet rejtezik. Kis reménytan.* Pannonhalma, Bencés.

PÁNGYÁNSZKY Á. (2020): A lelkészi hatalom isteni eredete és emberi megnyilvánulásai. *Lelkipásztor,* 95. évf. 8–9. sz. 331–333.

POGÁTSA Z. (2016): Robert Nozick kritikája John Rawls igazságosság-elméletéről. *Újegyenlítő,* 2016. február 17. Elérhető: http://ujegyenlito.hu/tanulmany/robert-nozick-kritikaja john-rawls-igazsagossagelmeleterol/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 3.)

PUSKÁS A. (2006): A teremtés teológiája. Budapest, Szent István Társulat.

RÓZSA H. (2001): *Üdvösségközvetítők az Ószövetségben.* Budapest, Szent István Társulat.

SCHAEFFLER, R. (2003): *A vallásfilozófia kézikönyve.* Budapest, Osiris.

SCHÖNBERGER, D. (2014): „Si vis pacem, para pacem." Versöhnungs- und rechtsethische Impulse der Friedensethik Karl Barths im Blick auf die Legitimität humanitärer Interventionen. In *The Ethics of War and Peace. 51st Annual Conference of the Societas Ethica.* Maribor, Slovenia, August, 21–24, 2014. Elérhető: https://ep.liu.se/ecp/117/006/ecp14117006.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 04. 17.)

VERSPIEREN, P. (2003): Menschenwürde in der politischen und bioethischen Debatte. *Concilium,* Vol. 39. 143–152.

VISKY, S. B. (2017): A beszéd etikája In FAZAKAS S. szerk.: *A protestáns etika kézikönyve.* Budapest, Luther. 51–90.

Weissbuch 2016 – Zur Sicherheitspolitik und zur Zukunft der Bundeswehr (2016). Forrás: www.bmvg.de/resource/blob/13708/015be272f8c0098f1537a491676bfc31/weissbuch2016-barrierefrei-data.pdf (Megtekintve: 2021. 02. 03.)

Fischl Vilmos[1]

Az üldözött keresztények biztonsági helyzete – Hungary Helps Program

A szerző a Nemzeti Közszolgálati Egyetem tudományos főmunkatársa, a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának főtitkára. Külügyi szakértő, evangélikus lelkész, a hadtudomány PhD fokozatosa. Tanulmányának címe: Az üldözött keresztények biztonsági helyzete – Hungary Helps Program.[2] Azt vizsgálja, hogy miért üldözik a kereszténeket hitük megvallása és megélése miatt. A keresztényüldözés elsődleges oka a vallási türelmetlenség, amely mögött gyakran a politikai ideológia mássága húzódik meg. Az üldözés koronként és országonként is eltér, és többféle formában jelenhet meg. A tanulmány azt is bemutatja, hogy a Hungary Helps Program milyen módon segíti az üldöztetésben élő keresztények életét, új perspektívát adva nekik.
Kulcsszavak: *egyházak, nyugat, kereszténység, üldöztetés*

The author is a senior research fellow of the National University of Public Service and General Secretary of the Ecumenical Council of Churches in Hungary. An expert in international matters, a Lutheran pastor and a PhD holder in Military Science. The title of his study is The Security Situation of Persecuted Christians – Hungary Helps Program. He examines why Christians are persecuted for professing and practising their faith. The primary cause of the persecution of Christians is religious intolerance, often backed by a difference in political ideology. The persecution can take various forms in different times and in different countries. The study also presents how the Hungary Helps Program supports persecuted Christians giving them new perspective.
Keywords: *churches, west, Christianity, persecution*

Az üldözött keresztények üldözésének háttere

A keresztényüldözés tág értelemben a kereszténeket ért támadások összességére utal bármely korban, a világ bármely országában, amelyet hitük megvallása és megélése miatt szenvedtek el. Felvetődik tehát a kérdés: mi az oka annak, hogy üldözik a kereszténeket? A keresztényüldözés elsődleges oka a vallási türelmetlenség, ami mögött gyakran a politikai ideológia mássága húzódik meg. Az üldözés koronként és országonként is eltér, és többféle formában jelenhet meg. Beszélhetünk szervezett üldözésről, lejáratók kampányokról és a kereszténység, mint kisebbség ellen irányuló erőszakcselekményekről. Az üldözésnek pszichológiai háttere is van, ami rendkívül fontos tényeket tár elénk. A tanulmányban azt vizsgálom, hogy milyen a keresztények élete bizonyos országokban, ahol üldözik őket, és hogy ez az üldözés milyen

[1] Evangélikus lelkész, külügyi szakértő, a hadtudomány (PhD) doktora, tudományos főmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem; főtitkár, Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa; e-mail: fischl.vilmos@uni-nke.hu ORCID ID: 0000–0002–9588.
[2] *Magyarország segít program*

hatással van életükre. Továbbá azt, hogy a *Hungary Helps Program* milyen módon segíti és változtatja meg az üldöztetésben élő keresztények életét.

Milyen szerepe lehet a magyarországi egyházaknak a biztonság megteremtése érdekében, különös tekintettel az üldözött keresztényekre?

Az elmúlt két évtizedben komoly változások történtek a biztonság- és védelempolitika tekintetében. Egyre többet hallunk az iszlám és a Nyugat, az iszlám és kereszténység közötti problémákról. Szeretnék átfogó jelleggel foglalkozni az iszlám és a Nyugat történelmi és jelenkori kapcsolatainak, valamint konfliktusainak bemutatásával. Foglalkozom az iszlám fundamentalizmussal, amely napjaink egyik legjelentősebb kihívása. Arra próbálok feleletet adni, hogyan és miért harapózhatott el a radikális iszlám világ Nyugat- és Amerika-gyűlölete, mennyiben ölt ez vallási köntöst, és mennyire vehető komolyan a missziói jellege, tehát mennyiben irracionális, következésképp milyen esélyei vannak nyugati módszerekkel való megállításának. Az iszlám tényleg a béke vallása? A muszlim hittudósok és tömegek nagy része valóban annak szeretné látni. S vajon hány Oszama bin Laden támad még, aki az általános szegénység és a többi társadalmi probléma orvoslását egyedül a Nyugat kíméletlen elpusztításában véli megtalálni? Ezekkel a kérdésekkel foglalkozom több publikációmban.[3]

Állam és egyház vagy politika és egyház együttműködése vagy éppen egymástól függetlenül létezése mindig is komoly kérdéseket vetett fel a történelem folyamán. Különböző korokban különböző volt a kapcsolat egyház és állam, egyház és politika között. Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy az egyház, illetve az állam, az egyház, valamint a politika milyen körülmények között tud együttműködni. Elemzem az egyház és az állam, a politika feladatát, továbbá tevékenységüket egymáshoz való viszonyukban. Mi az egyház feladata a világban? Végezze csupán az igehirdetés, a vigasztalás és karitatív munka szolgálatát, vagy hallassa hangját a társadalom politikai-etikai véleményformálásában is? Küldetéséből fakadóan végezheti-e az egyház a maga szolgálatát, vagy csak annyit és úgy vállalhat, amennyit a különböző érdekek diktálnak? Identitásához igazodva végezze szolgálatát, vagy csak annyit és úgy vállaljon, amennyit a társadalom kíván tőle? (Ezek persze költői kérdések egy lelkésztől.) Napjainkban azonban egyre komolyabb kihívást jelentő feladatok hárulnak az egyházra, hiszen az államok között kialakult konfliktusok után és a válságok közepette is egyre nagyobb szerepet töltenek be az egyházak és rajtuk keresztül a karitatív szervezetek is.[4] A jézusi tanításból az is következik, hogy az egyház nem csak a népéhez, nemzetéhez, kultúrköréhez, vallásához tartozókat segíti, hanem kivétel nélkül mindenkit, még az ellenségeit is. „Szeressétek ellenségeiteket, és tegyetek jót azokkal, akik üldöznek titeket."[5] Ez azt jelenti, hogy szabad akaratunkból cselekszünk, amikor jót teszünk, senki sem kényszerít bennünket. Az akarat fogalma talán legegyszerűbben a döntéshozatal képességében fejeződik ki: az egyén képes cselekedeteit önállóan meghatározni. A szabadság eddig a cselekvés összefüggésében jelent meg, de nem a vágyra és a kívánságra vagy érzéseinkre vonatkozóan. Az utóbbiakat egyszerűen megéljük, és tudatosan nehezen, vagy sokszor egyáltalán nem irányíthatók.[6]

[3] Fischl 2019a, 264.
[4] Fischl 2019b, 26.
[5] Mt. 5,44.
[6] Orosz 2011,7.

Ma a kereszténység a legüldözöttebb vallásnak számít a világon.[7] Az Egyesült Királyság külügyminisztere, Jeremy Hunt által megrendelt jelentés 2019. május 2-án közzétett időszaki beszámolója szerint a világ egyes régióiban a keresztényüldözés mértéke közel áll a népirtás fogalmában leírt mértékhez.[8] Amellett, hogy az egyházi joganyag széleskörű lehetőséget kínál a helyi egyházi vezetés számára, hogy intézményeket hozzon létre a hazájuktól távollévők lelkipásztori ellátására, az Apostoli Szentszék központi hivatallal rendelkezik, amelyen keresztül koordinálja és segíti a bevándorlók lelkipásztori ellátását.[9]

Szeretnék rávilágítani arra, hogy az Európai Unió, amelynek természetesen Magyarország is tagja, milyen módon tudna kapcsolópontokat keresni és kiépíteni az észak-afrikai, a közel-keleti és ázsiai arab, illetve muszlim országokkal. A párbeszéd lehetőségére szeretném fektetni a hangsúlyt, különös tekintettel a diplomáciai tárgyalásokra. Vizsgálom azt is, hogy Magyarországnak és a magyarországi egyházaknak ebben a folyamatban van-e, vagy lehet-e speciális szerepe az EU- és az észak-afrikai, közel-keleti, valamint ázsiai arab országokkal, hogy a kapcsolat stabilizálódjon ezekben az országokban, és lépések történjenek a megbékélés irányába. Migrációs politika szempontjából az EU és Magyarország érdekei, szempontjai eltérnek. Az EU elsősorban a befogadásra helyezi a hangsúlyt, Magyarország pedig az adott ország helyi viszonyainak megfelelő segítségnyújtást részesíti előnyben. A lényeg azonban a szolidaritás, ugyanis többféle módon lehet segíteni, és az a jó, ha ismerjük egymás segítségnyújtási módszerét.[10]

A téma aktualitása a 2015-ben bekövetkezett migrációs hullám miatt megkérdőjelezhetetlen. Az Európai Unió és benne Magyarország sem volt felkészülve egy ilyen nagy migrációs hullámra, mint amilyen bekövetkezett. A válságterületekről érkezők nagy része muszlim, kisebb része pedig keresztény volt, ami külön kihívást jelentett a migrációval foglalkozó szakemberek számára. A magyarországi egyházak az állammal együttműködve vállalták azt a feladatot, hogy segítsék a hazánkba érkező és hazánkon átmenő személyeket és ideiglenesen elhelyezésüket. Ez a döntés felelősséggel járt együtt. A felelősség a szabad választás helyzete, amelyben a keresztény embernek erkölcsi döntései indítékait és következményeit tekintve Istennek, eközben embertársának kell megfelelnie.[11] A migráció azonban elsősorban nem Magyarországra irányult, hanem főként a jómódú nyugat- és észak-európai országokba. Ez volt a fő oka annak, hogy – osztozva a szolidaritásban a nyugat-európai országokkal – Magyarország a *Hungary Helps Program* keretében ott segít, ahol a probléma van. A magyar Kormány elsőként alakította meg az üldözött keresztények megsegítéséért felelős államtitkárságot, amely Magyarország határain túl kilépett azokba az országokba, ahonnan menekülnek az emberek, és ahol üldözik a kereszténeket (Egyiptom, Nigéria, Szíria, Irak stb.). Vannak olyan területek, ahol a magyar kormány jobban tud segíteni az egyházakon keresztül, hiszen az egyházak kiépített helyi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek.

Látnunk kell a válságterületek megismeréséhez azt, hogy honnan történnek a kibocsátások, melyek azok az országok, ahonnan eljönnek az emberek azért, mert veszélyben érzik az életüket. Vannak egyértelműen ellenőrizhető országok, mint például Nigéria, ahonnan a Boko Haram elől menekülnek a keresztények. Mostani kutatásomhoz olyan módszert

[7] *Forrás:* www.magyarhirlap.hu/belfold/20210103-a-keresztenyseg-a-leguldozottebb-vallas-a-vilagban/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.).
[8] *Forrás:* www.magyarkurir.hu/kitekinto/brit-jelentes-keresztenyuldozes-merteke-kozel-all-nepirtashoz-vilag-egyes-reszein/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)
[9] UJHÁZI 2016, 333.
[10] FISCHL 2019a, 261.
[11] OROSZ 2011, 14.

kellett választanom, amely alkalmazásának tekintetében magában foglalja a történeti, egyháztörténeti, politikai, egyházpolitikai, biztonságpolitikai jogi és szociológiai szempontokat. Figyelembe kell venni a helyben élő keresztény közösségek életét és hagyományait, amelyeken keresztül jobban megértjük cselekedeteiket. Az egyház mindig hangsúlyozza, hogy a vallás nem magánügy, mivel meg kell élnünk, és ha hétköznapi életünkben megéljük, akkor közüggyé válik.[12]

Magyarország viszonya a közel-keleti országokhoz

A közel-keleti országoknak Európa és Magyarország számára mind biztonságpolitikai, mind gazdasági (mint felvevőpiacok és mint nyersanyagexportőrök), mind pedig turisztikai szempontból megkérdőjelezhetetlen jelentősége van. Ma, amikor a globalizáció időszakában a korábban távolinak számító konfliktusok is közelivé váltak, a mi régiónkra is hatással lehetnek. Biztonságpolitikai szempontból már jó ideje aggodalomra adhatott okot az a tény is, hogy a 2004. március 11-i madridi merényletek elkövetői között maghrebieket is azonosítottak.

Valóban igaz lenne, hogy a helyi diktátorok mindenütt sárba tiporják az emberi jogokat? Tényleg nincs remény a demokratikus intézmények meghonosítására? Ezekre a kérdésekre keresem a választ az alábbiakban.

A Közel-Kelet, mint mondottuk, hasonlóan fontos partnere az EU-nak és Magyarországnak, gazdasági és turisztikai szempontból egyaránt. Izrael helyzete geopolitikailag különösen érzékeny, hiszen egyáltalán nem mindegy, hogy milyen a vezetés a környező arab országokban.

Az ázsiai arab országok tekintetében azonban inkább beszélhetünk gazdasági kapcsolatokról, mint turisztikairól, de vannak fontos kivételek.

A gazdasági kapcsolatokat a turisztikától biztonságpolitikai szempontok miatt szükséges elválasztanunk, mivel a gazdasági kapcsolatokban inkább „csak" üzletemberekről van szó, akik jó esetben családjukkal néhány évig élnek az adott országban. Azokban az országokban azonban, amelyekkel turisztikai kapcsolatok is vannak, az EU egy polgárháború kitörésekor sokkal nagyobb kockázatnak van kitéve, hiszen állampolgárai viszonylag nagy létszámmal tartózkodnak ott. Nem szabad elfeledkeznünk a kulturális kapcsolatokról sem. Az EU több országa is bilaterális egyezményekkel rendelkezik az arab világ több országával oktatási és kulturális területen. Magyarországnak Kairóban például a Magyar Kulturális Tanácsosi Hivatalon keresztül is hagyományosan jó kapcsolatai vannak Egyiptommal. Át kell értékelni lehetőségeinket a kialakult válsághelyzetre való tekintettel. Líbia ma már nem ugyanaz az ország, mint korábban volt, ahogyan Tunézia sem lesz a régi, de Egyiptom sem. Az öbölháború is megváltoztatta Kuvaitot 1991-ben. A kuvaiti emirátus átértékelte önmagát, és a veszteségek átgondolásra késztették a vezetést.

Ferenc pápa 2019. február első hetében Abu Dhabiban járt hivatalos látogatáson.[13]

A vallások közötti párbeszédre, a keresztény–muszlim kapcsolatok erősítésére, Jézus tanításának követésére hívta fel hívei figyelmét az Egyesült Arab Emírségekben tett háromnapos látogatásának két legfontosabb eseményén. A katolikus egyházfő azonban a párbeszéd előmozdítása mellett nem feledkezhet meg a térségből elüldözött több millió keresztényről sem. Ferenc pápa Jézus hegyi beszédének felidézésével igyekezett nyomatékot adni annak az üzenetének, hogy vallásközi párbeszédre van szükség a nemzetközi konfliktusok elhárításához. Látogatásának utolsó napján a katolikus egyházfő 135 ezer ember előtt celebrált szabadtéri misét az Arab-félszigeten fekvő ország fővárosának – Abu-Dhabinak – legnagyobb stadionjában.

[12] Fischl 2013, 86.
[13] *Ferenc pápa szentmiséje Abu-Dhabiban: Közösségeitek legyenek a béke oázisai!* (2019).

Húsz nappal azután, hogy a pápa ellátogatott az Egyesült Arab Emírségekbe, a Perzsa öböl menti országból küldöttség érkezett a Vatikánba. Beszámoltak a pápának kormányuk döntéseiről, amelyeket azután hoztak, hogy február 4-én Ferenc pápa és Ahmed al-Tajjib, az al-Azhar egyetem és mecset főimámja közös nyilatkozatot írt alá. A megszületett kormányhatározatok e dokumentum első eredményeinek tekinthetők.[14]

A szunnita arab monarchia 9,5 milliós lakosságának mintegy 90 százaléka vendégmunkás, közülük két és félmillióra tehető a katolikusok száma, akiknek többsége a Fülöp-szigetekről és Indiából érkezett. Ferenc pápa főként hozzájuk szólhatott, amikor arról beszélt, hogy minden bizonnyal nem könnyű távol élni az otthontól, a család szeretetétől, amit talán a jövő iránt érzett bizonytalanság is tetéz.[15]

Európának stabil képet kell, kellene mutatnia. Amikor Európáról beszélünk, akkor a Nyugat kifejezést is használjuk az iszlámmal való összehasonlítás során. Ilyenkor a Nyugat fogalmán nem csak Európát és az Egyesült Államokat értjük, hanem a kereszténységet is. Az arab világ elsősorban muszlimokból áll. Persze vannak olyan országok is, ahol szép számban élnek keresztények, mint például Egyiptomban, Jordániában, Szíriában vagy Algériában. Amikor új párbeszédről beszélünk, akkor nem hagyhatjuk ki a vallást. Az iszlám gondolkodásban a keresztények a „Könyv népéhez" tartoznak. Részükről ez egyfajta tiszteletet jelent. Sokan azt gondolják, úgy kell közeledni az arab világhoz, hogy világnézetileg semlegesek vagyunk. Ez nagy tévedés! Ha keresztény emberként és a keresztény értékrend alapján közelítek egy tárgyaláson az arab (muszlim) tárgyalópartnerhez, akkor ő ezt, ahogyan mi is őt, tiszteletben tartja. Ennek nyomán például szabad úgy gondolkodnunk, hogy mivel szükségünk van olajra, ezért amit kér mondjuk az új líbiai vezetés, azt meg kell tenni az olajért. Ez a gondolkodás nem vezet előre, hanem kifejezetten kudarcra van ítélve.

Bár Magyarország nem nagy ország, mégis hagyományosan jó kapcsolatai voltak és vannak is az arab országokkal. Miért? Ennek okát elsősorban a magyar emberek gondolkodásában, jó és konstruktív szakmaiságában látom. A „magyar virtusban" van valami különleges empátiás készség. Ezt az arab mentalitású emberek észreveszik, és tetszik nekik. „Közép-Európa egykori kommunista országai modellként szolgálhatnak Észak-Afrika és a Közel-Kelet nemzetei számára a demokráciáért és véleményszabadságért vívott harcukban" – mondta a NATO főtitkára egy varsói konferencián.[16] Kapcsolópontok tehát az arab világgal a politikán, a gazdaságon, a kultúrán, az oktatáson, az egészségügyön, a sporton és a vallási értékek kölcsönös tiszteletben tartásán keresztül lehetségesek. Jövőbeni kapcsolataink az új kormányzást és demokráciát akaró arab országokkal ezeken az új alapokon kell, hogy álljanak. Nem szabad félni a vallástól, hanem tudomásul kell venni, hogy az iszlámban a vallási és politikai funkciók egybeolvadnak, ez az organikus vallás lényege. Európában ez már nincs így, ami az arab világ számára furcsa, de nekünk is ilyen furcsa az, hogy maga a nép is igényt tart síita és szunnita vezetőkre a parlamentben és a kormányzásban.

Józanul gondolkodva a népakarat a fontos, és meg kell adni az esélyt, hogy az észak-afrikai és közel-keleti országok maguk próbálják meg rendezni és berendezni az életüket. Láttuk az eredményét az afganisztáni és iraki katonai beavatkozásoknak, ami sajnos azt jelentette, hogy a háború „vége" óta több ember halt meg, mint a háború előtti diktatórikus kormányzásban és a háború alatt összesen. Pontosan ezért kell óvatosan bánni az ilyen külső katonai beavatkozásokkal. A nyugati és keleti társadalmak ellentétes tapasztalatokat szereznek egymásról.

[14] *Már gyümölcsöt hozott Ferenc pápa Abu-Dhabi látogatása* (2019).
[15] Ferenc pápa 2019.
[16] Stoltenberg 2011.

Eltérő idősíkban lévő tudatok állnak szemben egymással (és nem csak a hivatalos naptár szerint). A probléma azonban az, hogy globalizációs világunkban a jövőnk jelentős mértékben, vagyis elválaszthatatlanul összekapcsolódik. Jelenkorunk helyi háborúi szövetségeseink részéről is inkább a kapitalizmus céljai felé mutató rablóháborúk, mert nyersanyag- és energiaforrásaink kimerülnek. Erre utalnak az olyan jelzők, mint a „szükséges" háború stb.[17]

Az érintett arab országok lakossága és a külföld egyaránt kíváncsian várja, hogy mit hoz a jövő a polgárháborúk után. A biztonságot nehéz megteremteni és gyorsan el lehet veszíteni. Hazánk komoly erőfeszítéseket tesz azért, hogy fenntartsa az elért biztonsági szintet, erősítse polgárainak biztonságérzetét. Afrikában számos államban folyamatos veszélyben élnek a keresztény közösségek tagjai. Nigériai keresztények arról számoltak be, hogy sokkal kisebb mennyiségű élelmiszeradományt kapnak, mint nem keresztény honfitársaik, kitéve őket az éhezés veszélyének.[18]

A szíriai keresztények megsegítése a magyar Kormány Hungary Helps Programjával

Magyarország a *Hungary Helps Programmal* iskolák, kórházak, lakóházak újjáépítését finanszírozta Irakban és Szíriában. Közel-keleti és afrikai üldözött keresztény fiatalok továbbtanulását biztosítja magyarországi egyetemeken. Magyarország a *Hungary Helps Program* keretében 505 millió forinttal támogatja a Nyitott kórházak elnevezésű szíriai humanitárius kezdeményezést.[19] A Nyitott kórházak projekt támogatása a legújabb támogatási program. Szíria sokat szenvedett nagyvárosaiban Aleppóban, Homszban és Damaszkuszban támogatunk olyan kórházakat, amelyek a legszegényebb embereket látják el. Szíriában a nyolcéves háború alatt az egészségügyi infrastruktúra 54 százaléka elpusztult. Ennek eredménye az, hogy ma már több ember hal meg az egészségügyi infrastruktúra hiánya miatt, mint amennyi embert meggyilkolnak a háborúban.

A magyar és az európai embereknek is számszerűsíthető anyagi érdekük, hogy arányos humanitárius politikát folytassunk határainkon és Európán kívül is, ez az oka annak, hogy a *Hungary Helps Program* keretében Magyarország vállalta a szíriai keresztények megsegítését. A magyar kormány azáltal, hogy a szíriai egyházakon keresztül segíti például a kórházakat, minden szíriainak segít, hiszen oda nem csak keresztények, hanem muszlimok is mennek.

A *Hungary Helps Program* Magyarország összes nemzetközi humanitárius szerepvállalását keretbe foglaló kezdeményezése, amely mindenkinek igyekszik segíteni, aki a fejlődő országokban vagy a válságövezetekben szükséget szenved. Ezek közül az egyik, de nem kizárólagos prioritás az üldözött keresztények védelme. Az üldözött keresztények segítésének oka hármas indíttatású: humanitárius, migrációs politikai és identitásbeli. Ezek közül az első a legfontosabb: a magyar Kormány felismerte, hogy a kereszténygyűldözés napjaink egyik legsúlyosabb humanitárius tragédiája. A vallási üldözések 70–80 százaléka keresztények ellen folyik. Ennek ellenére nem kap elég figyelmet sem a nemzetközi politikában és diplomáciában, sem a humanitárius programok terén.

A keresztények legalább 80 országban szenvednek el népirtásszerű üldöztetést vagy más atrocitásokat (nem mindegyikről tudunk), súlyosan diszkriminálják és korlátozzák emberi jogaikat, vallási és lelkiismereti szabadságjogaikat. Ez összesen legalább 215 millió keresztény

[17] Harai 2019, 197–198.
[18] Padányi–Ondrék 2020, 398.
[19] Azbej 2019.

embert érint. Becslések szerint az elmúlt tíz évben Szíriában kevesebb, mint felére (kétmillióról nyolcszázezerre); Irakban ötödére (másfél millióról háromszázezerre) csökkent a számuk.[20] Az Iszlám Állam célja az volt, hogy eltüntesse a keresztény közösségeket a Közel-Keletről. Ezt végül nem sikerült elérnie, most viszont a migráció elviszi a jövőt jelentő fiatalokat. Működik egy magyar ösztöndíjprogram, amelynek célja, hogy résztvevői európai szintű képzést kapjanak, és utána visszatérjenek közösségeikbe. Közel 170 hallgató tanul Magyarországon hazájában hasznosítható szakmákat, például iraki diákok Miskolcon szénhidrogén-mérnöki tanulmányokat folytatnak. Feltétele a helyi egyházi ajánlólevél, amely igazolja elkötelezettségüket közösségük, hazájuk iránt. A magyar adomány innen indul, és minden köztes megálló nélkül a helyi egyházakhoz érkezik; vagy közvetlenül a kincstártól, vagy olyan magyar jótékonysági szervezeteken keresztül, amelyek segítenek az adott projekt helybeli lebonyolításában. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat Szíriában, a Magyar Ökumenikus Segélyszervezet pedig Irakban állandó jelenlétükkel fontos partnerek.[21]

Mit tehetnek Magyarországon az egyházak? Az egyháznak továbbra is küldetését kell teljesítenie a kialakult európai migrációs helyzetben. Ez a küldetés pedig összefügg keresztény szabadságunkkal és szabad akartunkkal. A keresztények belső szabadsága a bűn, a halál és a hitetlenség fogságától nem nyilvánulhat meg automatikusan a külső szabadságról való lemondásban vagy az iránta való közönyben. Éppen a belső szabadságból születik a külső szabadság iránti igény és lehetőség.[22] Ez is indítja az egyházat küldetésére. A migráció igazi kihívást jelent a keresztény közösségeknek, hogy mennyire képesek befogadni, kezelni a különbözőségeket. Befogadni azt jelenti: szeretni, komolyan venni az embereket, lehetővé tenni mindenkinek, hogy önmaga legyen, ne érezze magát fenyegetve azért, mert másoktól különbözik. Az egyháznak a szolidaritás jegyében kell cselekednie, hiszen ez a küldetése. Az egyház számos intézményt tart fenn az Európa határvidékeire érkező menekültek megsegítésére. Nem akarja helyettesíteni az államot, de reagálnia kell az emberi szenvedésre. Azt is tudomásul kell venni azonban, hogy minden migrációs mozgásnak legális, észszerű kereteken belül kell zajlania, különben veszélyezteti a közrendet.[23]

Következtetés és eredmények

A jelen tanulmány rámutatott arra, hogy a politikai és vallási indíttatásból elkövetett erőszakos cselekmények folytán a keresztény közösségek milyen veszteségeket szenvednek, továbbá elemezte ezek természetét a premodern háborúk és konfliktusok elméleti kereteinek felhasználásával. Alaptézise szerint a 21. századra jellemző új típusú fegyveres erőszakos cselekmények fegyvert nem fogó áldozatai a keresztény közösségek és emberek. Az írás végül kitért ezen konfliktusok Magyarország biztonsági helyzetére gyakorolt hatására, elemezve hazánk humanitárius válaszát a bemutatott kihívásokra.

Magyarország példát mutat a nála sokkal tehetősebb országoknak az üldözött keresztények megsegítésében. A vallási közösségek biztonsági helyzete a változó világban azt is jelenti, hogy ma nem (ma sem) könnyű kereszténynek sehol a világban. A – sajnos, jelenleg költőinek tűnő – kérdés az, hogy azok, akik a fegyverkereskedelemből, a kirobbantott háborúkból gazdagodtak meg, ráébrednek-e arra, hogy segíteniük kell a háború sújtotta területeken.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a humanitárius képviselet mind a bajba jutott

[20] *Magyarok az üldözött keresztényekért* (2018).
[21] *Magyarok az üldözött keresztényekért* (2018).
[22] OROSZ 2017, 93.
[23] FISCHL 2017, 192.

családok hosszú távú, hatékony segítésének, mind az ahhoz szükséges további nemzetközi források bevonásának feltétele. A segélyprogram nem csak humanitárius elemeket tartalmaz, hanem olyan képzési, fejlesztési tevékenységeket is, amelyek az integrációt, a hosszú távú boldogulást segítik. Az ember felelősségre vonható azért, amit tett vagy éppen elmulasztott megtenni.[24] Az egyháznak különösen is felelősen kell cselekednie, amikor segítségnyújtásról van szó.

A keresztények fenyegetettsége világviszonylatban vitathatatlan, amely az újabb szélsőséges (radikális) szervezetek megjelenésével felerősödött. Sajnos az erőszakos eseményekre már nem csak a válságterületeken kerül sor, hanem azokon kívül is. A magyarországi egyházak a nemzetközi egyházi szervezetekkel és magyar Kormánnyal együttműködve igyekeznek a biztonság előmozdítására, ami a következőket jelenti:

- saját belföldi kapcsolatrendszerüket erősítik továbbképzéseken, szakkonferenciákon, valamint technikai eszközökkel;
- külföldi és nemzetközi kapcsolataikat erősítik mind egyházi, mind kormányzati szinteken;
- az Egyházak Világtanácsa és a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa biztonsági kérdésekben egyeztet, és megbeszéléseket folytat a magyar kormánnyal a legmagasabb szinteken;
- a *soft policy* alkalmazást használják mind a kultúra, mind az oktatás, mind az etikai kérdések tekintetében, mint pl. az igazságos háború tanának tekintetében;
- az egyház diplomácián keresztül felveszik és tartják a kapcsolatot a válságterületekkel;
- kihasználják az ökumenikus és a vallásközi párbeszéd lehetőségeit a béke megszilárdítására;
- fejlesztik a kommunikációs eszközöket;
- szükség szerint szabályozzák, felügyelik az ökumenikus humanitárius szervezeteket.

Ez a rendszer azt feltételezi, hogy az egyházi, az állami és a nemzetközi partnerek együttműködnek egymással. Felvetődik a kérdés, hogy mennyire lesz lehetősége a magyarországi egyházaknak és a magyar Kormánynak arra, hogy a jövőben is megtalálják azokat a nemzetközi kormányzati, illetve egyházi partnereket, akikkel megfelelő módon együtt tudnak cselekedni a keresztények védelme érdekében.

Személyes véleményem szerint a keresztény egyházaknak ma sokkal többet kellene tenniük az üldözött keresztényekért, mint amit tesznek, beleértve a nemzetközi és nemzeti szinteket is. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy az egyház hagyományos eszközei csak korlátozottan teszik lehetővé a prevenciót és a válságkezelést. A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa arra törekszik, hogy összehangolja a magyarországi egyházak diplomáciáját, és együttműködjön az állami szervezetekkel. A katolikus egyház az Alapítótól kapott küldetését gyakorolja a kormányzás, a megszentelés és a tanítás területén.[25] A biztonsági kihívások megértéséhez nélkülözhetetlen a történelmi előzmények bemutatása.

Az egyes országokban élő keresztények biztonsága között nagy a különbség. Adott esetben még ugyanazon térségen belül is lehetséges, hogy nem sikerül egységes állásfoglalást kialakítani. Ezért tehát arra kell törekedni, hogy egyházi és állami kutatók együttműködve végezhessenek kutatásokat az előbb említett érzékeny területeken, az üldözött keresztények lehető leghatékonyabb megsegítése érdekében.

[24] Orosz 2017, 99.
[25] Ujházi 2020, 797.

Irodalomjegyzék

1989. évi 15. törvényerejű rendelet a menekültek helyzetére vonatkozó 1951. évi július hó 28. napján elfogadott egyezmény, valamint a menekültek helyzetére vonatkozóan az 1967. évi január hó 31. napján létrejött jegyzőkönyv kihirdetéséről.

A kereszténység a legüldözöttebb vallás a világban (2021). *Forrás:* www.magyarhirlap.hu/belfold/20210103-a-keresztenyseg-a-leguldozottebb-vallas-a-vilagban/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

AZBEJ T. (2019): *A magyar kormány elsődleges feladata, hogy a magyar emberek boldogulását segítse. Forrás:* www.echotv.hu/hirek/2019/01/23/azbej-tristan-a-magyar-kormany-elsodleges-feladata-hogy-segitse-a-magyar-emberek-boldogulasat (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

Brit jelentés: A keresztényüldözés mértéke közel áll a népirtáshoz a világ egyes részein (2019). Forrás: www.magyarkurir.hu/kitekinto/brit-jelentes-keresztenyuldozes-merteke-kozel-all-nepirtashoz-vilag-egyes-reszein/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

Fact Sheets on the European Union (s. d.). *Forrás:* http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hu/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.12.3.html (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

FERENC pápa (2019): *A hit és a szeretet a keresztények legerősebb fegyvere. Forrás:* https://hu.euronews.com/2019/02/05/ferenc-papa-a-hit-es-a-szeretet-a-keresztenyek-legerosebb-fegyvere (A letöltés dátuma: 2019. 09. 1.)

Ferenc pápa szentmiséje Abu-Dhabiban: Közösségeitek legyenek a béke oázisai! (2019). *Forrás:* www.magyarkurir.hu/ferenc-papa/ferenc-papa-szentmiseje-abu-dzabiban-kozossegeitek-legyenek-beke-oazisai (A letöltés dátuma: 2019. 09. 1.)

FISCHL V. (2013): Világvallások egymáshoz való viszonya. *Hadtudományi Szemle*, 6. évf. 4. sz. 84–89.

FISCHL V. (2017): A civil szervezetek és egyházak szerepe, különös tekintettel a protestáns egyházakra In ORBÁN B. szerk.: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről.* Budapest, Emberi Erőforrások Minisztériuma. 185–194.

FISCHL V. (2019a): A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának szerepe az üldözött keresztények megsegítésében. In UJHÁZI L. – KALÓ J. – PETRUSKA F. szerk.: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről.* Budapest, Háttér. 263–276.

FISCHL V. (2019b): Az ökumenikus segélyszervezetek működése és eredménye a konfliktusokkal terhelt területeken. In RESPERGER I. – UJHÁZI L. szerk.: *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban.* Budapest, Dialóg Campus – Nordex Kft, Wolters Kluwer. 25–29.

FISCHL V. (2019c): The Role of the Ecumenical Council of the Churches in Aiding persecuted Christians In UJHÁZI L. – KALÓ J. – PETRUSKA F. eds.: *Budapest Report on Christian Persecution.* Budapest, Háttér. 259–272.

HARAI D. (2019): Interkulturális és vallási különbségek a jelenkori konfliktusokban. In RESPERGER I. – UJHÁZI L. szerk.: *A vallási elemek jelentősége napjaink fegyveres konfliktusaiban és biztonsági kihívásaiban.* Budapest, Dialóg Campus – Nordex Kft, Wolters Kluwer. 193–201.

Magyarok az üldözött keresztényekért (2018). *Forrás:* https://kepmas.hu/nemzeti-kuldetesunk-az-uldozott-keresztenyek-segitese (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

Már gyümölcsöt hozott Ferenc pápa Abu-Dhabi látogatása (2019). https://www.magyarkurir.hu/hirek/mar-gyumolcsot-hozott-ferenc-papa-abu-dzabi-latogatasa (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

OROSZ G. V. (2011): Szabadság valamitől – szabadság valamire? A szabad akarat kérdésének néhány aspektusa. *Credo: Evangélikus Műhely,* 17. évf. 2. sz. 7–14.

OROSZ G. V. (2017): Bizalom által kibontakozó szabadság. In SZABÓ L. szerk.: *Teológia és reformáció: az Evangélikus Hittudományi Egyetem oktatóinak tanulmánykötete.* Budapest, Luther – Evangélikus Hittudományi Egyetem. 93–107.

PADÁNYI J. – ONDRÉK J. (2020): A katonai erő hozzájárulása a keresztények védelméhez a koronavírus elleni védekezés során itthon és külföldön. In UJHÁZI L. szerk.: *Budapest-jelentés a keresztényüldözésről.* Budapest, Mondat Kft. 391–406.

s. n. (2008): *Az erőszak kultusza és a civilizáció védelme. A terrorizmus elleni küzdelem társadalmi, társadalomtudományi kérdései.* (Kézirat) Budapest, ZMNE.

STOLTENBERG J. (2011): *Közép-Európa modellként szolgálhat Észak-Afrika számára* (2011). *Forrás:* https://hvg.hu/vilag/20110317_nato_fotitkar_eszak_afrika (A letöltés dátuma: 2019. 09. 1.)

UJHÁZI L. (2016): A menekültek lelkipásztori és humanitárius segítése a katolikus egyházban. *Iustum Aequum Salutare,* 12. évf. 2. sz. 317–341. Elérhető: www.meot.hu/index.php/meotrol-m/ (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

UJHÁZI, L. (2020): The Significance of Charity (Caritas) in the Governing, Sanctifying, and Teaching Mission of the Church. Bogoslovni Vestnik, Vol. 80, No. 4. 783–802. Elérhető: www.teof.uni-lj.si/uploads/File/BV/BV2020/04/Ujhazi.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 02. 15.)

Berek Tamás – Újházi Lóránd

Nukleáris elrettentés, növekvő biztonsági kihívás és változó egyházi aggodalmak

A hidegháború végével a nukleáris fegyverek szerepe háttérbe szorulónak tűnt a kezdetekben, de a kép mostanra megváltozott. A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság új atomfegyveres államként jelent meg, továbbá a nukleáris fegyverek nemzetközi ellenőrzése válságban van. A nukleáris leszerelési folyamatok megrekedtek, az USA és Oroszország közötti kommunikáció fenyegető hangvételre váltott. A hadászati támadó kapacitásukat csökkentették ugyan az atomnagyhatalmak, ugyanakkor minden nukleáris arzenállal rendelkező állam modernizálja a megmaradt készleteket. A nukleáris fegyverek fejlesztésének egyik iránya, a mesterséges intelligencia alkalmazása a nukleáris vezetési és irányítási rendszerekben már kilépett a kísérleti fázisból, néhány prototípus esetében sikeresen megvalósult, amely további biztonsági kérdéseket vet fel. A katolikus egyház mindig elutasította a nukleáris fegyverek alkalmazását, annak pusztító ereje, illetve az ártatlanok megóvásának nehézsége miatt Az egyházi tanítóhivatal ennek megfelelően következetesen az atomfegyverek leszerelése mellett foglalt állást. A nukleáris elrettentésről, vagyis a támadástól való visszatartás érdekében való nukleáris fegyverek birtoklásról azonban már eltérő álláspontot képviselő pápai megnyilatkozások születtek.

A szerzők célja a nukleáris elrettentés szerepének változásait párhuzamba állítani a Katolikus Egyház állásfoglalásával a nukleáris fegyverek birtoklása, bevetése és az elrettentésről szóló tanítása vonatkozásában a második világháborútól napjainkig.

Kulcsszavak: *nukleáris elrettentés, fegyverzetleszerelés, Katolikus Egyház, Szentszék*

With the end of the Cold War, the role of nuclear weapons seemed relegated to the background at first, but the picture has been changed. The North Korea has emerged as a new nuclear-armed state and international control of nuclear weapons is in crisis. Disarmament processes of nuclear weapons have stalled, and communication between the US and Russia has turned into a threatening tone. Although their military offensive capacity has been reduced by the nuclear powers, all states with nuclear arsenals are modernizing the remaining stockpiles. The Catholic Church has always refused the employment of nuclear weapons on general principle as due to its devastating power and its incompatibility with the protection of noncombatants. This is why the Magisterium has consistently supported the disarmament of nuclear weapons. However, various papal declarations have been made on the "temporary" possession of nuclear weapons for nuclear deterrence.

The goal of authors to parallel changes in the role of nuclear deterrence with the Catholic Church's resolution on the possession, use, and teaching of nuclear weapons on deterrence from World War II to the present.

Keywords: *nuclear deterrence, disarmament, Catholic Church, Holy See*

Bevezetés

A hadászati támadó kapacitásukat csökkentették ugyan az atomnagyhatalmak, ugyanakkor minden nukleáris arzenállal rendelkező állam modernizálja a megmaradt készleteket. Oroszország és az Egyesült Államok elnöke bejelentette a nukleáris fegyverrendszereik fejlesztését és 2019-ben megkezdődött a korábban már leszerelt harcászati atomfegyverek gyártása is az

USA-ban, a Pantex texasi fegyvergyárában, amellyel a nukleáris fegyverek alkalmazási küszöbe alacsonyabb szintre kerül. Jelenleg jól érzékelhetően nagyobb figyelmet fordítanak a nukleáris fegyverkezésre és a nukleáris stratégiai kérdésekre, mint egy másfél évtizeddel ezelőtt. Modernizált harci fejet kap a meglévő *Trident* ballisztikus rakétarendszer, új, nukleáris fegyver célba juttatására alkalmas hordozóeszközöket fejlesztenek és ezeknek az eredményeknek a kifejeződése egyre gyakoribb a nukleáris retorikában.

A romló biztonsági környezet azt eredményezte, hogy a NATO újból hangsúlyozza az elrettentést és a kollektív védelmet nyilatkozataiban és a kibervédelem immár a NATO kollektív védelem alapvető feladatának része.

A nukleáris fegyverek 2010-es években visszatértek a nemzetközi politikai köztudatba. A nukleáris fegyverrel rendelkező államok közötti egyre növekvő konfliktuspotenciál aggodalmakat váltott ki a nukleáris fegyverek használatának kockázata miatt. Másodsorban a két legnagyobb nukleáris arzenállal rendelkező atomhatalom, az Egyesült Államok és Oroszország közötti kétoldalú fegyverzetellenőrzés is elakadt. A fegyverek leszerelése helyett valamennyi nukleáris fegyverrel rendelkező állam arzenáljának korszerűsítésére és diverzifikálására összpontosít. A helyzetet tovább rontotta, hogy az INF-szerződés (INF – *Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) összeomlásának kezdetén, 2016 decemberében Oroszország megkezdte az egyezmény által tiltott robotrepülőgépek tesztelését és telepítését. Az USA arra hivatkozva, hogy Oroszország megszegte az egyezményt, kilépett a szerződésből. A szerződés megszűnése sokak szerint leküzdhetetlen akadálya lehet az amerikai–orosz atomfegyverek további ellenőrzésének. Ez újfajta fegyverkezési dinamikát is előidézhet Európában. Ugyanakkor egy teljesen ellentétes trend jelenik meg: a globális antinukleáris mozgalom a hidegháború óta nem látott módon éledt fel. A nukleáris fegyverekre történő folyamatos támaszkodás biztonsági kockázataival kapcsolatos újbóli aggodalom vezetett a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés (TPNW – *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons*) tárgyalásához, amelyet 2017. július 7-én 122 kormány fogadott el az Egyesült Nemzetek Szervezetében.[1]

Az egyezményhez csatlakozott a katolikus egyház is. A Szentszék is aláírta és ratifikálta a nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződést.[2]

A katolikus egyház mindig elutasította a nukleáris fegyverek alkalmazását, annak pusztító ereje, illetve a nemharcolók megóvásának nehézsége miatt Az egyházi tanítóhivatal ennek megfelelően következetesen az atomfegyverek leszerelése mellett foglalt állást.

A Szentszék állandó képviselettel rendelkezik a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (IAEA – International Atomic Energy Agency), az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (OSCE – Organization for Security and Co-operation in Europe), Átfogó Atomcsend Egyezmény Szervezete (CTBTO – The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization) mellett. Ezek a fórumok lehetőséget biztosítanak a Szentszék álláspontjának kifejtéséhez. Bernardito Auza a Szentszék ENSZ-hez delegált állandó megfigyelője a pápai iránymutatás fényében rendszeresen nyilatkozik a világszervezet előtt a Szentszék nukleáris politikájáról.[3]

A Szentszék 1971-től tagja az Atomsorompó-szerződésnek (NPT – *Nuclear nonproliferation Treaty*), és nyilván nukleáris fegyverekkel nem rendelkező államként tartják számon.

Rövidebb megnyilatkozások már XII. Piusz pápasága alatt születtek. A pápa már az első atombomba bevetése előtt, 1943-ban figyelmeztetett a nukleáris energia háborús célra való

[1] Erästö–Cronberg 2018.
[2] *Signing and ratification by the Holy See, also on behalf of Vatican City State, of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons* (2017).
[3] Auza 2017.

felhasználásának veszélyeire. 1954-es húsvéti üzenetében pedig az atomfegyverek hatékony kivonására és megszüntetésére szólított fel, tekintve a fegyver pusztító hatását. Utalt arra is, hogy ennek a fegyvernek a bevetése mérhetetlen emberi szenvedést, testi deformitást, lakhatatlan területeket eredményez.[4]

Egy esetleges nukleáris csapás következményeként ugyanis – amely lehet szövetséges tervezett csapás is – a műveleti területen kialakuló helyzetet magas sugárszintű szennyezett terepszakasz, az összetett hatás következtében létrejövő tüzek, torlaszok, rombolások, radioaktív termékekkel szennyezett légtér jellemzi, amelyek nagymértékben megnehezítik a művelet folytatását és a csapás járulékos hatásai gyors terjedése drámaian érintheti a polgári lakosságot is.[5]

A nukleáris elrettentés filozófiájának alapja, hogy az atomfegyvert alkalmazó fél számára kétségtelen legyen a támadásra reagáló válaszcsapás bizonyossága és az, hogy annak hatásaival neki is meg kell küzdenie.

A nukleáris csapással érintett, valamint az azt övező területeken uralkodó állapotok nehezítik a katonai műveletek végrehajtását, a rombolt terepszakaszok és infrastruktúrák helyreállítása érdekében vegyivédelmi szakalegységek mellett műszaki szakcsapatok tevékenységét is fokozni szükséges.[6] Az atomrobbanás következményeit felszámoló szervezetbe beosztott állomány feladatvégrehajtását bonyolítja a háborús területet érintő „hagyományos" tűzszerészeti feladatok ellátási szükségessége, amelynek bonyolult környezetben való végzése speciális felkészítésüket indokolják.[7] A nukleáris csapás pusztító tényezői a polgári infrastruktúrában, kiemelten urbanizált környezetben olyan súlyos, katasztrofális hatású természeti csapáshoz hasonlítható károkat okoz, amelynek helyreállításába szintén be kell vonni a műszaki alakulatokat.[8] Az erdővel borított térségekben kialakult tűzvihar keltette erdőtüzek kezelése pedig további speciális erőket és képességeket kötnek le.[9]

A nukleáris elrettentésről, vagyis a támadástól való visszatartás érdekében való nukleáris fegyverek birtoklásról azonban már eltérő álláspontot képviselő pápai megnyilatkozások születtek. Az igazi fordulat II. János Pál 1982-as ENSZ-ben mondott beszédjével következett be. Ez alkalommal a pápa a nukleáris fegyverek ideiglenes – elrettentés érdekében való birtoklását – erkölcsileg elfogadhatónak tartotta. Ferenc pápa azonban radikálisan szakított ezzel az állásponttal és számos fórumon kijelentette: a nukleáris fegyverek puszta birtoklása is bűn. Abszurd és erkölcsileg nem megengedhető.

Monsignor Antoine Camilleri, a Szentszéki Államtitkárság második szekciójának helyettese megerősítve a pápai megjegyzéseket, a következőket mondta: „Ezeknek a fegyvereknek a puszta létezése is abszurd – alkalmazásuk támogatása az emberi élet és méltóság ellen van."[10]

A nukleáris fegyverek tilalmáról szóló szerződés (TPNW), amelyet 2017-ben tárgyaltak és nyitottak aláírásra, továbbra is a globális nukleáris leszerelés hosszú távú céljának elérése felé tett előrelépés előmozdítására irányuló nemzetközi erőfeszítések középpontjában áll. A TPNW az első, jogilag kötelező érvényű megállapodás, amely megtiltja az atomfegyverek fejlesztését, telepítését, birtoklását, használatát és használatával történő fenyegetést. Az évek során számos államban viták folytak arról, hogy csatlakozzanak-e a TPNW-hez. A viták

[4] *Holy See Mission: The Holy See on The Abolition of Nuclear Weapons* (2015).
[5] Berek 2011.
[6] Kovács 2002.
[7] Ember 2020.
[8] Padányi 1994.
[9] Földi–Kuti 2016.
[10] Camilleri 2014.

általában a javasolt atomfegyver-tilalom normatív hatásának, valamint annak a nukleáris elrettentésen alapuló biztonsági stratégiákra és szövetségekre gyakorolt hatásainak értékelésére összpontosítottak. [11]

A nukleáris elrettentésen alapuló stratégiák azonban pusztán létükkel gyengítik az egyezmény hatását és az általa megfogalmazott célok érvényesülését.

Nukleáris elrettentés napjainkban

NATO a nukleáris elrettentési nyilatkozatában 2018-ban úgy fogalmazott, hogy a NATO elkötelezett a fegyverek ellenőrzése, a leszerelés és a tömegpusztító fegyverek elterjedése ellen, de mindaddig, amíg nukleáris fegyverek léteznek, nukleáris szövetség marad. A NATO nukleáris erői létének alapvető célja az elrettentés. A nukleáris és a hagyományos képességek megfelelő keverékén alapuló elrettentés továbbra is a NATO átfogó stratégiájának központi eleme. Az atomfegyverek a Szövetség elrettentési és védelmi képességeinek alapvető elemei a hagyományos és rakétavédelmi erők mellett.[12]

A 2019-ben kiadott álláspont már kihangsúlyozza, hogy ez az elrettentés, a NATO konfliktusok és háborúk megelőzésére irányuló átfogó stratégiájának központi eleme és mivel a NATO nukleáris erőinek hitelessége központi szerepet játszik az elrettentés fenntartásában, ezen erők biztonságát és hatékonyságát folyamatosan értékelik a technológiai, valamint geostratégiai fejlemények fényében.[13]

A hidegháború elején az elrettentés gyakorlatilag egyet jelentett a nukleáris elrettentéssel, az amerikai elrettentési stratégiákban elsődleges szerepet játszó amerikai nukleáris erőkre támaszkodva.[14]

Jelenleg a NATO és különösen az Egyesült Államok stratégiai erői jelentik a szövetségesek biztonságának legfőbb garanciáját. Az Egyesült Királyság és Franciaország független stratégiai nukleáris erői saját elrettentő szerepet töltenek be, és jelentősen hozzájárulnak a NATO általános biztonságához. A szövetségesek különálló döntéshozó mechanizmusai hozzájárulnak az elrettentéshez azáltal, hogy megnehezítik az esetleges ellenfelek számításait, azaz a NATO ellen indított támadás során az ellenségnek nem csak a NATO döntéshozatalával kell megküzdenie, hanem figyelemmel kell lennie az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország vezetőinek döntéshozatali rendszerére is.

A NATO nukleáris elrettentő képessége tehát az Egyesült Államok és az általa Európába telepített nukleáris fegyverzeten, valamint az érintett szövetségesek által biztosított nukleáris csapásmérő képességeken és infrastruktúrán alapul. Számos NATO-tagország kettős rendeltetésű repülőgép-képességgel járul hozzá a közös védelemhez. Ezek a repülőgépek központi szerepet játszanak a NATO nukleáris elrettentési missziójában, és a készültség különböző szintjein rendelkezésre állnak nukleáris fegyverek bevetésére. Ez kiegészül azzal, hogy amellett, hogy a hordozóeszközök fel vannak készítve nukleáris töltetek szállítására konfliktusok során, a hajózó és kiszolgáló személyzetet is ennek megfelelően képzik ki.[15]

A NATO-országok nukleáris erői méretét és fajtáját tekintve az atomfegyverek szerepe

[11] *Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons* (2019).
[12] *NATO Encyclopedia* (2018).
[13] *NATO's nuclear deterrence policy and forces* (2019).
[14] PETERS–ANDERSON–MENKE 2018.
[15] *NATO's nuclear deterrence policy and forces* (2019).

Európában az elmúlt hat évtizedben többször is változott. Az elrettentés négy különálló időszaka közül a „kölcsönös megsemmisítés", a „rugalmas reagálás" és a hidegháború utáni „minimális elrettentés" korszakaiban az Egyesült Királyság stratégiai nukleáris fegyverei is folyamatosan hozzájárultak a NATO nukleáris doktrínájához, de a hidegháború vége óta ennek a hozzájárulásnak a valódi lényege egyre bizonytalanabbnak látszott az elemzők szerint.[16]

A Szovjetunió összeomlását követően az USA nemzetbiztonsági politikájának, védelmi stratégiájának és katonai műveleteinek kialakítása során a nukleáris elrettentés szerepe a háttérbe szorult. Az 1990-es és 2000-es években a nukleáris erők látszólag periférikus helyzetbe kerültek és egyre csökkenő szerepet játszottak a globális biztonság fenntartásában.[17]

Az a tény azonban nagyon beszédes, hogy négy új *Dreadnought* osztályú nukleáris meghajtású atomtengeralattjáró gyártása folyamatban van. Ezeket az Egyesült Királyság 5. generációs rakétarendszerrel szereli majd. Az első tengeralattjáró tervek szerint a 2030-as évek elején áll szolgálatba.

Az új nukleáris fegyverhordozókkal a *Trident* program részeként rendszerben tartott négy *Vanguard* osztályú, nukleáris tengeralattjárót cserélnek le, amelyeket az Egyesült Királyság nukleáris arzenáljának az egyedüli nukleáris platformjaként tartanak számon a Royal Air Force WE.177 jelű kétfázisú nukleáris fegyverének 1998-as leszerelése óta.

A brit álláspont továbbra is kinyilatkoztatja, hogy a védelem az elrettentéssel kezdődik, amely egyelőre továbbra is az Egyesült Királyság nemzetbiztonsági politikájának középpontjában áll, mindazonáltal – hivatkozva világ biztonságának bizonytalanságára – az elrettentésre vonatkozó átfogóbb megközelítést szorgalmaz. A törekvések olyan „modern elrettentés" képességének elérését célozzák meg, amely teljes mértékben elhárítja a végzetes hatású fenyegetések körét. Az Egyesült Királyság független nukleáris elrettentő erejének alapvető fontosságát emelik ki a NATO elrettentés részeként is.

2016-ban a parlament elsöprő többséggel az Egyesült Királyság nukleáris elrettentő képességének fenntartása mellett szavazott, és a jelenlegi *Vanguard* osztályú tengeralattjárókat négy új tengeralattjáróra cserélik le. A *Dreadnought* osztályú hordozóeszközök hivatottak majd biztosítani az Egyesült Királyság elrettentő képességéta 2060-as évekig.[18]

Vajon mi indokolja a nukleáris elrettentés fokozását két évtizeddel a hidegháború végét követően?

Nyugati aggodalmak

Az atomhatalmak nukleáris politikájának várható változása

Az elmúlt években Észak-Korea, Oroszország és Kína látszólag felmérte a geopolitikai környezetet, értékelte az Egyesült Államokkal és szövetségeseivel való jövőbeni fegyveres konfliktus kilátásait, és alapvetően elutasította azt az előfeltevést, hogy a nukleáris erők szerepe a geopolitikában, jelentősége a haderő eszköztárában mérséklődik. Ezek a potenciális ellenfelek – úgy tűnik – elkötelezettek a nukleáris képességük és a célba juttató eszközeik alkalmazására vonatkozó stratégiák és tervek kidolgozása és végrehajtása mellett, amelyek vezetőik számára különféle alkalmazási lehetőségeket kínálnak egy válság vagy konfliktus teljes spektrumában.

[16] Davis 2018.
[17] Peters–Anderson–Menke 2018.
[18] Davis 2018.

Ezek az államok késznek tűnnek arra, hogy szükség esetén, a fegyveres konfliktus megoldása érdekében elmenjenek nukleáris küszöbig, és esetleg átlépjék azt.[19]

A nukleáris elrettentés fenntartása mellett érvelő hivatalos narratíva több irányból is igyekszik alátámasztani az azt biztosító fegyverzeti kapacitást. Az egyik, gyakorta hangoztatott érv Oroszország agresszív viselkedése.

Michael Fallon Britt védelmi miniszter kinyilatkoztatta, hogy Oroszország agresszívebb, tekintélyelvűbb és nacionalistább lett. A Krím jogellenes bekebelezése és az ukrán szeparatisták hibrid eljárásokkal való támogatása megmutatta hajlandóságát a szabályokon alapuló nemzetközi rendszer aláásására saját vélt érdekeinek előmozdítása és biztosítása érdekében. Oroszország korszerűsíti nukleáris erőit és időről időre azzal fenyegetőzik, hogy nukleáris erőket telepít Kalinyingrádba és a Krímbe.[20]

Amerikai aggodalmak szerint Oroszország és Kína olyan stratégiákat és cselekvési lehetőségeket tart megvalósíthatóknak, amelyek magukban foglalják a nukleáris fegyverek korlátozott alkalmazását, amennyiben a fegyveres konfliktust „saját" régiójukban hagyományos eszközökkel nem tudnák felszámolni és nem kívánt eszkaláció elkerülése érdekében. Észak-Korea és Oroszország katonai doktrínáikban nyíltan kifejezve alkalmazási hajlandóságukat hangsúlyozzák a nukleáris fegyverek potenciális alkalmazhatóságát. Kína nehezen átlátható és egyre növekvő konvencionális képességei miatt viszonylag kevésbé támaszkodik a nukleáris erőkre, de a közelmúltban jelentősen megemelte a nukleáris erői képességeit.[21]

Az egyes államok nukleáris doktrínáiban jelentkező eltérések a nukleáris fegyvereik alkalmazására vonatkozóan felerősíti a nukleáris elrettentés szerepét, hiszen ez akár egy magasabb lehetséges alkalmazási kockázatot is eredményezhet, amely arra sarkalhatja a többi atomfegyverrel rendelkező atomhatalmat, hogy fenyegetésként érzékelve ezt, hogy offenzív jellegűvé alakítsák saját elrettentési taktikájukat, illetve megteremtsék a lehetőséget a nukleáris küszöb alacsonyabb szintre helyezésének.

Kína nukleáris politikájának változása

Az elmúlt évtizedekben Kína nukleáris erőinek felépítésével kapcsolatban különös hangsúlyt fektetett a modernizációs erőfeszítésekre. Ez elsősorban a külső fenyegetettség változásainak köszönhető, amellyel Kínának szembe kell néznie. Ezek a változások új kihívásokhoz vezettek a nukleáris elrettentés hatékonysága szempontjából, és különösen szükségessé tették a technológia korszerűsítését és felújítását.[22]

A kínai nukleáris arzenál szerepe azonban korlátozott és Kína hagyományosan nem is szándékozik erre támaszkodni a nemzetbiztonsági fenyegetések megoldása érdekében azonban nukleáris fegyvereinek egyértelmű szerepet szán a többi nukleáris fegyverrel rendelkező állam által indított nukleáris támadás megelőzésében és leküzdésében. A hagyományos (nem nukleáris) fenyegetések kezelésében hagyományos fegyverzetének szán szerepet. [23]

Kína nukleáris fegyverekkel kapcsolatos politikájában nem ez az egyetlen különbség orosz és az amerikai nukleáris doktrínához képest. Oroszország és különösen az USA alkalmazási elvei között hangsúlyozottan szerepel az azonnali válaszcsapás lehetősége és ennek érdekében

[19] Peters–Anderson–Menke 2018.
[20] Fallon 2016.
[21] Peters–Anderson–Menke 2018.
[22] Xiangli 2016.
[23] Weidi 2016.

a nukleáris reagáló erők készenlétének fenntartása és a reagálóképesség, valamint az elhárítórendszerekkel szembeni reziliencia fokozása. Nem véletlen, hogy mind Oroszország, mind pedig az USA nukleáris fegyverrendszereinek fejlesztését irányozta elő a következő években. Ezzel szemben Kína sokáig nem helyezett ilyen mértékű hangsúlyt nukleáris fegyvereinek békeidőszakbeli készenlétére. Kína nem gondolja, hogy a nukleáris megtorlás késlekedése gyengítené az elrettentést, továbbá nem tartja szükségesnek az első nukleáris csapást követő azonnali azonnal megtorlást.[24]

A kínai vezetők úgy gondolják, hogy a nukleáris elrettentés nem azonnali és pontos ellentámadási képességtől, hanem a nukleáris megtorlás képességétől függ. A megtorlás időbeli bizonytalansága nem befolyásolja a nukleáris elrettentést. A megtorlási képesség biztosításának és az alacsony szintű riasztás fenntartásának bevetési elve javítja a biztonságot és hozzájárul a stratégiai stabilitáshoz.[25]

2004 óta Kína számos alkalommal hangsúlyozta a nukleáris fejlesztésének fontosságát gyorsreagálási képesség mellett, azonban a 2015-ben nyilvánította ki először az ország nukleáris stratégiai képessége javításának szükségességét. Az elrettentő képesség hangsúlyozása egyébként nem felelne meg Kína tradicionális nukleáris elgondolásának a nukleáris ellentámadásról, ami a nagyobb nukleáris erőkkel rendelkező országok, például az Egyesült Államok és Oroszország doktrínájában nyíltan megjelenik. Noha nincs bizonyíték arra, hogy ennek az új gondolkodásnak hivatalos támogatása van Pekingben, az a tény, hogy a Katonai Tudományos Akadémia néhány magas rangú katonai szakértője ezt támogatja, demonstrálja a külföldi nukleáris gondolkodás fokozódó befolyását. Most, a nemzetközivé válás előrehaladtával, Kína hagyományos nukleáris gondolkodása elkerülhetetlenül kölcsönhatásba lép a nyugati nukleáris gondolkodással és így nyugati befolyásnak van kitéve.[26]

NATO nukleáris elrettentési koncepciója

A nukleáris fegyverek fejlesztésével kapcsolatos egyes kinyilatkoztatások és a Nyugat és Oroszország közötti közelmúltban tapasztalható romló viszony korszakváltást sejtetnek. Az elrettentési politikában – még ha ennek valószínűsége kétes is, nem lehet kizárni, hogy – főleg az USA, valamint az orosz nukleáris fegyver fejlesztések következtében megváltozik a nukleáris fegyverek alkalmazásával kapcsolatos hozzáállás. Ez fennáll akkor is, ha – idáig a feszültségek ellenére – a NATO elsősorban a hagyományos fegyverekhez kapcsolható erődemonstrációt hangsúlyozta.

Oroszország folyamatos haderő korszerűsítése a nukleáris erőiket is nagyban érinti. Mindez párosulva az atomarzenál fejlesztését kísérő hivatalos narratívával, valamint az azokkal végzett hadgyakorlatokkal a nukleáris biztonsággal összefüggő aggodalmakat erősítik.

Az jól látható, hogy Észak-Korea, Oroszország és Kína diverzifikálja és bővíti nukleáris fegyverek célba juttató eszközeit, ideértve a kettős rendeltetésű rakéta rendszerek fejlesztését. Lépéseket tettek a nukleáris képességű erők vezetési és irányítási (C2) rendszere javítása érdekében.

2016-ban még az a vélekedés uralkodott, hogy az akkori körülmények között a NATO nukleáris elrettentő képességének radikális átalakítása nem szükséges, mivel a Szövetség vagy a nyugati atomfegyverrel rendelkező államok nem szándékoznak részt venni atomfegyverkezési versenyben Oroszországgal vagy bármely más lehetséges ellenféllel. Megfogalmazódott

[24] Zhao 2016.
[25] Xiangli 2014.
[26] Zhao 2016.

azonban, hogy valamennyi érintett szövetségesnek aktívan folytatnia kell a légi célba juttató eszközök terén a kettős rendeltetésű kapacitások korszerűsítési folyamatát annak érdekében, hogy továbbra is közvetítse a NATO elhatározását a hiteles visszatartó erő fenntartása érdekében. Határozott szándékként jelenik meg, hogy a nukleáris misszióban részt vevő erőket nyíltan és rendszeresen kell gyakorlatoztatni és be kell vonni a nukleáris fegyverrel és kettős rendeltetésű repülőgéppel rendelkező államok mellett más, nem nukleáris szövetségeseket is a Szövetség egységének demonstrálásaként. A bizonytalanság és kétely terheinek a lehetséges ellenfelekre történő helyezése céljából pedig a gyakorlatoknak nem szabad semmiféle specifikus nukleáris küszöböt mutatniuk.[27]

A 2018-ban a NATO nukleáris tervezéssel foglalkozó csoportja miniszteri és nagyköveti szinten egyaránt megvizsgálta Oroszország intézkedéseit. Megállapítást nyert, hogy Oroszország nukleáris stratégiai rendszereit modernizálta, új nukleáris fegyverprogramokat jelentett be, kettős rendeltetésű rakétákat telepített, agresszív nukleáris retorikát használt, továbbá közepes hatótávolságú földi indítású robotrepülőgépeket fejlesztett és állított szolgálatba az INF-szerződés megsértésével. A NATO-főtitkár éves jelentésében kinyilatkoztatta, hogy a szervezet továbbra is fenntartja nukleáris elrettentő képességét amellett, hogy egyre nagyobb hangsúlyt fektet a hagyományos műveleteinek koherenciájára. A NATO hangsúlyozza a nukleáris elrettentés szükségességét kifejezve azt is, hogy azok a körülmények, amelyekben esetlegesen használni kell őket, rendkívül távoliak. Tekintve az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Franciaország független nukleáris képességeit a NATO azon dolgozik, hogy a szövetségesek minél szélesebb körű részvételt érjenek el a Szövetség nukleáris elrettentésében.[28]

Egyesült Királyság önálló elrettentési politikája

Az Egyesült Királyság hivatalos kinyilatkoztatásában a nukleáris elrettentés szükségességéről kifejezi azon aggodalmát afelől, hogy Oroszország viselkedését nehéz megjósolni, és bár nagyon valószínűtlennek ítélik meg a szakértők, de nem zárják ki annak lehetőségét, hogy kísértést érezhet a NATO szövetségeseivel szembeni agresszív fellépésre. [29]

A nukleáris elrettentés szükségszerűségét a közvetlen fenyegető tényezők megjelölése melletti másik megközelítés szerint a nukleáris elrettentést biztosító képességről való lemondás veszélyeztetné a jelenlegi biztonsági állapotot, így a sebezhetőség növekedésével utat nyitna a fenyegetéseknek. Ehhez nem elegendő a nukleáris fegyverek puszta léte, hanem annak sebezhetetlenségét is biztosítani kell.

A brit hivatalos kiadvány a nukleáris elrettentésről egyértelműen megfogalmazza azt, hogy a nukleáris elrettentő képesség elvetése aláásná az Egyesült Királyság és a szövetségesek biztonságát. Olyan sebezhetetlen és detektálhatatlan rendszer szükségessége fogalmazódik meg, amely lehetővé teszi a minimális hiteles elrettentés fenntartását. A „nukleáris fegyverekkel nagyobb biztonságban vagyunk, mint nélkülük" – érvelés szintén ismeretes az atomhatalmak részéről.

Az *Operation Relentless* kódnevű tengeri elrettentést (CASD – *Continuous at Sea Deterrent*) minimális, hiteles és független visszatartó erőnek minősíti az Egyesült Királyság, amelynek vezetési és irányítási rendszere (C2) teljesen független, a csapásmérő döntéshozatali rendszere

[27] GRAND 2016.
[28] *The Secretary General's Annual Report* (2018).
[29] *The United Kingdom's Future Nuclear Deterrent* (2016).

pedig teljes mértékben az Egyesült Királyság és annak politikai ellenőrzése alatt áll. Az Egyesült Királyság 1962 óta kinyilvánította szerepvállalását a nukleáris elrettentésben a NATO védelmében, hozzájárulva ezzel a kollektív euro-atlanti biztonság végső garantálásához. A *Polaris* program keretében hadrendbe állított négy *Resolution* osztályú tengeralattjáró 1969 és 1996 között teljesített szolgálatot, a *Polaris* nukleáris rakétarendszerükkel. Ezeket a platformokat váltották le a *Vanguard* osztályú tengeralattjárók, *Trident* stratégiai nukleáris rakétarendszerrel a fedélzetükön, amelyek közül az első 1992-től kezdte meg működését.[30]

A *Dreadnought* osztály várhatóan a 2030-as évek elején fog szolgálatba állni, folytatva a jövőben is a nukleáris elrettentés (CASD) láncolatát, amelynek fenntartása és fejlesztése egyebként rendkívüli költségekkel jár.

2014 decemberében az Egyesült Királyság és az Egyesült Államok megújította az 1958-ban kötött kölcsönös védelmi megállapodásukat *(Mutual Defence Agreement),* amely lehetővé teszi a résztvevők közötti védelmi célú nukleáris együttműködést, amely magába foglalja többek között a hasadóanyag, a technológia és az információ cseréjét a két állam között. Ez lehetővé teszi az Egyesült Királyság számára, hogy jelentősen csökkentsék képességeik fenntartásának költségeit, miközben továbbra is fenntartják a független nukleáris elrettentő erőt.[31]

A független brit nukleáris elrettentő képességet biztosító nukleáris tengeralattjáró flotta fenntartásának folytatása mellett gyakorta elhangzó érv, hogy a rövid és közepes hatótávolságú repülőgépek vagy rakéták nem rendelkeznek megfelelő hatótávolsággal, és nagy a kitettségük megelőző csapással szemben vagy a légvédelmi rendszerekkel szemben, illetve, hogy nem valószínű, hogy lesz olyan radikális technológiai áttörés, amely lényegesen csökkentheti a tengeralattjáró hordozóeszközök jelenlegi előnyeit.[32]

Orosz–USA fegyverkezési verseny

A 21. század második évtizedére újabb hidegháborús spirál bontakozott ki az USA és Oroszország között, amely negatívan érintette a kétoldalú fegyverzetkorlátozási megállapodásokat is. Ebbe az irányba mutatott már az Egyesült Államok kilépése is az ABM-szerződésből *(Anti Ballistic Misilede),* különösen az az amerikai elképzelés, hogy megcéloznak egy átfogó rakétarendszer kiépítését, és annak egyes elemeit az európai szövetségesek (Csehország, Lengyelország) területén helyezik el.[33]

Putyin elnök erre reagálva kijelentette, hogy ez orosz biztonsági érdekeket sért és fenyegetettségét folyamatosan hangoztatva igen aktív nukleáris fejlesztésbe kezdett és a 2010-es évektől nukleáris retorikája a hidegháborús éveket idézi.

Oroszország a nem hadászati célú nukleáris készletének mintegy kétezer nukleáris fegyverének modernizálását kezdte meg ideértve azok szárazföldi, tengeri, valamint légi indítását lehetővé tevő fejlesztéseket. A nem stratégiai nukleáris fegyverzet (harcászati, hadműveleti), valamint az azokat alkalmazó erőket tekintve határozott előnnyel rendelkezik Oroszország az USA és szövetségeseivel szemben. Ezek a fegyverek kívül esnek a START egyezmények látóterén, és az INF-szerződés meghiúsulása miatt jelenleg gyártásuk és alkalmazásuk kontrollálatlannak tekinthető.

[30] *Continuous at sea deterrent 50: what you need to know* (2019).
[31] *UK–USA Mutual Defence Agreement* (2014).
[32] *Nuclear deterrent factsheet* (2016). (Last updated: 21 April 2021.)
[33] Kővári 2019.

A katolikus egyház álláspontja a nukleáris fegyverekről és a nukleáris elrettentésről

XXIII. János pápa, a II. Vatikáni Zsinat szellemi atyja életének utolsó, *Pacem in terris* kezdetű enciklikája az első átfogó pápai megnyilatkozás a nukleáris fegyverek vonatkozásában. Nemcsak az atomfegyverek bevetésére, hanem a birtoklására és az elrettentés gondolatára is reflektál.

XXIII. János látta annak problematikáját, hogy az egyes nemzetek a katonai készültség fokozását azzal magyarázzák, hogy „[A] béke […] nem lehet biztos a jelen körülmények közt, hacsak nem nyugszik az egyforma felfegyverzettségen," és ezért igyekeznek hasonló pusztító erővel rendelkező fegyvereket készíteni, és ez az atomfegyverekre is igaz.[34]

XXIII. János rámutatott, hogy a fegyverkezési versenyt az „igazságosság, a józan ész, az emberi méltóság" nevében meg kell szüntetni. Továbbá fokozatosan el kell jutni az atomfegyverek teljes leszereléséig és birtoklásuk tiltásáig.

Az elrettentésen alapuló nukleáris fegyverek birtoklását illetően XXIII. János csak marginálisan foglalkozott. Az enciklikában a pápa elismerte, hogy a költséges fegyverkezési versenyt a félelem generálja, és a népek – ahogy azt maguk is állítják – ezt nem azért teszik, hogy a másikat megtámadják, hanem azért, hogy a potenciális ellenséget elriasszák a támadástól.[35]

Az 1965-ös *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyházról a mai világban alapvetően követi az enciklika álláspontját. A konstitúció is összeegyeztethetetlennek tartja a nukleáris fegyverek alkalmazását a hagyományos igazságos háború tan elemeivel (GS 80). A zsinat emellett az elrettentés kérdésében is állást foglal. A 81. paragrafusa szerint „a tudományos fegyvereket nem csupán azért halmozzák fel, hogy háború esetén bevessék." A nemzetek úgy vélik – erősíti meg a zsinati dokumentum –, hogy a védelmi erő attól függ, hogy minél gyorsabb reagálási képességgel rendelkeznek – képesek legyenek „villámcsapás-szerűen viszszaütni". Ezért azonban növekszik a fegyverhalmozás, amely „furcsa módon az esetleges támadó elrettentésére szolgál." Úgy vélik, hogy a leghatékonyabb eszköz, mellyel napjainkban biztosítani lehet a békét a nemzetek között, az elrettentés filozófiája." (GS 81)

A zsinati dokumentum már egyértelműbben nyilatkozik a nukleáris elrettentésről, de alaposabb elemzésbe ez a dokumentum sem bocsátkozik. Mindössze általános megállapítást tesz, amikor kijelenti, hogy: „Az elrettentés […] és a fegyverkezési verseny nem biztos útja a tartós béke megőrzésének." Továbbá nem származik belőle „úgynevezett egyensúly" vagy „biztos és igazi béke."[36]

A zsinati koncepciót VI. Pál pápa minden fórumon igyekezett megerősíteni. Támogatta a nukleáris fegyverkísérletek beszüntetését az atomfegyverekkel rendelkező országok vezetőinek írt levelében.[37]

A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos radikálisabb katolikus elutasítás egészen II. János Pál 1982-es, ENSZ-ben mondott beszédéig életben maradt.

A nukleáris elrettentés katolikus értékelése II. János Pál ENSZ-ben mondott beszédjével új fordulatot vett.[38] A pápa reálisan látta, hogy a nukleáris fegyverek leszerelése kapcsán kevés előrelépés történt. Sőt, a fegyverpiac kapacitása, újabb létesítmények alapítása, új technológiák bevezetése és a kutatásokat körülvevő médiafigyelem, mind arra utal, hogy a helyzet csak

[34] XXIII. JÁNOS 1963.
[35] XXIII. JÁNOS 1963.
[36] GS 81.
[37] VI. PÁL 1963, 760.
[38] II. JÁNOS PÁL 1982.

rosszabb lett. Részben ebből a realitásból indult ki, amikor 1982-ben az ENSZ-ben mondott beszédjében megfogalmazta, hogy a jelen helyzetben az „egyensúlyon alapuló (nukleáris) elrettentés erkölcsileg elfogadható" (8. pont.). II. János Pál is tisztában volt azzal, hogy a nukleáris fegyverek léte morálisan megkérdőjelezhető.

A szentszéki és a pápai megnyilatkozások mellett a nyolcvanas években helyi püspöki konferenciák is nyilatkoztak a nukleáris fegyverekről. Különösen olyan országokban, ahol az állam nukleáris fegyverekkel rendelkezett, illetve az adott országban jelentős katolikus közösség élt. Az Amerikai Püspöki Konferencia körlevele[39] három pontban jelzi a nukleáris fegyverek alkalmazásának problémáját: ártatlanok halála (II/1), nukleáris háború kirobbantása (II/2), korlátozott nukleáris háború (II/3). Az amerikai püspökök szerint a nukleáris háborúk eleve nem teszik lehetővé az igazságos háború fontos elemét, a béke helyreállítását. Ami kifejezetten az elrettentés gondolatát illeti, a dokumentum szkeptikus az atomfegyverek feltételes erkölcsi elfogadásával szemben, és nem hisz abban, hogy az elrettentés tartósan képes lenne a béke biztosítására.

Tekintve azonban, hogy II. János Pál erkölcsileg elfogadhatónak tartotta – az említett, 1982-es beszédben – nukleáris fegyverek birtoklását, amíg azok az elrettentést és a béke megőrzését szolgálják, ennek a pápai deklarációnak az amerikai püspökök sem akartak ellent mondani.[40]

Az elrettentés fogalma a katonai stratégiában mindig is létezett. A nukleáris korban azonban az elrettentés a lehetséges ellenség olyan eszközökkel való visszatartását jelenti, amelyek „elfogadhatatlan károkat" képesek okozni. Az elrettentés képessége attól is függ – a körlevél szerint –, hogy a felek képesek-e megvédeni ezeket a létesítményeket az első támadástól, illetve nem alkalmazzák ezeket a fegyvereket úgy, hogy az első támadásnak tűnjön (163. §). Továbbá az elrettentésnek hitelesnek, állandónak és alkalmasnak kell lenni arra, hogy nyilvánvalóvá tegye, hogy nem lehetséges következmények nélkül a nukleáris fegyvereket bevetni.

A körlevél azt sugallja, hogy a nukleáris fegyverek pusztító ereje, hatótávolsága vagy a másik fél reakciója miatt lehetetlen ezeknek a fegyvereknek az alkalmazása esetén arányosságról beszélni. Az ilyen fegyverek alkalmazása automatikusan magával hozza a háború eszkalációját is. Az amerikai püspökök meghatároztak három pontot, amelynek megvalósulását szükségesnek tartották a nukleáris fegyverek birtoklásának igazolásához: 1. birtoklás csak azért, hogy ne legyen atomháború; 2. a nukleáris fölényelkerülése; 3. a jelenlegi birtoklás csak szükséges állomás a teljes leszereléshez (188. §).

A Német Püspöki Konferencia 1983-ban adta ki a *Gerechtigkeit schafft Frieden* pasztorális körlevelet.[41] Az amerikai püspökök koncepciójához képest szigorúbban fogalmaz, minthogy azt mondja, hogy az elrettentés nem elégséges eszköze a háború megakadályozásának. A német konferencia gesztusokat tesz a szövetséges katonapolitika irányába, minthogy támogatóan nyilatkozik olyan kérdésekről, mint a rugalmas reagálás képessége (*flexible response)* vagy a nukleáris fegyverek megtartása a konvencionális háborúk megakadályozása érdekében.

A német püspökök állásfoglalása annyiban összhangban állt II. János Pál ENSZ-ben mondott beszédjével, hogy a nukleáris fegyverek csak időlegesek, és az elrettentés elégséges eszközeinek tekintették, de nem lehetnek a háború esélyeit növelő eszközök. A püspökök ugyanakkor úgy tekintettek ezekre az eszközökre, amelyeket egyébként nem lehet bevetni, hiszen hatalmas pusztító hatással jár.[42]

[39] *National Conference of Catholic Bishops: The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response* (1983).
[40] Ujházi 2019.
[41] *Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeit schafft Frieden* (1983).
[42] *Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeit schafft Frieden* (1983).

A nukleáris fegyvereknek alkalmazása erkölcsileg elfogadhatatlan. Így természetesen jogos a kérdés, hogy lehet elrettentő erő az a fegyver, amelyet egyébként nem lehet bevetni? 2000-ben a német püspökök újabb dokumentumot adtak ki *Gerechter Friede* címmel.[43] Ebben a dokumentumban igyekeztek magyarázni a püspöki konferencia hidegháborúban kiadott deklarációit. Ami azonban érdekesebb, fenntartja a nukleáris elrettentés erkölcsi igazolhatóságát, amíg a nagyhatalmak meghatározó mennyiségű nukleáris arzenállal rendelkeznek.[44]

Bár a hidegháború után maga II. János Pál, illetve az egyházi dokumentumok, majd később XVI. Benedek is a teljes leszerelés szempontjait erősítette, de az igazi fordulat a jelenlegi pápával következett be. Ferenc pápa határozottan megfogalmazta: 1. a hidegháború éveiben elfogadott elrettentés és a nukleáris fegyverek morális igazolása tovább nem tartható; 2. cél a nukleáris fegyverek teljes leszerelése és betiltása; 3. a nukleáris fegyverek birtoklása is bűn.

A hidegháború után a katolikus teológusok és az egyházi vezetők körében joggal merült fel a kérdés, hogy meddig kell az említett nukleáris elrettentés erkölcsi elfogadhatóságára vonatkozó tanítást tartani. A kilencvenes években a pápai és a szentszéki deklarációkból már érezhető volt a lassú elmozdulás a teljes nukleáris leszerelés támogatásának és az elrettentés alapján való birtoklás elutasításának irányába. Az elrettentés alapján való birtoklás elfogadása ugyanis egyre inkább az elsődleges cél, a teljes leszerelés akadályává vált.[45]

A pápa a hidegháborús körülmények miatt döntött 1982-ben a nukleáris elrettentés ideiglenes erkölcsi elfogadhatósága mellett. Hiába szánta mindezt ideiglenesnek, sokan a hidegháború után is rá hivatkoztak, amikor a birtoklás erkölcsi megalapozásáról nyilatkoztak. II. János Pál harmadik szociális enciklikájában, az 1991-ben kiadott *Centesimus annus* kezdetű enciklikában megismétli az elődjei által gyakran, hangoztatott nukleáris fegyverek jelentette veszélyt, amely „az egész világra ránehezedik". Emellett kifejezetten a fegyverkezési versengés kapcsán kijelenti, hogy „el kell utasítani azt a nézetet, hogy az ellenfél megsemmisítését célzó harc, a versengés és maga a háború is hozzájárul a haladáshoz és a történelmi fejlődéshez."[46]

II. János Pál pápasága alatt, 1992-ben jelent meg a *Katolikus Egyház Katekizmusa* (KEK), amely egyrészt megismétli a hagyományos álláspontot az atomfegyverek alkalmazása kapcsán, másrészt már érződik, hogy kritikusabb az elrettentéssel és a nukleáris fegyverek birtoklásával kapcsolatosan is. Ez utóbbi szempont még erőteljesebben megjelent 1996-ban, amikor a Szentszék aláírta, majd ratifikálta az *Átfogó Atomcsend Szerződést* (CTBT – *Comprehensive Test Ban Treaty*). A szerződés után egy évvel pedig Renato Martino, a Szentszék ENSZ-hez delegált állandó megfigyelője azt mondta: „A nukleáris fegyverek összeegyeztethetetlenek azzal a békével, amelyet a 21. században szeretnénk elérni."[47]

A II. János Pál pápa által a *Katolikus Egyház Társadalmi Tanításának Kompendiumának* elkészítésével megbízott Igazságosság és Béke Pápai Tanács révén kibocsátott kompendium a nukleáris elrettentés politikájáról már úgy nyilatkozik, hogy azt a párbeszéd és a multilaterális tárgyalások alapján a konkrét leszerelési intézkedéseknek kell felváltani (508).[48]

XVI. Benedek pápasága alatt (2005–2013) még inkább érzékelhetővé vált, hogy a nukleáris fegyverek elrettentés miatti birtoklásának erkölcsi megítélésében változás várható. A pápa követve az addigi retorikát, több alkalommal kijelentette, hogy meg kell akadályozni a nukleáris fegyverek elterjedését, és a teljes nukleáris fegyverzetleszerelés irányába kell elmozdulni.[49]

[43] *Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeit schafft Frieden* (1983).
[44] *Die deutschen Bischöfe: Gerechter Friede* (2000).
[45] Ujházi 2019.
[46] II. János Pál 1991, 816.
[47] Eileen 2004, 128.
[48] *Az Egyház Társadalmi tanításának kompendiuma* (2006).
[49] Reese 2010.

2006. január 1-jén a béke világnapja alkalmából a pápa a leszerelés szükségességének alátámasztására a „hatékony leszerelés" kifejezést alkalmazta. Ez alatt azt a folyamatot értette, amellyel minden jóakaratú embert mozgósítanak annak érdekében, hogy a nukleáris leszerelés megtörténjen.[50]

A pápa úgy látta, hogy erkölcsi kötelessége a fegyverzetleszerelés mellett felszólalni, hiszen „a nukleáris fegyverkezés megfékezése háttérbe szorult". A fegyverzetleszerelési folyamat folytatására szólította fel a „hatóságokat", hogy határozottabb elszántsággal folytassák azokat a tárgyalásokat, amelyek a meglévő nukleáris fegyverek egyeztetett és progresszív megsemmisítését veszik célba.

Ferenc pápa végleg szakított azzal az iránnyal, amely II. János Pálra alapozva fenntartotta, hogy a nukleáris elrettentés ideiglenesen erkölcsileg elfogadható.[51]

A szentszéki diplomácia a *Vienna Conference* alkalmával 2014. december 8-án dokumentumot adott ki, *Nuclear Weapons: Time for Abolition – Nukleáris fegyverek: itt az idő a megsemmisítésre* címmel. A dokumentumban megjelenik az atomfegyverek birtoklását elítélő nyilatkozat: nemcsak a nukleáris fegyverek alkalmazása, hanem a „nukleáris fegyverek birtoklása is erkölcstelen." Ez pedig egyet jelent, hogy el kell indulni a nukleáris fegyverek teljes megsemmisítése irányába.[52]

A dokumentum rávilágít, hogy a Szentszék álláspontja azért változott meg, mivel a hidegháborúban az elrettentés erkölcsi elfogadása olyan reálpolitikai és stratégiai szempont volt, amely hosszútávon a teljes nukleáris arzenál leszereléséhez vezet.[53]

A Caritas in veritate bizottság a 2015-ös kiadványában pontosan összefoglalta, hogy miért nem tartható tovább az elrettentés erkölcsi megalapozása.[54]

Ennek a bizottságnak a feladata, hogy a Szentszék külképviseletét megfelelő szakmai anyaggal lássa el, olyan kérdésekben, amelyek az ENSZ vizsgálatának is tárgyát képezik.

A nukleáris fegyverek és a nukleáris elrettentés átfogó értékelését követően a bizottság által kiadott dokumentum szerint nem tartható az az álláspont, amely szerint a nukleáris fegyverek nem közvetlen alkalmazás-, hanem a másik fél elrettentése miatti birtoklása erkölcsileg elfogadható. Ennek oka: 1. ezek olyan fegyverek, amelyek alkalmazása esetén az arányosság elve nem tartható, sokkal nagyobb kárt okoz a bevetés, mit amekkora katonai eredménnyel jár; 2. azok a (nemzetközi) szereplők, akik nem félnek a haláltól és a megsemmisítő csapástól különösen kiszolgáltatottá válnak; 3. ezek a fegyverek továbbra is fenntartják a totális háború kirobbanásának veszélyét.[55]

Összefoglalás

Észak-Korea és Oroszország részéről nyílt fenyegetésként értékelt nukleáris képességű erők részvételével végrehajtott támadó műveleteket magukban foglaló gyakorlatok és hadijátékok hatására át kellett értékelni az Egyesült Államoknak, hogy miként lehet a legjobban elrettenteni a nukleáris fegyveres ellenfeleket, az amerikai nukleáris erőknek milyen szerepet kell játszaniuk az elrettentési stratégiában, és hogyan kell ezeket az erőket integrálni az Egyesült Államok más képességeivel a megfelelő elrettentő erő bemutatása érdekében. Egyes vélemények szerint az Egyesült Államoknak túl kell lépnie azon az elgondoláson, amely a nukleáris

[50] *Message of his Holiness Pope Benedict XVI for the Celebration of the World Day of Peace* (2006).
[51] *Pope Francis: Message of his Holiness Pope Francis on the Occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons* (2014).
[52] LANSU 2014.
[53] REICHBERG 2015, 10.
[54] REICHBERG 2015, 6.
[55] UJHÁZI 2019.

képességű erőket háttérbe szorítja. A nukleáris erők ellenfelek általi használatának vagy alkalmazásának megakadályozására szolgáló cselekvési irányokat nem szabad a válságok vagy konfliktusok kezdetére vagy végére korlátozni.[56]

Az Egyesült Királyság felelős atomfegyver-állam, amely elkötelezett a nukleáris fegyverek nélküli világ kialakításának hosszú távú célja mellett, az atomfegyverek elterjedésének megakadályozásáról szóló szerződésben foglalt kötelezettségeinek megfelelően. A védelmi politikája szerint ugyanakkor a nukleáris fegyverek továbbra is a védelmi képesség szükséges elemei, amivel el lehet hárítani a nukleáris fegyvereket birtokló államok fenyegetéseit - a hagyományos erőket nem tartja képesnek ugyanolyan elrettentő hatásra.[57]

A harcászati fegyverek gyártásának újraindítása és bevezetése jól láthatóan egy fegyverkezési spirált indított be az elmúlt években.

A harcászati nukleáris fegyverek rendszeresítésével szembeni fő aggodalom, hogy ezzel a nukleáris alkalmazási küszöb alacsonyabb szintre kerül.

A harcászati nukleáris fegyverek újbóli rendszerbeállítása ellen tiltakozó véleményekre reagáló érvek gyakran azok stratégiai célok elérése érdekében történő létezését hangsúlyozzák, például, hogy a kettős rendeltetésű repülőgépek által hordozott nukleáris töltettel rendelkező B–61-es bombák valójában nem harcászati fegyverek, mivel stratégiai célt szolgálnak: egy nagyobb hagyományos vagy nukleáris háború elrettentését.[58]

A NATO biztonság fenntartásához szükséges legalacsonyabb szinten tartja nukleáris erőit és teljes mértékben elkötelezett a fegyverek ellenőrzése, a leszerelés és a fegyverek elterjedésének megakadályozása mellett. A hidegháború csúcspontja óta egyoldalúan több mint 90 százalékkal csökkentette szárazföldi nukleáris fegyverkészletének nagyságát, csökkentve az Európában elhelyezett atomfegyverek számát és a stratégiában való atomfegyverekre való támaszkodását. Mivel a fegyverzetellenőrzés és a leszerelés terén elért előrelépésnek figyelembe kell vennie az aktuális nemzetközi biztonsági környezetet, a 2016-os varsói csúcstalálkozón a NATO vezetői felismerték, hogy a további leszerelés megvalósításának feltételei kedvezőtlenek, tekintettel Oroszország elmúlt évek agresszív fellépésére és katonai felépítésére. A 2018. évi brüsszeli NATO-csúcstalálkozón az állam- és kormányfők ismét megerősítették a NATO hosszú távú elkötelezettségét a nukleáris fegyverek megtartása mellett, kijelentve, hogy „mindaddig, amíg atomfegyverek léteznek, a NATO továbbra is nukleáris szövetség marad".[59]

Két ellentétes irányú folyamat kezd kibontakozni. A nukleáris fegyverkezés és a nukleáris elrettentés mind erőteljesebbé válik, ugyanakkor a nukleáris fegyverek teljes megsemmisítését elérni kívánó mozgalmak és képviselőik egyre radikálisabb hangvétellel fordulnak a nukleáris fegyverek ellen.

A katolikus egyház is egyre határozottabb véleményt formál a nukleáris fegyverek teljes leszerelését illetően.

A hatvanas években már átfogó magiszteriális állásfoglalás vált szükségessé az új haditechnológia, a nukleáris fegyverek vonatkozásában is. Olyan nyilatkozatot kellett elkészíteni, amely egyszerre veszi figyelembe az igazságos háború hagyományos keresztény elveit és a formálódó nemzetközi- és humanitárius jogot. XII. Piusz figyelmeztetései azonban még nem jelentették a nukleáris technológia átfogó értékelését.

Az II. János Pál elrettentésen alapuló nukleáris arzenál birtoklását ideiglenes állapotnak tartotta, amely akkor úgy tűnt, az egyetlen reális útja a későbbi teljes fegyverzetleszerelésnek.

---

[56] PETERS–ANDERSON–MENKE 2018.
[57] *Nuclear deterrent factsheet* (2016.) (Last updated: 21 April 2021.)
[58] GRAND 2016.
[59] *NATO's nuclear deterrence policy and forces* (2019).

Erre egyébként az ENSZ-ben mondott beszédjében is utalt: „Lépés a leszerelésen vezető úton."

A pápa kijelentése ugyanakkor a későbbiekben meghatározta az egyes püspökök nukleáris fegyverek birtoklásáról vallott nézeteit. Erre a pápai állásfoglalásra alapozva utasították el (és utasítják el ma is) az úgynevezett „nukleáris pacifizmust".

Úgy vélték, amíg nincs esély a nukleáris fegyverek teljes leszerelésére, addig birtoklásuk, ahogy a pápa mondta „erkölcsileg megengedett", amennyiben teljesülnek azok a kritériumok, amelyeket az Amerikai Püspöki Konferencia 1983-ban fogalmazott meg, vagyis: 1. csak elrettentésre használják; 2. nem törekszenek nukleáris szupremáciára; 3. a birtoklásukat szükséges állomásnak tekintik a teljes leszerelés irányába.[60]

A pápa maga is csak a teljes fegyverzetleszereléshez vezető ideiglenes állapotnak gondolta az atomfegyverek ideiglenes birtoklásának erkölcsi elfogadhatóságát. Beszédével azonban a mai napig meghatározta azoknak a katolikus egyházi vezetőknek és biztonságpolitikusoknak az álláspontját, akik elutasítják a teljes nukleáris pacifizmust, és ezeknek a fegyvereknek a nemzetközi béke fenntartásában szerepet szánnak.

A nyolcvanas évektől azok a püspöki konferenciák, amelyek leginkább érintettek voltak a nukleáris fegyverek kérdésében teológiai, katonai és technológiai szempontból alaposan kidolgozott dokumentumokat adtak ki. Ezekben a lelkipásztori jellegű megnyilatkozásokban érezhető a szentszéki álláspont, továbbá a hazai körülmények együttes figyelembevételének való megfelelés igénye, de adott esetben az ebből fakadó disszonancia is. A legjelentősebbek ebben a kérdésben az amerikai és a német püspöki konferenciák deklarációi voltak.

A radikális elutasítás elvét erősítette meg Ferenc pápa 2017-es üzenetében azzal, hogy kinyilatkoztatta az atomfegyverek betiltása érdekében, hogy a nukleáris elrettentés és egymás kölcsönös tönkretétele nem lehet a béke etikájának alapja."[61] Hasonlóan szólt 2017-ben a nukleáris fegyverektől mentes világról szóló konferencián.[62]

Irodalomjegyzék

AUZA, B. (2017): *General and Complete Disarmament. Forrás:* https://holyseemission.org/contents//statements/59e52888bb4f5.php (A letöltés dátuma: 2019. 01. 21.)

BEREK T. (2011): ABV (CBRN) analitikai laboratórium, mint művelettámogató speciális vegyivédelmi képesség. *Hadmérnök,* 6. évf. 1. sz. 131–144. Elérhető: www.hadmernok.hu/2011_1_berek.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 06. 11.)

CAMILLERI, A. (2014): *Address to the 58th General Conference of the International Atomic Energy Agency.* Vienna, September 22, 2014.

Continuous at sea deterrent 50: what you need to know (2019). *Forrás:* www.gov.uk/government/publications/continuous-at-sea-deterrent-50-what-you-need-to-know/continuous-at-sea-deterrent-50-what-you-need-to-know (A letöltés dátuma: 2019. 06. 11.)

DAVIS, I. (2018): *The british bomb and NATO: Six decades of contributing to NATO's strategic nuclear deterrent.* Stockholm, Sipri.

[60] UJHÁZI 2019.
[61] *Ferenc pápa üzenete a béke 50. világnapjára* (2016).
[62] *Address of his Holiness Pope Francis to Participants in the International Symposium Prospects for a World Free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament* (2017).

Die Deutschen Bischöfe: Gerechter Friede (2000). *Forrás:* Gerechter Friede (Die deutschen Bischöfe - Hirtenschreiben und Erklärungen Nr. 66, Bonn 2000) (nachhaltigkeit.info) (A letöltés dátuma: 2021. 04. 21.)

Die Deutschen Bischöfe: Gerechtigkeit schafft Frieden. 18. April 1983.

EMBER I. (2020): Lehetőségek a tűzszerész-szakkiképzés fejlesztésére. *Műszaki Katonai Közlöny,* 30. évf. 1. sz. 99–110.

ERÄSTÖ, T. – CRONBERG, T. (2018): *The renewed salience of nuclear weapons and nuclear abolitionism.* Stockholm, SIPRI.

FALLON M. (2016): *The case for the retention of the UK's independent nuclear deterrent. The Defence Secretary set out the case for the retention of the UK's independent nuclear deterrent at Policy Exchange today. Forrás:* www.gov.uk/government/speeches/the-case-for-the-retention-of-the-uks-independent-nuclear-deterrent (A letöltés dátuma: 2019. 06. 8.)

Ferenc pápa üzenete a béke 50. világnapjára (2016). *Forrás:* www.magyarkurir.hu/hirek/ferenc-papa-uzenete-beke-50-vilagnapjara (A letöltés dátuma: 2018. 12. 24.)

FÖLDI, L. – KUTI, R. (2016): Characteristics of Forest Fires and their Impact on the Environment. *AARMS,* Vol. 15, No. 1. 5–17.

GRAND, C. (2016): *Nuclear deterrence and the Alliance in the 21st century. Forrás:* www.nato.int/docu/review/articles/2016/07/04/nuclear-deterrence-and-the-alliance-in-the-21st-century/index.html (A letöltés dátuma: 2019. 06. 8.)

Holy See Mission: The Holy See on The Abolition of Nuclear Weapons (2015). *Forrás:* https://holyseemission.org/contents/statements/55e34d381107a0.55385271.php (A letöltés dátuma: 2019. 01. 5.)

Igazságosság és Pápai Tanács: Az Egyház Társadalmi tanításának kompendiuma (s. d.). *Forrás:* www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/justpeace/documents/rc_pc_justpeace_doc_20060526_compendio-dott-soc_hu.html (A letöltés dátuma: 2019. 01. 14.)

KOVÁCS Z. (2002): Gondolatok a műszaki támogatás és a műszaki zárás alapjairól. *Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények,* 6. évf. 1. sz. 30–46.

KŐVÁRI L. (2019): Az amerikai-orosz fegyverzetkorlátozási, illetve csökkentési megállapodások helyzete és perspektívája. *Honvédségi Szemle,* 5. sz. 102–113.

LANSU, P. (2014): *A world without nuclear weapons is possible – The Holy See takes on a leading role in abolishing nuclear weapons. Forrás:* A-world-without-nuclear-weapons-is-possible.pdf (paxchristi.be) (A letöltés dátuma: 2019. 01. 19.)

Message of his Holiness Pope Benedict XVI for the Celebration of the World Day Of Peace (2005). *Forrás:* https://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/en/messages/peace/documents/hf_ben-xvi_mes_20051213_xxxix-world-day-peace.html (A letöltés dátuma 2019. 01. 13.).

National Conference of Catholic Bishops: The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response (1983). *Forrás:* www.usccb.org/upload/challenge-peace-gods-promise-our-response- 1983.pdf. (A letöltés dátuma: 2019. 01. 21.)

NATO Encyclopedia 2018 (2018). *Forrás:* www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2019_02/20190211_2018-nato-encyclopedia-eng.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 06. 5.)

NATO's nuclear deterrence policy and forces 25 Oct. 2019 (2019). *Forrás:* www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50068.html (A letöltés dátuma: 2019. 06. 8.)

Nuclear deterrent factsheet (2016). *Forrás:* The UK's nuclear deterrent: what you need to know - GOV.UK (www.gov.uk) (A letöltés dátuma: 2019. 06. 21.)

PADÁNYI J. (1994): *A Magyar Honvédség műszaki csapatainak lehetőségei és feladatai békeidőben a természeti- és civilizációs katasztrófák megelőzésében és a következmények felszámolásában.* (Kandidátusi értekezés) Budapest, MTA.

PETERS, R. – ANDERSON, J. – MENKE, H. (2018): Deterrence in the 21st Century, Integrating Nuclear and Conventional Force. *Strategic Studies Quarterly,* Winter. *Forrás:* Deterrence in the 21st Century: Integrating Nuclear and Conventional Force (af.edu) (A letöltés dátuma: 2019. 06. 21.)

Pope Francis: Address of his Holiness Pope Francis to Participants in the International Symposium Prospects for a World Free of Nuclear Weapons and for Integral Disarmament (2017). *Forrás:* https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2017/november/documents/papa-francesco_20171110_convegno-disarmointegrale.html (A letöltés dátuma: 2019. 01. 3.)

Pope Francis: Message of his Holiness Pope Francis on the Occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons (2014). *Forrás:* Message of the Holy Father on the occasion of the Vienna Conference on the Humanitarian Impact of Nuclear Weapons [Vienna, 8-9 December 2014] (7 December 2014) | Francis (vatican.va) (A letöltés dátuma: 2019. 06. 21.)

REESE, T. (2010): *Vatican Questions Nuclear Deterrence. Forrás:* https://berkleycenter.georgetown.edu/posts/vatican-questions-nuclear-deterrence (A letöltés dátuma: 2019. 01. 3.)

REICHBERG, M. G. (2015): The Morality of Nuclear Deterrence. A Reassessment. In *Nuclear Deterrence an Ethical Perspective.* The Caritas in Veritate Foundation Working Papers. With a Selection of Recent Texts from the Church's Engagement Regarding the Question of Nuclear Deterrence. Fribourg, The Caritas in Veritate Foundation.

Signing and ratification by the Holy See, also on behalf of Vatican City State, of the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (2017). *Forrás:* https://press.vatican.va/content/salastampa/en/bollettino/pubblico/2017/09/21/170921e.html. (A letöltés dátuma: 2019. 01. 6.).

The Secretary General's Annual Report (2018). *Forrás:* www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_164187.html (A letöltés dátuma: 2019. 06. 6.)

The United Kingdom's Future Nuclear Deterrent (2016). *Forrás:* www.gov.uk/government/publications/the-united-kingdoms-future-nuclear-deterrent-2016-update-to-parliament (A letöltés dátuma: 2019. 06. 6.)

Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (2019). Stockholm, SIPRI.

UJHÁZI L. (2019): A nukleáris elrettentés a katolikus egyház megnyilatkozásainak a fényében, *Hadtudományi Szemle,* 12. sz. 1–21. Elérhető: https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hsz/article/view/1415/737 (A letöltés dátuma: 2019. 06. 11.)

UK–USA Mutual Defence Agreement (2014). *Forrás:* https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/sn03147/ (A letöltés dátuma: 2019. 06. 11.)

WEIDI, X. (2016): China's Security Environment and the Role of Nuclear Weapons. In LI B. – TONG Z. eds.: *Understanding of Chinese Nuclear Tinking.* Washington, D. C., Carnegie Endowment or International Peace. 19–50.

XIANGLI, S. (2014): "Study on China's Nuclear Strategy," In ZHANG T. ed., LI B. – FAN J. vice eds.: *Comparative Study on Nuclear Strategies.* Beijing, Social Sciences Academic Press. 33–34.

XIANGLI, S.(2016): The Development of Nuclear Weapons in China. In LI B. – TONG Z. eds.: *Understanding of Chinese Nuclear Tinking.* Washington, D. C., Carnegie Endowment or International Peace. 79–102.

ZHAO T. (2016): Changes in and the Evolution of China's Nuclear Thinking. In LI B. – TONG Z. eds.: *Understanding of Chinese Nuclear Tinking.* Washington, D. C., Carnegie Endowment or International Peace. 267–272.

XXIII. JÁNOS (1963): *Pacem in terris. Enc. Acta Apostolicae Sedis,* Vol. 55, No. 3. 257–304. Elérhető magyarul: https://w2.vatican.va/content/john-xxiii/hu/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html (A letöltés dátuma: 2019. 06. 11.)

VI. PÁL (1963): Nuntius telegraphicus. *Acta Apostolicae Sedis,* Vol. 55, No. 3. 760.

II. JÁNOS Pál (1982): Message to the General Assembly of the United Nations. 1982. VI. 7. L'osservatore romano. *Weekly Edition in English,* Vol. 25, No. 3.

Földi László – Padányi József

Környezetbiztonsági kihívások a haderők számára

A katonai tevékenységek mindig nagy veszélyt jelentettek az ökoszisztémákra szerte a világon. Egyértelmű, hogy a háborús hadműveletek nagyszabású környezeti károkat okozhatnak. De a haderők békeidőben is léteznek, így a katonák mindennapi élete és tevékenysége is okoz ökológiai kockázatokat. A „hadviselés ökológiája", mint egy viszonylag új tudományos megközelítés megkísérli lefedni a katonai tevékenységek minden részletét, hogy felfedezzék azokat a területeket, ahol a haderők környezetbarátabbakká válhatnak. Ehhez szorosan kapcsolódik az éghajlatváltozás, mint globális probléma, amely szintén érinti a haderőket is. Úgy tűnik, hogy a környezetvédelmi felelősség a haderők tekintetében különböző szempontokból ugyanarra az irányba mutat.

A szerzők ezen tanulmány elkészítésével arra vállalkoztak, hogy lehetséges utat mutassanak a katonai tevékenységek környezetbarátabb megvalósításának irányába.

Kulcsszavak: *katonai tevékenység, hadviselés ökológiája, környezetvédelem, éghajlatváltozás.*

Military activities are always mean high threat to the ecosystems all over the World. It is clear, that during wartime military operations can cause large scale environmental damages. But armies exist even peacetime, so everyday life and activities of the soldiers can also contain ecological risks. "Warfare ecology" as a relatively new scientific approach tries to cover all parts of the military activities to discover the areas, where armies can become more environmental friendly, let's say: "greener". Another global problem is the climate change, which is very actual, and also touches military. It looks that environmental responsibilities of the military point to the same direction from different aspects.

Authors of this paper collected common needs of warfare ecology and climate change and tried to describe some solutions for the armies to be "greener".

Keywords: *military activities, warfare ecology, environment, climate change*

Előszó

Háborús időben, amikor egy egész nemzet küzd a túlélésért, a környezetvédelem szempontjai nem igazán fontosak. Általánosságban elmondható, hogy csak a háború utáni rehabilitációs tevékenységek tartalmaznak átfogó felméréseket a környezeti, ökológiai károkról, és a hosszú ideig tartó helyreállítási időszak alatt, főként csak az utóbbi időkben kerülnek tervezésre és végrehajtásra tudatos környezeti rehabilitációs programok. Manapság egyre több tudományos tanulmány foglalkozik a környezeti felelősség kérdésével, miszerint a modern hadviselésben a résztvevőknek még a fegyveres konfliktusokban is felelősséget kell vállalniuk a természetes (és mesterséges) ökoszisztémák védelméért. A háborús időszak műveletein kívül a haderők egyre nagyobb szerepkört kapnak képességeik alapján egyes békeidőszaki feladatokban, mint a katasztrófák elleni védekezés[1] és a humanitárius segítségnyújtás[2] határokon belül és kívül egyaránt.

[1] RÁCZ 2011.
[2] UJHÁZI 2020.

A történelemben a 20. századra az emberek már feltárták, elfoglalták és felosztották az egész bolygót az érdekeinek megfelelően. Mivel a korábbi gazdasági, politikai és katonai képességek egyensúlyában bekövetkező változások következményei miatt új konfliktusok merültek fel, két világháború, valamint sok kisebb konfliktus is kitört a bolygó újrafelosztása érdekében. A harc minél sikeresebb megvívása érdekében a tudomány egyre hatékonyabb és veszélyesebb fegyvereket fejlesztett ki rendelt alá a háborúk érdekeinek. Az automata kézifegyverek, a tüzérség egyre növekvő ereje, a gyújtófegyverek és a repülőgépek használata új szintre emelte a pusztítást, nagyobb hatótávolsággal és még halálosabb hatékonysággal, ami az emberi életeket és a természetes ökoszisztémákat érintő áldozatok tömegét okozta. Ugyanakkor már a század első felétől voltak ígéretes kísérletek a legpusztítóbb fegyverek használatának csökkentésére vagy betiltására (például *Biológiai és Toxinfegyverekről Szóló Egyezmény,* Genf, 1925), a világháborúk alatt új típusú tömegpusztító fegyvereket fejlesztettek ki és vetettek be, vegyi fegyvereket az első világháborúban és nukleáris fegyvereket a második világháborúban.

A nukleáris fegyverek kutatása és fejlesztése során a Manhattan-projekt tudósai már rájöttek, hogy milyen veszélyes lehet az új fegyver, és leírtak néhány látomást a használatának katasztrofális következményeiről, de talán még ők sem gondolták, hogy a hidegháború időszakában akkora mennyiségű nukleáris fegyverarzenált gyártanak le és halmoznak fel, hatalmas, amellyel könnyedén és többszörösen is elpusztíthatják a bolygó teljes élővilágát.

Az olyan tények, hogy mekkora mennyiségben vetettek be vegyi fegyvereket az első világháború alatt és például Vietnamban, és hogy mindössze „csak" kettő darab nukleáris bombát dobott le az amerikai hadsereg a második világháborúban, bár elrettentők, mégsem tudják kellően kifejezni a teljes környezeti és ökológiai pusztító hatást, amelyet ezen fegyverek kutatása, fejlesztése, tesztelése, gyártása, tárolása és használata okozott és még okozhat.[3]

2008-ban Machlis és Hanson felvázolta a *BioScience* magazinban *A hadviselés ökológiája (Warfare Ecology)* címet viselő új tanulmányukat, amellyel egy addig járatlan területet nyitottak meg a tudományos elemzések számára.[4] A lap felhívást intézett a természetvédők, a politikai döntéshozók és a tudósok felé a fegyverkezéssel kapcsolatos környezeti problémák újragondolására és átértelmezésére. A szerzők javaslata alapján újra alkotva a vonatkozó fogalmakat leszögezték, hogy a hadviselés sokkal több, mint egy fegyveres, erőszakos konfliktus, magában foglalja az előkészületeket és a háború utáni tevékenységeket is. A három szakasz tovább osztható egy sor kisebb tevékenységre, mint például: propaganda, toborzás, képzés, mozgósítás, kutatás és fejlesztés, tesztelés, tárolás, békefenntartás, polgári védelmi képzés, katasztrófa-elhárítás, katonai infrastruktúra üzemeltetése (energia és anyagfogyasztás), katonai szállítás, gyakorlatok és helyreállítási munkálatok. Minden szakasz egyedi és egymást átfedő ökológiai hatásokkal jár. Ha gondoskodni akarunk a környezetről, elemeznünk kell a katonai tevékenységek minden részét, hogy megtaláljuk azokat a kulcsfontosságú pontokat, ahol az ökoszisztémák hatékonyabb védelme megvalósítható.[5]

Katonai tevékenységek időszakai

A katonai tevékenységek három fő időszakra oszthatók:

- a háború előkészületei;
- háború (fegyveres konfliktus);
- háború utáni (helyreállítási) tevékenységek.

[3] BRAUER 2011.
[4] MACHLIS–HANSON 2008.
[5] MACHLIS–HANSON 2008.; MCCLAIN 2009.

Minden szakaszban több kulcsfontosságú elem található (például a katonai, az infrastruktúra és a kormányzás), amelyek befolyásolják mind a hadviselés eredményeit, mind az ökológiai hatásokat. Az 1. táblázat mutatja be a hadviselés fázisaihoz tartozó főbb területeken fellépő hatásokat. A szakaszok gyakran átfedik egymást, mint amikor a háború előkészítése még a fegyveres harc időszakában is tovább folytatódik, vagy amikor a haderők béketámogatási műveleteket folytatnak, vagy amikor az államok a háború utáni helyreállítási erőfeszítéseket folytatják, miközben felkészülnek a jövőbeli újabb konfliktusokra.

1. táblázat
A hadviselés szakaszai

A hadviselés fázisai és elemei			
Területek	**Előkészületi fázis**	**Fegyveres harc**	**Helyreállítási fázis**
Civil	Propaganda, biztonsági riasztások, polgári védelmi gyakorlatok, milíciák.	Ellátás, menekültek, áldozatok, biztonság és munkahely elvesztése.	Áttelepítés, rehabilitáció, betegségek, többlet-halálozás, polgári ellenállás.
Katonai	Toborzás, sorozás, kiképzés, mobilizáció.	Hadműveletek, bevetések, csaták, áldozatok, hadifoglyok, rehabilitáció és gyógykezelés.	Demobilizáció, foglalkoztatás, reintegráció, betegségek, többlet-halálozás, békeműveletek.
Anyagi-technikai	Kutatás-fejlesztés, tesztelés, gyártás, stratégiai nyersanyagok, felhalmozás, pozícionálás.	Bombázás, kézifegyverek tüze, rakéták, aknák, ellátás (üzemanyag, lőszer, alkatrész).	Robbanótestek hatástalanítása, fegyverzet leszerelése, tisztítás/mentesítés, iparstruktúra visszaállítása.
Infrastruktúra	Tervezés, energia és nyersanyagellátás, kiépítés, fenntartás, nemzetbiztonság.	Kikötők, ellátó bázisok, erődítmények, katonai bázisok, táborok, kórházak, utak, tüzelőállások.	Helyreállítás és újjáépítés, üzemen kívül helyezés, bázisok bezárása, gazdaság visszaállítása.
Kormányzati	Propaganda, politika, stratégia, védelmi egyezmények, gazdasági szankciók.	Propaganda, civil kontroll, szövetségek.	Egyezmények, területcserék, javító intézkedések, háborús bűnösök felelősségre vonása.
Diplomáciai	Hírszerzés, szövetségek, megállapodások, szankciók, békefenntartás.	Hírszerzés, szövetségek és koalíciók, megadási v. beszüntetési megállapodás.	Hadifogoly csere, területfoglalási egyezmények, gazdasági segítségnyújtás.

Forrás: MACHLIS–HANSON 2008.

A hadviselés előkészítésének taktikai szintű vizsgálatai a katonai kiképzés ökológiai hatásait vizsgálták. A teherautós, páncélos és nehézgépjármű gyakorlatoknak hosszú távú hatásai vannak, a lánctalpas járművek terepi mozgatása negatívan hathat más földhasználatokra (például a legeltetésre), és összetett problémákat hozhat létre. Az éles kiképzési foglalkozások és had-

gyakorlatok gyakran a szennyező anyagok felhalmozódásához vezetnek; például a foszfor vegyületek megjelenése (nyomjelző lövedékekből) összefüggésbe hozható a vízimadarak elhullásával és csökkent termékenységével, valamint a ragadozómadarak másodlagos mérgezésével.

A hadviselés előkészítésével kapcsolatos regionális és globális szintű kutatás magában foglalja a nukleáris fegyverek tesztelésének és gyártásának vizsgálatát. Az alacsony szintű radioaktivitás hatásainak vizsgálata kiemelten fontos, és az expozíció egyértelműen globális: az 1950-es években a csúcsfegyverek tesztelésből származó kihullást antarktiszi jégmagokban, trópusi fagyűrűkben és óceáni üledékekben is kimutatták.

Ezen túlmenően, a hadiipar még békeidőben is aktív, a fegyverek katonai járművek és egyéb berendezések előállítása jelentős környezetszennyezést okoz. Nem csak a termelés, hanem a csapatok békeidőben végzett tevékenységei is jelentős energiafogyasztással járnak, amelynek során nagy mennyiségű fosszilis energiaforrást használnak fel.

A 2. táblázat néhány kiválasztott példát mutat be a hadviselés ökológiájának kutatási eredményeiből az ökológiai rendszerekre vonatkozóan.

2. táblázat

Példák a hadviselés különböző léptékű ökológiai hatásaira, annak fázisaihoz rendelve

A hadviselés fázisaihoz kapcsolható ökológiai kutatási kulcs-elemek			
Méret szerint	**Előkészületi fázis**	**Fegyveres harc**	**Helyreállítási fázis**
Helyi	Bombatölcsérek, talaj tömörödés, talaj erózió, fel nem robbant lőszerek, szennyezők feldúsulása Emberek, állatok, növények egészségi ártalmai, A természetes élőhelyek és a biodiverzitás védelme, a sokszínűség kavalkádjának fenntartása.	Fegyverhasználat okozta bombatölcsérek, talaj tömörödés, talaj erózió Szántóföldek és termények pusztulása Természetes élőhelyek sérülése Biodiverzitás csökkenése Taktikai olajszennyezés és lombtalanítás Fajok migrációja Megnövekedett mortalitás Alultápláltság, járványok Orvvadászat és erdőirtás Védett területek és ökoszisztémák megsértése.	Földhasználat hosszú idejű megváltozása / települések szerkezete. Fennmaradó szennyezések, egészségi kockázatok: lőszerek, aknák, DU Maradó felszín alatti vízszennyezés Biodiverzitás/élőhelyek konzerválása az ütköző zónákban. „Kardokból ekevasat" a katonai területek rekonverziója. Harcterek, szennyezett gyakorlóterek és taktikai szennyezések (olaj, felszín-átalakítások) mentesítése, megtisztítása.

Regionális	Radionuklidok megjelenése egyes régiókban a növényzetben, állatokban, talajban, vizekben Emberi egészség károsítása.	A „kifoszthatóˮ nyersanyagok megnövekedett extrakciója (gyémánt, ásványok, fa, állati eredetű stb.). Szocio-ökonómiai zavarok és sérülő infrastruktúra. Megnövekedett vad- és halkészletek a normál kereskedelem összeomlása miatt. A védett értékek régiószintű elszennyeződése Erősebb porviharok Kiterjedt erdőpusztulás.	Fegyverek használatának visszamaradó egészségkárosító hatásai Ökoszisztéma szolgáltatások degradációja Regionális szennyezések nagyméretű hatásokból (olajszivárgás, folyószennyezés, kiterjedt aknamezők). „Béke parkokˮ és ütköző zónák létesítése a vitás határokon. Elhúzódó szocio-ökonómiai zavarok és a forrásgazdálkodás elvesztése.
Globális	Mérhető kihullások fák gyűrűiből, jégtakaróból, óceáni üledékből. Karbon kibocsájtás.	A természeti erőforrások iránti fokozott igény. Nukleáris tél. Biológiai ágensek kihullása. Karbon kibocsájtás.	Katonai technológiák visszaállítása polgári célokra (geoinformációs rendszerek, távérzékelő rendszerek, műholdak).

Forrás: MACHLIS–HANSON 2008.

Fegyveres konfliktusok során a környezetvédelem sajnálatos módon nem kulcsfontosságú kérdés. A földeken és tengereken menetelő katonák, járművek és felszerelések tömegei károsíthatják a helyi vadon élő állatokat. A nagy kiterjedésű tüzek, robbanások, olajkiömlések, a környezet egyéb kémiai szennyeződései katasztrofális következményekkel járhatnak az állatokra és az egész ökoszisztémára nézve. A tömegpusztító fegyverek fenyegetése és lehetséges használata mindig egy potenciális forgatókönyvet jelent a nagy területek teljes pusztulásáról. A tömegpusztító fegyverek használata mellett más környezeti kockázatok is vannak: a modern ipar hatalmas mennyiségű veszélyes anyagot használ, amelyek gyakran kis helyeken koncentrálódnak. Tehát egy olyan gyár jelenléte, amely veszélyes anyagokat állít elő vagy tárol egy konfliktus sújtotta területen, potenciális vegyi fegyvert jelent. A veszélyesanyag készletek véletlen vagy szándékos megtámadása és károsítása nagymértékű vegyianyag kibocsátást okozhat (ahogy az 1990-es években a balkáni konfliktus során meg is történt).

A nukleáris fegyverek elterjedése még súlyosabb hatások és következmények lehetőségét veti fel. Klimatológusok kiszámították, hogy száz kisméretű, városközpontú detonáció légköri része széles körű globális lehűlést okozna, ami a régóta tárgyalt „nukleáris télˮ, amely katasztrofális hosszútávú globális környezeti hatású a kezdeti robbanással kapcsolatos mortalitáson túl.

A legtöbb háború utáni ökológiai kutatás középpontjában a környezettisztítási módszerek, eredmények, valamint a katonai területek más, békés célokra történő lehetséges felhasználása áll. A mérgező és egyéb veszélyes hulladékok jelenléte gyakran megnehezíti a katonai területek jövőjét. A posztszovjet Észtországban folytatott felmérések a szovjet hadsereg korábbi léte-

sítményeiben végzett környezettisztítás során leggyakoribb problémának nehézfémek, szennyezett talajvíz és radioaktív hulladékok jelenlétét említik.[6] Az Amerikai Egyesült Államok haderejének korábbi katonai létesítményei (beleértve a nukleáris fegyverek helyszíneit) megtisztítása a becslések szerint több, mint 1 milliárd amerikai dollárba kerül. Regionális szintű tanulmányok vizsgálták a háborús intézkedések háború utáni környezeti és egészségügyi hatásait. A vietnami háborút követően a kutatók kiterjedt talajeróziót, az egyes ökoszisztémákban jelentősen megváltozott állatközösségeket, valamint az trópusi esőerdők és a mangrove mocsarak területén a gyomirtó szereknek (herbicideknek, azaz növényzetpusztító mérgező harcanyagoknak, amelyek az amerikai haderő használt és szórt ki) kitett területek permanens elvesztését dokumentálták. Herbicidek hatásainak kitett vietnami civil területek esetében megváltozott település és mezőgazdasági minták, a lakosok kapcsán krónikus gyomor-bélrendszeri problémák, májkárosodás és születési rendellenességek kerültek kimutatásra. Amerikai katonák hosszú távú vizsgálatainak eredményei arra utalnak, hogy számos esetben összefüggés mutatható ki a herbicid expozíció és a cukorbetegség, valamint a rák számos típusa között. [7]

A haderők felelőssége a globális éghajlatváltozással kapcsolatban

Van egy viszonylag új szempont, amit a hadviselés ökológiájának problémaköréhez lehet kapcsolni: a haderők érintettsége a globális éghajlatváltozás folyamatában. Az éghajlatváltozás és a katonai tevékenységek közötti kapcsolat igen összetett kérdés. Egyrészről a hadsereg, mint az egyik legnagyobb környezetszennyező, részben felelős az egész globális folyamatért. Másrészt nagy kihívást jelent a katonai műveletek végrehajtása a változó környezetben. Tehát elmondhatjuk, hogy a kapcsolat tipikusan kétirányú, a katonai tevékenységek az éghajlatváltozás részbeni okozói, ugyanakkor az éghajlatváltozás egyre több problémát és nehézséget okoz a haderők tevékenységében. Egyértelmű, hogy az éghajlatváltozás következményei hatással vannak a katonai műveletekre a stratégiai és taktikai, tervezési és végrehajtási szinteken, a katonai személyzet, a felszerelések, az infrastruktúra és a kiképzések vonatkozásában egyaránt.

A katonai erők megváltozott éghajlati viszonyok közötti bevetésének, valamint az éghajlatváltozás és a katonai biztonság közötti kapcsolatnak a kérdése olyan területek, amelyeket még nem kutattak teljes részletességében. A kérdés fontosságát már felismerték, mivel a terület kutatásának igényét több helyszínen több szakértő is megemlítette. Az alábbiakban néhány kiválasztott véleményt fogunk felsorolni.

Elismert amerikai katonai szakértők (többek között széleskörű tapasztalatokkal rendelkező nyugállományú tábornokok) rámutattak, hogy a globális felmelegedés komoly veszélyt jelent az Egyesült Államok biztonságára. A tanulmány címe: *Nemzetbiztonság és az éghajlatváltozás veszélye,* és azokkal a kockázatokkal foglalkozik, amelyek – a globális éghajlatváltozás eredményeként – negatívan befolyásolják az Amerikai Egyesült Államok biztonsági érdekeit.[8]

Katonai szakértők szerint az éghajlatváltozás egyértelműen segítené a szélsőséges erőket és a terrorizmust a politikailag instabil régiókban. A tanulmány az éghajlati jelentések előrejelzésére támaszkodik, amelyek szerint a globális éghajlatváltozás súlyos viharokat, aszályokat és árvizeket fog okozni, és a gleccserek, valamint az antarktiszi jégtakaró olvadása növelni fogja az óceánok szintjét. Ennek egyik következménye lehet a tömeges migráció, amely feszültséget

[6] Auer 2002.
[7] Westing 1984.
[8] *National Security and the Threat of Climate Change* (2007).

és konfliktusokat okozhat az államhatárokon, míg a másik a nemzetközi mentőalakulatok egyre intenzívebb bevetése, beleértve a hadsereg erőit és eszközeit.[9] Ezzel egy időben harcok is kitörnek az ivóvíz tartalékok.[10]

Egyes szerzők szerint ezekből a forgatókönyvekből az következik, hogy sokkal összetettebb feladatok várnak a fegyveres erőkre. Arra is rámutatnak, hogy a katonai erők nehezen alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez, figyelembe véve ezen erők méreteit, meglévő eszközeit és állandó bázisait. Példaként bemutatják azokat a változásokat, amelyek az Északi-sark térségében történtek, és amelyek már átalakították a hajózási útvonalak egy részét. A megnövekedett áruforgalom biztonságos mozgása, főként nemzetközi vizeken kiemelten fontos, ezért az érdekek védelme jelentős haditengerészeti kapacitás fejlesztést igényelne.

A szélsőséges időjárás (hőség, intenzív csapadék) hatása komoly fenyegetést jelent a fejlett fegyverrendszerekre és katonai bázisokra is. Példaként jelentések megemlítik a Diego Garcia bázist, amelynek működését megnehezíti a tengerszint további emelkedése (mostanra már több mint egy méter), és a legrosszabb esetet feltételező forgatókönyv szerint akár lehetetlenné is tenné azt. 1992-ben az Andrew hurrikán olyan mértékben megrongálta az egyik légi bázist, hogy az a mai napig nem működik. 2004-ben az Ivan hurrikán majdnem egy évig kiiktatta a floridai Pensacola légibázist.[11]

A szélsőséges időjárás és a szélsőséges éghajlati viszonyok hatással vannak a katonai műveletekre is. Az iraki háborúban több műveletet el kellett halasztani, vagy törölni kellett a homokviharok miatt, a műszaki berendezések élettartama csökkent, és a javítási költségek jelentősen megnőttek. A homokviharok megnehezítették a tartalékok szállítását, ami elsősorban az üzemanyag-ellátást veszélyeztette. Egy olyan háborúban, ahol 9 millió liter üzemanyagot szállítanak a hadszíntéren minden nap, az időjárási extremitások komolyan veszélyeztethetik a műveletek sikerét.

Az értékelések egyetértenek abban, hogy a fegyveres erők a jövőben nagyobb szerepet fognak játszani az éghajlatváltozás következtében kialakuló katasztrófahelyzetek kezelésében.

A katasztrófák határokon átnyúló hatásai miatt az együttműködést a jelenleginél is magasabb szintre kell emelni. Ez az egyetlen módja annak, hogy hatékonyan kiaknázhassuk a meglévő képességeket, és ez az egyetlen lehetőség arra, hogy a más helyeken rendelkezésre álló erők vagy eszközök gyorsan elérhetők legyenek.

A katasztrófa elhárítási és mentési műveleteket olykor különböző kultúrákkal rendelkező környezetben, nehéz időjárási körülmények vagy szélsőséges éghajlati viszonyok között kell végrehajtani. Ezért egyre fontosabbá válnak az olyan képességek, mint a vízellátás, a légi szállítási kapacitás, a polgári-katonai együttműködés, a különleges felkészültség, a különleges technikai eszközök és a gyors reagálás.

Elemzések rámutatnak, hogy a modern katonai műveletek talán legsebezhetőbb elemei az ellátó, utánszállító konvojok, érdemes megfontolni ezek számának csökkentését. Ezeket a konvojokat átlagosan 120–130 katona védi, akik jelentős fegyverzettel vannak felszerelve. A legfrissebb műveleti statisztikák alapján minden 24 konvojból egyben valaki megsérül vagy meghal a műveleti területeken. Az adatok magukért beszélnek: 2006. június 15-én egy katona halálával az iraki műveletek során elhunyt amerikai katonák száma elérte a 2500-at, a sérültekkel együtt a teljes veszteség 18 490 fő volt. A britek 113 embert vesztettek, és a szövetséges erők további veszteségei 112 főt tettek ki. A fő problémát és a veszteségek nagy részét az utak

[9] Kirovné Rácz 2019.
[10] Berek 2015.
[11] *National Security and the Threat of Climate Change* (2007).

mentén elhelyezett bombák okozták, ami a konvojok sebezhetőségét mutatta. Többek között ennek a ténynek köszönhető, hogy – egy műszaki század mellett – egy új tűzszerész század felállítása is szerepel az amerikai katonai erők fejlesztési terveiben.[12]

Szakértők szerint: „[K]evesebb üzemanyag, kisebb expozíció", ami ráirányította a figyelmet a katonai műveletek során is az alternatív megújuló energiaforrások, mint a szél-és napenergia felhasználásának lehetőségeire. Ehhez kapcsolódó fontos adat, hogy a kuvaiti, iraki, afganisztáni és dzsibuti katonai bázisok energiafogyasztásának több mint 85%-át az lakó- és munkasátrak, valamint a kommunikációs berendezések hűtésére használták fel. Mivel ezek folyamatos hűtése létfontosságú, erre a célra a korábbiaknál gazdaságosabb megoldásokat kellett találni. Az egyik megoldás a sátrak jobb hőszigetelésének kialakítása, amelyeken keresztül az energiaveszteség mintegy 45%-kal csökkenthető.

Speciális eszközöket fejlesztettek ki bizonyos alegységek tevékenységének támogatására a műveleti területeken. Ilyen javulás az egyébként szigetelt sátrak felületére telepített fotovoltaikus áramfejlesztő eszközök (napelemek) alkalmazása. Ezek segítségével számos különböző hordozható elektronikus eszköz működtethető és tölthető fel. Szükség esetén felhasználhatók az adott alegység infokommunikációs és fegyverzetirányító berendezéseinek, az újratölthető akkumulátoroknak és az egyre szélesebb körben használt üzemanyagcellák akkumulátorainak töltésére is. A katonai táborokban – elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában – a terepen is használható úgynevezett „intelligens hálózatok" *(smart grids)* fejlesztési munkálatai jelenleg is folyamatban vannak. Ezek lehetővé teszik a különböző villamosenergia-termelő berendezések (például dízelgenerátorok, napelemek, szélerőművek) közös hálózatba történő integrálását és üzemanyag-hatékony működtetését.[13]

A katonai járművek üzemanyag-fogyasztása szintén komoly kihívást jelent. A problémát új, komplex technológiák egyidejű alkalmazásával lehet megoldani a „könnyebb jármű – kevesebb fogyasztás – de kevesebb védelem" gondolatmenet alapján olyan, lényegesen könnyebb páncélzatok kialakításával, amelyek jelentősen csökkentik a harcjárművek üzemanyagigényét, de még mindig megfelelő védelmet nyújtanak. Mivel a hibrid hajtásokkal rendelkező katonai járművek egyre nagyobb teret nyernek, ez is jelentős megtakarítást eredményezne.

Az amerikai haderő terveinek fontos eleme, hogy csökkentsék az energiafogyasztást 10–20%-kal az elkövetkező években, ami az éves költségvetési adatok ismeretében nagyon jelentős megtakarítást eredményezhet, hozzávetőlegesen tízmilliárd dollár nagyságrendben. A megújuló energiaforrások alkalmazásával és az energiafogyasztás hatékonyságával kapcsolatos célokat a különböző szolgálati ágakra vonatkozóan külön rendelkezések határozzák meg. Így a szárazföldi erők esetében a fosszilis energiafelhasználás 25%-os csökkentését célozták meg az új évezred első 15 évében, és 2025-re a teljes fogyasztás 25%-át tervezetten megújuló erőforrásokkal kívánják fedezni. Külön kísérleti programot indítottak el a légierő számára a bioüzemanyagok alkalmazására vonatkozóan, bár valószínű, hogy inkább a második generációs (cellulózeredetű) bioüzemanyagok fokozott használata várható ezen a területen.

A közelmúlt számítógépes szimulációi és a felderítő ügynökségek tanulmányai szintén arra a következtetésre jutottak, hogy az elkövetkező 20–30 évben figyelembe kell venni az élelmiszerhiányt, a vízellátási válságokat és a katasztrofális árvizeket a veszélyeztetett régiókban, különösen a Szaharától délre fekvő afrikai országokban, a Közel-Keleten és Dél- és Délkelet-Ázsiában, amelyek amerikai humanitárius segítségnyújtást vagy katonai választ igényelnek. Az

[12] MILLER–DRAKER 2006.

[13] Az intelligens hálózat egy olyan elektromos energiaszolgáltató rendszer, amely információkat gyűjt a fogyasztók viselkedéséről infokommunikációs technológiák használatával és ezen információk felhasználásával képes arra, hogy automatikusan javítsa az ellátó hálózat hatékonyságát, megbízhatóságát, gazdaságosságát és fenntarthatóságát.

Amerikai Nemzetvédelmi Egyetem készített egy modellszámítást egy teoretikus, nagykiterjedésű bangladesi árvíz súlyos következményeiről, amely azt eredményezné, hogy több százezer érintett ember menekülne a szomszédos India területére. A modell eredményei szerint regionális konfliktus alakulna ki, fertőző betegségek terjednének, és súlyos károk keletkeznének az infrastruktúrában.

Eddig a globális éghajlatváltozásról szóló viták főként a fosszilis tüzelőanyagok helyettesítésének módjaira, az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának csökkentésére és a nemzetközi éghajlat-változási egyezmények előkészítésére irányuló tárgyalások ösztönzésére összpontosítottak. Ma azonban egyre több politikai döntéshozó jutott arra a következtetésre, hogy a hőmérséklet emelkedése, a tengerszint emelkedése és a gleccserek olvadása közvetlenül veszélyezteti a nemzeti érdekeket. Szakértői elemzések szerint, amennyiben az Egyesült Államok nem veszi át a világban a vezető szerepet a fosszilis tüzelőanyag-fogyasztás csökkentésében, és ezzel együtt az összes olyan üvegház hatású gáz kibocsátásának csökkentésében, amelyek a globális éghajlatváltozásért felelősek, akkor az országnak sürgősen fel kell készülnie egy globális környezeti, társadalmi, politikai és katonai válság megfelelő kezelésére, amelyek rövid idő múlva már alakot ölthetnek.

Hillary Clinton már szenátorként sürgette, hogy a Kongresszus vegye figyelembe az éghajlati szempontokat a stratégiai tervezés kapcsán. A védelmi minisztérium éghajlati modellje az amerikai haditengerészet és a légierő, valamint más kormányzati kutatóközpontok éghajlati kutatásainak együttes eredményeképpen kialakított időjárási programokon alapszik. A Pentagon és a Külügyminisztérium több éve tanulmányozza a határokon túli energiaforrásoktól való függőségből eredő problémákat, de csak nemrég kezdett bele olyan hosszú távú tervezésbe, amely a globális éghajlatváltozás következményeit is figyelembe veszi. A Pentagon egy klímafejezetet adott a négyéves védelmi programhoz, és a Külügyminisztérium is egy hasonló fejezetet készített elő a saját párhuzamos programjában. Bár a katonai és civil tervezők is több éve tisztában vannak az éghajlatváltozás által támasztott kihívással, csak az Obama kormány kezdte kulcsfontosságú kérdésként kezelni. A megkezdett munka az elnökváltást követően megtorpant, Donald Trump elnöki ciklusa alatt ezek a kérdések nem kaptak megfelelő hangsúlyt. 2021-től, Joe Biden elnökké választásától várható, hogy az éghajlatváltozással kapcsolatos problémákat ismét komolyan veszik amerikai kormányzati szinten és a korábban megindult folyamat újult erőre kaphat.

A Nemzeti Hírszerzési Tanács, amely a felderítő ügynökségek tevékenységeit fogja össze, arra a következtetésre jutott, hogy a viharok, aszályok és az élelmiszer-válságok számos vészhelyzetet fognak teremteni. Az elkerülhetetlen segélyezési műveletek nagy terhet róhatnak a katonai szállítási és támogatási kapacitásokra, és csökkenthetik a harctéri műveletekhez szükséges stratégiai erőt. Ez pedig a nemzetközi hatalmi kapcsolatokat is negatívan érinti.

A haderők ökológiai lábnyomának csökkentése

Már kiderült, hogy a hadviselés ökológia számára hiányoznak a megfelelő tudományos vizsgálatok és elemzések, különösen, amelyek határokon átnyúlóak hatás és kiterjedtség tekintetében. Az ökológiai modellek átfogó alkalmazása az összetett hadviselési hatások ökoszisztéma-szintű integrálásába szintén nagy jelentőséggel rendelkeznének.
Ha valódi eredményeket akarunk, a hadseregnek gyorsan és nagyon praktikus módon kell cselekednie. A legtöbb lehetőség arra, hogy a haderők környezetbarátabbakká váljanak, a békeidőbeni tevékenységekben rejlik. A haderők mindennapjai sok olyan elemet tartalmaznak,

amelyek frissíthetők, és vannak olyan javaslatok a következőkben, amelyeket érdemes figyelembe venni. Ezen kívül természetesen van néhány olyan pont is, amely hasznos lehet a fegyveres konfliktusok során is.

1. *Katonai műveletek*
   A fő célok a következők: *az energiafogyasztás és a kibocsátás csökkentése, a hatékonyság és a rugalmasság növelése.*
   Ami a műveletek energiaszükségletének kielégítését illeti, a megújuló energiák kiterjedtebb használata nagy előrelépést jelentene. Az energiatermelést, -elosztást, -tárolást és -szabályozást a fejlett vízellátással, a vízkezeléssel és a hulladékok csökkentésével, újrafelhasználásával és -hasznosításával együtt kell kifejleszteni. A fejlett energiagazdálkodás is előnyben részesített, például a hidrogén üzemanyagcellák nagyon ígéretes katonai alkalmazással rendelkeznek.
   A kisebb energiafogyasztás a környezeti előnyök mellett életeket menthet a műveletek során, mivel az üzemanyag utánszállító konvojok az egyik legsebezhetőbb célpontok (lásd az amerikai haderő afganisztáni műveleteinek példáján).

2. *Katonai felszerelések*
   A fő célok a következők: *az energiafogyasztás és a kibocsátás csökkentése, a működési tartomány és a hatékonyság növelése.*
   Az éghajlatváltozás hatással van mind az új berendezések kutatására, fejlesztésére és beszerzésére, mind a meglévő berendezések üzemeltetésére és karbantartására. Alapvető fontosságú, hogy a figyelembe vegyenek bizonyos tendenciákat a katonai felszerelések kutatása, fejlesztése és működtetése során. Az energiaforrások gazdaságosabb (és fenntarthatóbb) felhasználása szükséges (a felhasználás rendszerszintű fejlesztése a költségek és a CO_2-kibocsátás csökkentése érdekében), valamint az is fontos, hogy az éghajlatváltozás következményei a szerkezeti anyagokban felgyorsult korróziót és degradációt okozhatnak.
   Mint már említettük, az üzemanyag-biztonság elengedhetetlen a műveletek során, így a csökkenő üzemanyag-fogyasztás kulcsfontosságú. Emiatt a haditechnikai kutatás-fejlesztésnek az alábbi irányokra kell a jövőben fókuszálnia:
   - bioüzemanyag,
   - üzemanyagcellák,
   - hibrid járművek,
   - elektromos motorok.

     A hibrid járművek előnyei például a következők:
     - megnövelt hatótávolság (egy feltöltéssel megtett út);
     - nagyobb teljesítmény;
     - kevesebb üzemanyag-fogyasztás;
     - csökkentett zajszint;
     - kevesebb kipufogógáz-kibocsátás;
     - flexibilisebb működés.

3. *Katonai infrastruktúra*
   A fő célok a következők: *energiaracionalizálás és a kibocsátások csökkentése.*
   Ezek a fűtési és világítási rendszerek fejlesztésével, a hőszigeteléssel és szellőztető

rendszerekkel végzett teljes körű épületenergetikai rekonstrukcióval, a megújuló energiaforrások (legfőképpen fotovoltaikus napelemek) széles körű használatával, az ivóvíz gazdaságosabb felhasználásával és az esővíz hasznosításával valósíthatók meg. Az alábbi táblázat bemutatja a megújuló energiák épületekben való felhasználásának lehetőségeit.

3. táblázat
Lehetséges aktív eszközök az épület energetikában

	Fűtés	**Elektromos**	**Energia sűrűség**	**Kiegészítő energia**	**Mozgó részek**	**Mobil alkalmazás**
Napelem	nem	igen	alacsony	nem	lehetséges	lehetséges
Napkollektor	igen	nem	alacsony	lehetséges	igen	lehetséges
Napelemes edény	lehetséges	igen	magas	nem	igen	lehetséges
Árnyékolás eszközök	igen (hűtés)	nem	–	nem	lehetséges	lehetséges
Geotermikus fűtőberendezés	igen	nem	közepes/ magas	igen	igen	nem
Geotermikus erőmű	lehetséges	igen	közepes/ magas	nem	igen	nem
Hőszivattyú	igen	nem	–	igen	igen	lehetséges
Hőcserélő	igen	nem	–	igen	igen	lehetséges

Forrás: KOVÁCS–OLÁH 2014, 270.

Összegzés

A környezetbiztonság és a környezetvédelem az emberiség történelméhez mérten viszonylag újkeletű fogalmak és újkeletű tudományt teremtettek. A 20. század második feléig a környezet védelme nem jelent meg a globális politika színpadán sem. Azóta azonban rohamos fejlődésnek indult, és napjainkban már elvei, törekvései a mindennapjaink részévé váltak. Sokak szerint ez a tempó édeskevés, az emberiség számára az „élhető bolygó" már nem sokáig fog „rendelkezésre állni", ha a civilizációnk az eddigi útját fogja folytatni. A környezeti erőforrások kimerítése, a környezetszennyezés globális következményei, a pazarló és nemtörődöm szemlélet már nem sokáig tartható fenn. A fejlődés nemcsak, hogy meg fog torpanni, a várható energiaválság, a vízkészletek és az élelmiszertermelés csökkenése, az éghajlat negatív változásai és az időjárási szélsőségek pusztító hatásai egyre közelebbi rémképekként fenyegetnek. Épp ezért a környezet védelme, a szennyezés mértékének csökkentése, az erőforrásokkal való észszerűbb gazdálkodás mindannyiunk közös érdeke és hosszútávú fennmaradásunk záloga. A katonai műveletek jelentős részben békeidőszakban történnek, ilyenkor pedig joggal várható el, hogy ezek a lehető legkisebb mértékben károsítsák a környezetet és fogyasszák az erőforrásainkat. A korszerű haditechnikai eszközök tervezésének és gyártásának, a katonai infrastruktúra működtetésének és a műveletek tervezésének ezeket ma már kötelezően figyelembe kell venniük.

Az energiafelhasználás és a káros emisszió mértékének csökkentése minden szektor számára fontos feladattá vált, így a haderők sem vonhatják ki magukat alóla. A NATO tagállamai között teljes az egyetértés abban, hogy az éghajlatváltozás és a biztonság összefüggéseinek, illetve a kérdés NATO-tevékenységekre gyakorolt hatásainak átfogó vizsgálatát a szövetségben folytatott párbeszéd részévé kell tenni. Ennek megfelelően a NATO-külügyminiszterek

márciusi értekezletének egyik eredménye az „éghajlat és biztonság" kérdésének megtárgyalása és az ehhez kapcsolódó akcióterv elkészítése. A tagállamok azzal is egyetértenek, hogy a kérdéssel az idei csúcstalálkozónak is foglalkozni kell. Annál is inkább, mert – Jens Stoltenberg főtitkár NATO 2030-as elképzeléseivel összhangban – az új stratégiai koncepcióban is hangsúlyos szerepet kap ez a téma.[14]

A cikk szerzőinek elsődleges célja a környezetbiztonság javításával kapcsolatos legfontosabb teendők, lehetőségek és fejlesztések összegzése és bemutatása volt.

Irodalomjegyzék

AUER, R. M. – RAUKAS, A. (2002): Determinants of environmental clean-up in Estonia. *Environment and Planning C: Government and Policy,* Vol. 20, No. 5. 679–698.

BEREK T. (2015): A víz, mint környezeti erőforrás a Kárpát-medencében, vízbázisok, vízbiztonság. In CSENGERI J. – Krajnc Z. (szerk.): *A hadtudomány és a hadviselés komplexitása a XXI. században.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 61–73.

BRAUER, J. (2011): *War and nature.* Plymouth, AltaMira Press.

KIROVNÉ RÁCZ R. (2019): Az extrém csapadékhullás katasztrófavédelmi vonatkozásai. *Védelem – Katasztrófavédelmi Szemle,* 26. évf. 5. sz. 35–37.

KOVÁCS, F. – OLÁH, A. B. (2014): Possibilities and aspects of the energy reconstruction of facilities managed by the Hungarian Defence Forces. In FÖLDI, L. – PADÁNYI, J. eds.: *Effects of climate change to military activities.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

MACHLIS, G. E. – THOR, H. (2008): Warfare Ecology. *BioScience,* Vol. 58, No. 8. 729–736. Elérhető: http://bioscience.oxfordjournals.org/content/58/8/729.full (A letöltés dátuma: 2021. 01. 25.)

MCCLAIN, C. (2009): *Warfare Ecology. Forrás:* http://deepseanews.com/2009/03/warfare-ecology/ (A letöltés dátuma: 2014. 09. 30.)

MILLER, K. A. – DRAKER, D. L. (2006): Combat Support Brigade. *Engineer,* January-March. 11.

National Security and the Threat of Climate Change (2007). *Forrás:* GPG3474_CoverFinal.indd (cna.org) (A letöltés dátuma: 2021. 04. 26.)

RÁCZ R. M. (2011): The function of the system of national defence and disaster management in the disaster management structure, *Academic and Applied Research in Military Science,* Vol. 10, No. 1. 173-181.

STOLTENBERG, J. (2021): *Food For Thought Paper: NATO 2030 – A Transatlantic Agenda For The Future.*

UJHÁZI L. (2020): The Significance of Charity (Caritas) in the Governing, Sanctifying, and Teaching Mission of the Church. *Bogoslovni Vestnik,* Vol. 80, No. 4, 783–802. Elérhető: www.teof.uni-lj.si/uploads/File/BV/BV2020/04/Ujhazi.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 03. 8.)

WESTING, A. H. (1984): Herbicides in war: past and present. In WESTING, A. H. ed.: *Herbicides in War: The Long-term Ecological and Human Consequences.* London, Taylor & Francis. 3–24.

[14] STOLTENBERG 2021, 31-35. pont

Sajtos Szilárd[1]

A katonai lelkigondozás rendszerszemléletű megközelítése[2]

A hadseregen belül az Anyaszentegyház, mint Jézus Krisztus evangéliumának hirdetője a Tábori Lelkészi Szolgálatban (Szolgálat) manifesztálódik. Két hatalmas rendszer kerül itt párhuzamba, amelyek elsőrenden polemizálnak egymással, hiszen a hadsereg elsődleges célja – a harc során – a másik ember fizikai megsemmisítése, míg az Egyház küldetése a békesség evangéliumának hirdetése, és „minden népek" tanítvánnyá tétele.

Az 50-es években, az Egyesült Államokból indult útjára a rendszerszemléletű terápiás gondolkodás, amely az egyén problémáit nem (csak) individuális módon, hanem abban a rendszerben vizsgálja, ahol az illető létezik. Az irányzat alapjait – többek között – az egzisztencialista filozófia, von Bertalanffy elméleti megközelítései, és Lewin csoportlélektana adják.

A tanulmányban azt vizsgáljuk, leírható-e a hadsereg, illetve a hadseregen belüli (egyházi) lelkigondozói szolgálat a rendszerszemlélet elveivel és eszközeivel? Miként jelenik meg itt a (katonai) lelkipásztor, mint mindkét rendszer tagja? Hogy lehet feloldani ezt a feszültséget, s melyek azok a praktikateológiai, pásztori szegmensek, ami alapján a szolgálatát tudja végezni a mindennapokban?

Kulcsszavak: *rendszerszemlélet, rendszerszemléletű terápia, tábori lelkész, tábori lelkészi szolgálat*

Mother Church as the preacher of Jesus Christ's gospel in the military is embodied in the military chaplaincy. Two enormous systems, existing side by side, fundamentally argue with each other, since the primary aim of the army is the physical destruction of the other man in fight, while Church's mission is to preach the gospel of peace and making all people disciple.

The system therapy, which was born in the United States in the 50's, examines the problems of persons not only individually but also in the context where individual exists. The fundamentals of this scientific trend, among others, are formed by existentialist philosophy, von Bertalanffy's theoretical approaches, and Lewin's group psychology.

This study is examining if the army and the military pastoral care within the army can be described by the system approach's principles and tools. How the military chaplain can be described as a member of both system? How this contradiction can be resolved, and which are those practical theological and chaplain's segments on the basis of which they can provide their daily service.

Keywords: *systems approach, system therapy, military chaplain, military chaplaincy*

„Figyelemmel kell lenni arra a különbségre, hogy más a hivatal és
más a személy, vagyis hogy más a tett és más a végrehajtója.
Mert valamely hivatal vagy tett magában véve lehet igen jó és helyes,

[1] Honvéd őrnagy, református tábori lelkész (HM Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat), mentálhigiénés szakember, rendszerszemléletű pár- és családterapeuta, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza.

[2] A tanulmányban lényegre törően csak a protestáns, szűkebb értelemben a református álláspontokat és megközelítéseket vizsgáljuk.

de azért mégis rosszá és helytelenné válik, ha a személy, vagyis az,
aki végrehajtja, nem jó, s nem jár el helyesen."
(Luther Márton)[3]

Rendszer, rendszerek, rendszerszemlélet

A 20. század derekáig a tudományos gondolkodást a lineáris paradigma határozta meg, a jelenségeket, eseményeket, különféle viszonyokat ok-okozati összefüggésben szemlélték. A rendszerszemlélet kibontakozása túlhaladta a lineáris gondolkodást, s mint egyetemes megismerési elvet felhasználták mind a természet-, mind a társadalomtudományok, értelmezve a különféle folyamatok mozgatórugóit, összefüggéseit és kölcsönhatásait.[4]

A rendszerszemlélet görög megfelelője a *szüsztéma*, amelynek jelentése az egymás mellé állítás, összerakás, összesség, teljesség, vagyis a különféle materiális és szellemi elemek összerendezett egysége. Az ember „társas lény",[5] s ez azt jelenti, hogy számtalan „társas rendszerhez" tartozik, vizsgálatunk esetében az egyházhoz és a hadsereghez, és természetesen más rendszerekhez is, például a családjához. Ugyanakkor nem konkrét teljességében „oldódik fel" a rendszerben, mint az egyik (alkotó)tagja, hanem csak ahogy a többi – az adott rendszerhez tartozó – személlyel cselekvő kölcsönhatásban áll, tehát a maga szerepében.[6]

Ludwig von Bertalanffy, az általános rendszerelmélet kidolgozója szerint a rendszer tulajdonképpen a kölcsönhatásban álló elemek együttese.[7] Ha egy rendszert meg akarunk határozni, fel kell sorolnunk azokat az elemeket, amelyek a rendszert alkotják, s fel kell vázolni azokat a lehetséges kapcsolatokat, amelyek kialakulhatnak az alkotó elemek között. Azokat az elemeket, amelyek nem tartoznak a rendszerbe, de befolyásolják azt, a rendszer környezetének nevezzük. Az elemek egyrészt kölcsönhatásban állnak egymással, másrészt kölcsönhatásban állnak magával a rendszerrel is, továbbá a rendszer befolyásolja a környezetét, és fordítva is.[8]

Ahhoz, hogy valami rendszerként működjön, legfontosabb sajátosság az alkotó részeknek egy olyan kapcsolata, hogy az egyikben létrejövő változás valahogyan hasson a többi alkotórészre, s ezek visszahassanak. A *homeosztázis* lényege, hogy a rendszer a dinamikus egyensúly állapotában van: minden eltérés az egyensúlytól folyamatosan korrigálódik. Az ok-okozati lineáris gondolkodás során a dolgok egymásból következnek, míg a rendszerszemléletben az ok és az okozat inkább kört alkot – ezt nevezzük cirkuláris okságnak – de valójában inkább spirálnak kellene nevezni, ha az időtengelyt is figyelembe vesszük. Az ok és okozat nemcsak egymásból következnek, hanem visszahatnak egymásra, amelyet feedback*nek* nevezünk.[9]

A rendszer biztosan *nonszummatív:* az egésznek mindig sokkal több jelentése és tartalma van pusztán a részek összességétől.[10] Az *ekvifinalitás* szerint ugyanazon oknak többféle következménye is lehet, és ugyanazon következménynek többféle oka. A *morfogenezis* alapján az (életciklus vagy egyéb) releváns változásakor mindenkinek megváltozik a szerepe, és újra íródnak a rendszer alapszabályai. A rendszeren belül minden esemény a kommunikáción keresztül

[3] LUTHER 1939, 8–9.
[4] SCHWARTZ–SWEEZY 2020.
[5] ARONSON 2008.
[6] DALLOS–VETERE 2009.; JENKINS–ASEN 1992.; JENKINS 2006.
[7] BERTALANFFY 1968, 55.; HÉZSER 2001, 14.
[8] LÁSZLÓ 2001.; LÜSSI 2004.
[9] KOMLÓSI–BÍRÓ 2001.
[10] Ez a fajta gondolkodás már Max Wertheimernél is megjelenik a Gestalt pszichológiában, a perceptuális csoportosítás elvei között. Legalapvetőbb formája a figura-háttér elrendeződés, amely szerint a kép egyik része a figura, ez tartalmazza a tárgyat, a többit háttérnek látjuk. Ez az elrendeződés megfordulhat, de egyszerre, vagy csak a hátteret látjuk, vagy csak a figurát. A figurára és a háttérre is egyaránt igaz, hogy kontextusfüggők. PERLS 2004.

történik, bármely szónak, tettnek, cselekedetnek kommunikatív üzenete van a többiek számára. A kommunikáció az adó és vevő között játszódik, egy csatornán keresztül, ahol az adó által küldött kódot a vevő dekódolni képes.[11]

A rendszeren belül a rendszer tagjai szerepekben jelennek meg, ezek az elvárások, viselkedések és normák összessége, amely egy csoportban egy tag helyzetével kapcsolatban kialakulnak. Szerepeinket a rendszerbe történő szocializáció során tanuljuk. Alapvetők lehetnek az *instrumentális* szerepek, amelyek munka- és célorientált szerepek, illetve az *expresszív* szerepek, amelyeket az érzelmek, az összetartozás, a kapcsolatok alapján élünk meg. Minden ember rendelkezik egy szerep-repertoárral, amely tartalmazza az illető szerepelvárásait, szerep-ideáljait, szerep-konfliktusait, szerep-fejlődését. A rendszeren belül a szerepeink fejlődnek, megrekedésük káros.[12]

A rendszer fogalmához hozzátartozik az is, hogy van valamilyen határa, amely elválasztja a belsőt a külsőtől. Olykor ez a határ merőben elvi, mert a legtöbb rendszer ugyanakkor része egy nagyobb másiknak is. Ha a rendszer határa nem egyértelmű, beszélhetünk *rigid* (merev) vagy *diffúz* (szétszórt) *határokról*. A rendszeren belüli *alrendszerek*et is határok választják el egymástól.

Mindent rendszert saját szabályok irányítanak, ezek a szabályok határozzák meg működését. Ezek lehetnek *rögzített* szabályok (tudatos, kimondott, leírt) és *implicit* szabályok (kimondatlan, rejtett), amelyek a hétköznapi interakciók során nem érik el a tudatosság szintjét. A különböző, nagyobb rendszerek, egységek, struktúrák (például kultúra) is hathatnak normaként vagy szabályként az adott struktúrára és az egyes szerepekre.[13]

Minden rendszer *hierarchikusan* tagozódik, bármennyire is a demokrácia vagy a paritás jelszavát is tűzte zászlajára. Ha a viszonyok tiszták, egyértelműen kijelöli az individuum helyét, szerepét és a másikkal való kapcsolódási lehetőségeit a rendszerben, de kaotikussá teszi a rendszer működését, ha az feleslegesen túlhierarchizált, vagy a hierarchia homályos, és nem lehet tudni, hogy kinek hol van a helye a rendszerben, és mennyi, illetve milyen hatalommal rendelkezik.[14]

A haderő, mint rendszer

A rendszerszemlélet felől vizsgálva a haderő rendszernek tekinthető, hiszen a rendszer szereplői az irányítás és vezetés elvei alapján működnek a rendszeren belül. A jelenségek cirkuláris oksági viszonyban állnak egymással, az ok-okozati összefüggések nem csak lineárisan hatnak, hanem vissza is hatnak, s ezen a spirálon előre haladva végzik a tevékenyégüket a meghatározott célok elérésének érdekében a rendszer tagjai. Egy katonai (al)egység mindig *nonszummatív*, mindig sokkal több jelentéssel bír, mint bizonyos számú katona együtt állása. Az itt folyó életet is az *ekvifinalitás* jellemzi, ugyanazon oknak többféle következménye is lehet, és ugyanazon következménynek többféle oka is lehet. A haderő egyértelműen hierarchizált, jól értelmezhető és éles határ választja el a civil világtól, az egyes szintek között az alrendszerek is jól és világosan elkülöníthetők. A rendszeren belül egy speciális formában, a parancsban zajlik a kommunikáció, amely nyíl és világos, az erre érkező *feedback* annak végrehajtása. Az individuum a *delegáló* rendszerből, a családból érkezik a *fogadó* rendszerbe, a katonai szervezetbe. A civil világból érkező a szocializáció útján egy speciális, rendszeren belül értelmezhető szerepet, a

[11] WATZLAWICK et al. 2008.; WATZLAWICK et al. 2009.
[12] BRANDL-NEBEHAY et al. 2008.
[13] BRANDL-NEBEHAY et al. 2008.
[14] JENKINS 2006; KOMLÓSI–BÍRÓ 2001.

harcos szerepét sajátítja el. Ez a szerep egyfelől *instrumentális* (szolgálat- és célorientált) és *expresszív* (emocionális, kohéziós, rendszerszintű kapcsolatok) szerep. Egyértelműen szabályok irányítják a katona mozgását a rendszeren belül, ezek lehetnek tudatos vagy – már a rendszerhez kapcsolódó – implicit szabályok. Rövid időn belül káoszt okoz, ha a szervezet túlhierarchizálttá válik, s a parancs-jelentés jellegű kommunikáció útja elakad, vagy ha homályos a hierarchikus viszony, s nem egyértelmű, hogy ki a vezető, ki szabja meg a feladatokat, azokat ki hajtja végre, ki kéri számon.

Tábori Lelkészi Szolgálat: a rendszerszintű dilemma

Dilemma: Az alaprendszerek alapvető szembenállása

A Tábori Lelkészi Szolgálat népegyházi[15] szerveződés, az egyház és állam között megkötttetett egyezmény és megállapodás alapján, a hadseregen belüli vallásukat gyakorolni kívánó katonák „kiszolgálására" rendeltetett, a jogállamban, mint a vallásszabadság egyik manifesztuma. A Tábori Lelkészi Szolgálat újbóli megszervezésének az oka, hogy a „Magyar Honvédség […] református és evangélikus tagjai számára állandó és megfelelő módon biztosítsák a lelkipásztori szolgálatot."[16]

A Tábori Lelkészi Szolgálatban két nagy rendszer áll egymás mellett: az egyház és a katonai szervezet. Az első problémát az alaprendeltetés lényeges, sőt totálisan ellentétes álláspontja adja. Ha a hadsereget lecsupaszítjuk mindenfajta ideológiai, filozófiai megjelöléstől – mint a haza, a hon és az állampolgárok védelme, a *bellum iustum* fogalma – a haderő elsődleges és egyben legvégső feladata és célja a harc megvívása. A harc a fegyveres küzdelem alapvető formája, a küzdő felek fegyvernemi egységeinek és alegységeinek szervezett összecsapása. Célja az ellenség megsemmisítése, csoportosításainak szétzúzása, továbbá fontos körzetek, terepszakaszok, objektumok megtartása vagy birtokbavétele. A háború nyugati teoretikusa, von Clausewitz írja:

> „A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek a célja, hogy az ellenfelet saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük. […] Emberbaráti lelkek könnyen azt gondolhatnák, hogy az ellenfél lefegyverzése és legyőzése valamilyen mesterkélt módon, vérontás nélkül is megvalósítható, és hogy ez a hadművelet valódi törekvése. […] Az, aki kíméletlenül alkalmazza az ilyen erőszakot – tekintet nélkül a kiontott vérre – fölényre tehet szert."[17]

Az egyházra a keresztyén tanítás a Biblia alapján több meghatározást is használ, több kifejezéssel is leírja lényegét. Ezek egyike a Krisztus teste megnevezés, ami azt jelenti, hogy az egyház nem egyszerűen emberi szerveződés egy magasztos eszme körül, hanem annál több,

[15] „Ma népegyház alatt értjük a keresztyén egyház azon formáját, amely az össztársadalommal való történelmi összefonódásból adódik. […] A népegyház, mint fogalom egy meghatározott egyházértelmezést testesít meg, amelynek súlypontját nem annyira a vallásos eszmélkedés vagy ébredés, hanem inkább a vallásos (lelkipásztori) szolgáltatásjelleg, nem annyira a dogmatikai-konfesszionális alapok, mint inkább a különböző teológiai nézetek iránti nyitottság és ezek integrálása adja meg." FAZAKAS 1994, 333.

[16] Megállapodás. Hasonló álláspont alapján született meg 1924-ben az önálló Protestáns Tábori Lelkészi Szolgálat, a Trianon utáni „rejtélyes" időkben a m. kir. Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium II. B. osztálya, a m. kir. Honvédség protestáns egyéneinek lelki ügyeit intéző osztálya is.

[17] CLAUSEWITZ 2013, 39–40.

a Krisztusban hívő embereknek a Szentlélek által formált közössége Az egyház így saját önállóságával, belső dinamikájával, egyedülálló üzenetével, önálló, mindentől független közösségként jelenik meg a világban. Krisztustól kapott feladata, hogy: „Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet",[18] lehetősége a világban, hogy „hirdettetik az evangélium".[19] Jézus és az egész újszövetség teológiája tud a világi felsőbbségnek való engedelmességről – „[A]djátok meg tehát a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené!"[20] – mégis alapvetően a másik ember szeretetére szólít fel, oly szeretettel, amiben ő a *typos* – „szeressétek egymást: ahogyan én szerettelek titeket, ti is úgy szeressétek egymást!"[21] Ez a fajta szeretet egyenesen Istentől ered: „Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen."[22]

A Tábori Lelkészi Szolgálatban a két nagy rendszer polemizál: a Szolgálat állami szerv, a Honvédelmi Minisztérium egy intézménye, míg közben az Egyházat, és annak Urát, Jézus Krisztust reprezentálja a haderőben. Túlságosan egyszerű megoldás a népegyház fogalma mögé elbújni, a Tábori Lelkészi Szolgálat nem csak egyházi közfeladatokat lát el, hanem – Makkai Sándor 1937-ben megfogalmazott gondolatát segítségül hívva – „[M]inél inkább ismeri fel az egyház valódi lényegét és hivatását, annál élénkebben sürgeti a lelki, missziói egyház érvényesülését, a pusztán hivatali, intézményes, csupán jogi szervezet erejéből élő egyházzal szemben."[23] Így reflektál Vályi-Nagy Ervin is: „Nem az egyház tartalmazza Krisztust, hanem fordítva. Az egyház Isten világgal való cselekvésének (a Krisztus-eseménynek, az üdveseménynek) eszköze. Nem önmagában van, létezik, hanem „Krisztusban", az ő testeként."[24] Ennek a Krisztus-testnek tagja – s kell, hogy a tagja legyen – a Tábori Lelkészi Szolgálat. Ez felhatalmazás és mandátum is egyben, erről nem mondhat le.

A Tábori Lelkészi Szolgálat a két nagy rendszer metszetében található. A rendszerszemlélet oldaláról vizsgálva, bármelyik rendszer túlhangsúlyozása torzulásokat eredményez. Szükséges, hogy – mind teológiai, mind katonai szempontból – önálló rendszerként határozza meg önnön magát, a nagy rendszereken belül, azok metszésében.

Dilemma: A tábori lelkész – lelkész és katona

A tábori lelkész egy speciális, kettős jogállású szerepben jelenik meg a rendszerben. Ha egy adott szerep szerepkészletének különböző küldőitől származó szerepelvárások ütköznek akkor szerepen belüli konfliktus jön létre. A tábori lelkésztől mást vár el a katonai szervezet, és mást az egyház.

A tábori lelkész bibliai ősképe Izrael seregei mellett jelenlevő pap vagy próféta. Ő azonban sohasem „harcoló", hanem a harcolók mellett megjelenő, akár a király, hadvezér szolgálatában álló, szakrális, spirituális személy, a harcosok kapcsolódása a transzcendenshez.[25] Szociálpszichológiai szempontból a tábori lelkész szerepében két ősi archetípus[26] elegyedik: a

[18] Mt. 28,19.
[19] Lk. 7,22.
[20] Mt. 22,21. Hasonlóan a Rm. 13,1kk.: „Minden lélek engedelmeskedjék a felettes hatalmaknak, mert nincs hatalom mástól, mint Istentől, ami hatalom pedig van, Istentől rendeltetett." Ld. VLADÁR 1996.
[21] Jn. 13,34.
[22] Jn. 3,16.
[23] MAKKAI 1937, 205.; NÉMETH 1997, 278.
[24] VÁLYI-NAGY 1993, 264.
[25] A téma részletes kidolgozását ld. SAJTOS 2013.
[26] Az archetípusok – Carl Gustav Jung szerint – olyan ismétlődő emberi karakterek, amelyek minden emberre jellemzők és a tudatalattiból erednek. Gyakran találkozunk ezekkel a témákkal a mítoszokban, elbeszélésekben, de a különböző fantáziákban, álmokban és a szimbolikus világban is. Leképződnek elvárásainkban, elképzeléseinkben. JUNG 2000.; JUNG 2020.; JACOBI 2009.

harcos és a *pap*. A tábori lelkésznek egyszerre kell katonának és papnak lennie, két olyan archetípust bemozgatva, amelyek sokszor gyökeresen ellentétei egymásnak. Bár C. G. Jung a személyiséglélektan oldalán dolgozta ki a tudatosról és tudattalanról szóló tételeit, mégis izgalmas megvizsgálnunk ezeket az archetípusokat a szociálpszichológia és szereplélektan területén is. A *harcos* archetípusa az erő megtestesítője, szimbóluma a kard. Nem aggódik a saját kényelme és biztonsága miatt, a halált állandó társának tekinti. Egyértelműsíti a helyzeteket, dönt (választ) kérdésekben. Háborút vív, sokszor több fronton is, s olyan ügyért küzd, amiért érdemes harcolni, legyen az csatatéren, spiritualitás, etika vagy bármi más, amiért teljes odaadással képes harcolni. Árnyék oldala, hogy sokszor érzelemmentes, esetenként akár romboló és pusztító is. Jung nem beszél a *papról*, egy még ősibb fogalmat taglal, amit ő *mágusnak* nevez. Ez az archetípus a bölcs, a titkok tudója. Látása van, víziója, képes megoldásokat teremteni, új irányokat meglátni. Lehet könnyed, szórakoztató, vagy sokak életét befolyásoló szürke eminenciás. Legnagyobb ereje, hogy képes az ellentéteket integrálni, az reprezentálja, hogy a világ nemcsak fehér és fekete, képes arra, hogy átkeretezze az emberi bűnt és rámutat a kegyelemre.[27] Árnyék oldala az önmagáért való tudás eszménye, amikor már nem a másik ember érdekli, hanem csak a szent eszméi.[28]

A protestáns tábori lelkész szerepének identitáskeresése jelenik meg a Szolgálat történetében is. Míg a katolikus fél a sok évszázados hagyomány alatt megalkotta a „katonapap" identitását, sőt esetenként az emberinél magasabb, szent szférába is emelte (Kapisztrán János), addig a protestáns értelmezés sokszor még az elnevezést sem tudta megfelelően megalkotni.

1860 után a K.u.K. hadseregben a tábori lelkészek hivatalos megszólítása *Feldkurat* (káplán, tábori lelkész) volt, addig a protestánsokat előbb *Militär-Prediger* (katonai hitszónok), majd 1883-tól Militär-Seelsorger (katonai lelkész) megszólítás illette.[29] Az első világháború kitörése után – mivel nem létezett önálló protestáns Szolgálat – általában a sebesültek mellett szolgáltak, a beosztás megnevezése „sebesültszállító vonatkísérő osztag vonatkísérő különítmény parancsnok helyettes" volt, és betegápolásba vágó rendelkezési jogkörrel rendelkeztek.[30] A lelkészek sorra reklamáltak, „[A]ki katonák közé van beosztva, kell, hogy legyen címe, és bárhol is, de a ranglétra valamely fokán kell állnia".[31] (Később a minisztérium igyekezett rendezni a helyzetet, a hivatalos beosztás „önkéntes sebesültszállítmány betegápoló" volt, de a katonák „lelkész úrnak" szólították őket.[32] Hasonló anomália jelent meg a két háború közötti időszakban: a tábori lelkészek honvéd egyenruhát hordtak, rendfokozatot viseltek, fegyvernemi jelzésük a fekete színt kapta, de a rendfokozatukat mégsem a honvédségben megszokott helyen, a hajtókán viselték, hanem a haditengerészet mintájára, a zubbony ujján.[33]

Ez a kettősség jelenik meg az 1994-ben újjászervezett Szolgálat lelkészképében is. A Magyarországi Református Egyház törvénye szerint:

> „[A] protestáns tábori lelkészek hivatásos vagy szerződéses tisztek, szolgálatukat az állami, katonai és egyházi előírásoknak megfelelően végzik. Katonai tevékenységet nem végeznek, a […] Genfi egyezményeknek megfelelően harcba nem vethető személynek minősülnek."[34]

[27] Luther egyik híres mondása: az ember *simul iustus et paccator* (egyszerre igaz és bűnös) Isten előtt.
[28] Thomas MANN: *Mário, a varázsló* című művében Cippola figurája.
[29] MELICHÁR 1899.
[30] VARGA 2000.
[31] ZsL. 134a.30–41/1914.; VARGA 2010, 91.
[32] ZsL. 134a.30–41/1914.; MARJAY 1915. 14–15.
[33] VARGA 2010.
[34] MRE 1994. évi I. tv. 5. § 1. bek.

Hasonlóan tárgyilagos az állam részéről felállított rendelet is:

> „Tábori lelkész az a lelkész lehet, aki rendelkezik egyházi (felekezeti) elöljárója ajánlásával, és […] megfelel a katonákra vonatkozó jogszabályokban előírt életkori, egészségügyi alkalmassági, végzettségi és egyéb követelményeknek. A tábori lelkészi […] a Magyar Honvédség tisztje és tábornoka. A tábori lelkész a háború áldozatairól szóló genfi egyezménynek megfelelően harcba nem vethető személy, akit minden körülmény között kíméletben és védelemben kell részesíteni. A tábori lelkész köteles betartani a rendfokozatára, a beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat. Ezek megsértése esetén a katonákra vonatkozó hatályos jogszabályok szerint felelősségre vonható."[35]

A tábori lelkész olyan katona, aki lelkipásztor, s olyan lelkipásztor, aki katona. A hadsereg egyértelműen kidolgozza a katonára vonatkozó szabályrendszerét és elvárásait, az egyház szintén a lelkipásztorra vonatkozókat. A tábori lelkész azonban a saját identitáskríziseként éli meg az ilyen „értelmezhetetlen" törvényi gondolatokat, mint „hivatásos vagy szerződéses tisztek, akik katonai tevékenységet nem végeznek", vagy „minden körülmény között kíméletben és védelemben kell részesíteni". Ezek a kérdések sokkal inkább a két rendszer közötti anomáliára utalnak, mintsem egy önálló identitás megteremtésére. Az állami – és itt katonai – közfeladatok mellett, egyet értünk Fazakas Sándor ide (is) vágó gondolatával, amikor Melanchtonra hivatkozva ezt írja: „A tisztség tehát szolgálat, az Ige szolgálata. […] A tisztség feladata nem más, mint Krisztus szavát (igehirdetés, sákramentumok, bűnbocsánat hirdetés által) érthetővé és hallhatóvá tenni, mert »aki titeket hallgat, engem hallgat« (Lk. 10,16). Ily módon – itt a tábori lelkész – Krisztus helyettese *(repraesentant Christi personam)*."[36] A tábori lelkész, mint önálló entitás és attitűd, a két nagy rendszer metszetében helyezkedik el: ez tulajdonképpen a spirituális dimenzió, amely hordozza a harcos és a pap archetípusát együttesen. A tábori lelkész ennek a spirituális dimenziónak letéteményese és közvetítője is egyszemélyben.[37]

Dilemma – Chaplaincy vagy Seelsorge?

A nyugati hadseregekben[38] két – jól elkülöníthető – tábori lelkészi szolgálati „modell" terjedt el: 1. az angolszász (főleg amerikai) *Military Chaplaincy;* 2. a német *Militärseelsorge.*[39] Túl a nyelvi különbségen, teológiailag is éles határok feltételezhetők a két szolgálati típus között.

A *chaplaincy* hivatal jelentéssel bír. Az ilyen típusú Szolgálat tulajdonképpen az egyház, mint „szervezet" manifesztációja a hadseregben. A *Chaplaincy* minden vallását gyakorolni kívánó katonát – és a felekezeten, valláson kívül állókat is – el akar érni szolgálata során. Az amerikai hadseregben a *Military Chaplaincy* – együtt működve az YMCA-vel[40] – egészen korán, már a

---

[35] 295/2013. Korm. rend. 22–23. §
[36] FAZAKAS 2012, 450.
[37] Ld. BODÓ 2012.
[38] Európa keleti részén, az ortodoxoknál ez nem kérdés. Az ortodox pap, pópa úgy szolgál a hadseregben, vagy akár úgy tagja a hadseregnek, hogy papi identitását teljesen megőrzi, nem is kíván katonai identitással rendelkezni.
[39] Természetesen ez a különbség nincs kimondva, pusztán a szerzői hipotézisünk.
[40] *Young Men's Christian Association.* 1844-ben alapított felekezetközi missziós szervezet, magyar megfelelőjét – a Keresztyén Ifjúsági Egyesületet – 1883. október 31-én alapították dr. Szilassy Aladár, Szabó Aladár és Plichta Aladár vezetésével. Óriási szolgálatot végeztek az első világháború hadifogoly táboriban. Ld. SAJTOS 2014.

polgárháború során megkezdte stratégiája kialakítását. Ez az első világháborúban két program elindítását tette lehetővé: a *Morale, Welfare & Recreation Program* (MWR – közérzet, jólét és rekreáció) és a *Rest-and-Recreation Program* (R&R – pihenés és rekreáció), amely programok során a harcokban megfáradt katonáknak próbáltak testi és lelki felüdülést nyújtani. A *chaplaincy* típusú szolgálat a közösségi szolgálatra helyezi a hangsúlyt: istentiszteleti alkalmakat szerveznek, akár rendszeresen is, kulturális rendezvényeket (koncertek, szivarklub).

Ugyanez a modell fedezhető fel a Szolgálat történetében is, amikor 1925-ben megalapították a Protestáns Egyházi Szervezetet (PESZ), ahova a

> „[P]rotestáns püspök joghatósága alá helyezett, a honvédség protestáns tagjainak lelkigondozásával megbízott református és ág. hitv. ev. lelkészek, protestáns vallású tényleges katonák, továbbá ezeknek […] feleségeik és atyai hatalom alatt álló kiskorú gyermekei tartoznak. […] Élén a protestáns püspök áll, […] a Honvédelmi Miniszter által a püspök javaslatára három évenként kinevezett főgondnokkal együtt. A vegyesdandár-parancsnokságok alá tartozó […] protestáns vallású tényleges katonák és ezeknek […] családtagjai […] a protestáns katonai egyházközség tagjai. Az egyes egyházközségek élén […] a tábori lelkész áll […] a gyülekezet vezetését a három évre kinevezett felügyelővel együtt gyakorolja. Az egyházközség anyagi ügyeinek kezelésére a püspök és főgondnok három évenként megfelelő számban gondnokokat nevez ki."[41]

Ez tulajdonképpen – egyházjogi értelemben – egy önálló protestáns katonai egyházkerületet, és katonai egyházközségek létrejöttét jelentette. Bár a Honvédelmi Minisztérium és a Református Egyetemes Konvent támogatta a PESZ-et, de alsóbb szinten már az első években számos összeütközés született. Még 1924-ben levéllel fordult a m. kir. 6. balassagyarmati honv. kerékpáros zászlóalj parancsnoka a tábori püspökhöz, hogy: „Tartoznak-e vagy nem a zászlóalj református vallású tisztjei a balassagyarmati egyház által rájuk kivetett adót megfizetni?" A tábori püspök egyeztetett a Konventtel, s azt az alábbi választ küldte: „A katonák a polgári egyházközségnek nem tagjai és így egyházi adóval nem róhatók meg."[42] A hadseregnél sem volt zökkenőmentes a fogadtatás, Szegedről például azt írták, hogy: „Az egyházi szervezet demokratikus és mint ilyen, ellenkezik a katonaság arisztokratikus szervezetével."[43]

A jelenkorban, a Szolgálat főbb feladatai a hit- és kegyességi élet, a vallásgyakorlás biztosítása, istentisztelet, biblia- és imaórák tartása, egyéni és közösségi lelki gondozás, életismereti, erkölcsi oktatás, nevelés, szociális, karitatív tevékenység végzése, katonák ellátása a vallásgyakorláshoz szükséges eszközökkel, tárgyakkal, hazai és nemzetközi zarándoklatok, katonák és családtagjaik részére végzett egyházi szolgálat.[44] Mindez viszont keretek nélkül. A tábori lelkész az egyházi szabályozás tekintetében az a lelkész, aki intézményi lelkész, nem egyházi fenntartású szervezetben,[45] önálló jogállású lelkész,[46] aki az egyház belmisszióját végzi a hadseregben.[47]

[41] HM 4826-Eln. 1925. sz. rend.
[42] HL VKM II. B. 207.506-1924; VARGA 2000, 92.
[43] DEZSŐ 1998, 24.
[44] 295/2013. Korm. rend. 21. §
[45] MRE 2013. I. tv. 18. § (2) bek. *b)* pont.
[46] MRE 2013. I. tv. 22. § (1) bek. *h)* pont.
[47] MRE 1995. II. tv. 6. § (6) bek.

A *Seelsorge* lelkigondozást, lélekápolást jelent. Ez a típusú megközelítés az egyénre helyezi a hangsúlyt. Különösen is kidolgozott teológiailag a kórházi lelkigondozás területén.[48] Nem jelenti azt, hogy csak egy emberrel foglalkozik, vannak közösségi alkalmai, de nem kíván egyházjogi szempontból közösséget teremteni. A teológia kérdése, hogy a *κοινωνία, communio* teológiai fogalmak és az *egyházközség* mint egyházjogi fogalom, milyen átfedésekben vannak egymással. A hatályos törvényi szabályozás is tud az „az egyéni és közösségi lelki gondozás"[49] folyamatáról, amelyet az egyházi törvény is megerősít.[50] A haderő szempontjából ez a modell (is) kiváló, hiszen a harcolók lelki ápolásáról beszél, a mentális állapot fenntartásáról. Teológiai szempontból viszont – e kérdéshez kapcsolódva is – találóan jegyezi meg Bonhoeffer:

> „Ahol Ige van, gyülekezetnek is lennie kell az Ige körül. […] Luther és a reformáció akarja ugyan az istentiszteleti élet szabad önállóságát, de nem akarja az individuum olyan szabadságát, melyet az a gyülekezettől való eltávolodás révén szerez. Az már egy elhajlás volt, amikor aztán a protestantizmusban az egyéni kegyesség élménye vált fontossá. Ami őskeresztyénségben fel sem merült, azt most megfontolás tárgyává tették. […] A gyülekezet Istennek a csodája és a cselekvése. Krisztushoz tartozom, ezért a gyülekezethez is. Ahol az Ige van, ott vagyok én is mindenekelőtt."[51]

Dilemma – Lelki gondozás vs. lelkigondozás?

Egy 1945 januárjában, Fürstenwaldeban megfogalmazott – a katonai lelkigondozásra vonatkozó – vezérkari főnöki utasítás szerint: „A lelkészek elsőrendű kötelessége nem az irodai munka bürokratikus ellátása, hanem csapatokkal való közvetlen, személyes kapcsolat, erkölcsi, lelki és szellem megerősítés."[52] Kérdés, hogy ez mit jelent a jelen korban? Az állami és egyházi törvényt összevetve hamar feltűnik ez a szövegszerkesztési kérdés (egybe vagy külön írva). Bár a most felvázolt tételek is csak hipotézisek, de itt is a lényeges más értelmezésekre hívják fel a figyelmet.

Az állami törvénykezés katonák közötti „egyéni és közösségi lelki gondozás"-ról beszél.[53] Ez a fajta *lelki gondozás* olvasatunkban egy mentális egészségmegőrzést, a harcérték szinten tartását jelöli. A tábori lelkész nem tagja a katonai hierarchiának, bár rendfokozatot visel, továbbá „köteles betartani a rendfokozatára, a beosztására, valamint a katonai szervezet működési rendjére vonatkozó szabályokat",[54] tisztsége folytán a parancsnok mellé rendelt személy, parancsadási jogköre nincs, helyette tanácsadási jogkörrel a parancsnoki döntéselőkészítés folyamatában vesz részt. A rendszer hierarchikusan tagozódik, s a hierarchia tetején álló parancsnok hoz döntéseket. Ennek a döntéselőkészítési folyamatnak az egyik szegmense a lelki gondozás (de ugyanígy a bizalmi fórum biztosítása is), amely során a lelkész a katona hadrafoghatóságát támogatja. Ez megjelenhetett úgy a múltban, hogy a lelkész „nevelje a honvédség

[48] KLESSMANN 2002.; MICHNA 2018.
[49] 295/2013. Korm. rend. 21. § *b)* pont.
[50] MRE 1994. I. 2. § (1) bek. *b)* pont.
[51] BONHOEFFER 2013, 42.
[52] RL C12.12.
[53] 295/2013. Korm. rend. 21. § *b)* pont.
[54] 295/2013. Korm. rend. 22. § 4. bek.

tajait istenfélelemre, a haza és a legfelsőbb hadúr iránti hűségre".[55] A jelenkorban a feladat, azaz a parancsnoki munka támogatása, akár módszerspecifikus eszközökkel is, ahol a cél a feladat sikere, a harc sikeres megvívása, úgy, hogy a lelkész a katonát a lehető legjobb mentális állapotba hozza.

A *lelkigondozás* teológiai terminus technikus.[56] Módszerei egészen a bibliai időkig mennek vissza, a lelkigondozás *archetipusa* az, amikor Jézus beszélget az emberrel. Ez az a segítő foglalkozás, amely az ember egészségét, mint egész létét szolgálja. Háromdimenziós kapcsolati rendszerben szemléljük a lelkigondozottat, aki kapcsolatban van az Istennel (fölfelé), önmagával (befelé), illetve embertársaival és a természettel (kifelé).[57] Piper párbeszédnek nevezi e kapcsolatrendszert, a lelkigondozás célja, hogy az önmagammal, Istennel, felebarátommal és a természettel folytatott dialógusomat megbékéltség jellemezze.[58] Ilyen értelemben a katonai lelkigondozás nem csak feladatorientált, célja és tárgya az ember, az Isten előtti bűnös, eltévelyedett, megbetegedett, az esendő ember segítése. Ahogy Koncz Sándor fogalmazta meg 1944 nyarán, a harctéri lelkigondozás „[F]olyton ismétlődő, szakadatlan térítés. Állandó misszió. Parancsátvétel Istentől, parancsátadás az embernek."[59]

Módszereit tekintve beszélhetünk lelkigondozói, pásztori beszélgetésről, klinikai (intézményrendszerű) lelkigondozásról, pasztorális tanácsadásról *(pastoral counseling)* vagy akár lelkipásztori terápiáról,[60] amely módszerspecifikus kiképzést igényel. A hosszútávú lelkigondozói kapcsolat *lelki vezetéssé* válhat, amely ismét egy önálló műfajt képvisel.[61]

Konklúzió: egy alternatív kitekintés

Az elmúlt negyed évszázad alatt a Tábori Lelkészi Szolgálat bebizonyította mind a haderőben, mind az egyházban létjogosultságát, mindkét rendszer integráns részeként. A professzionálissá váló fegyveres erőben szükséges a Szolgálatnak is professzionálissá válnia. A 21. század katonája, digitális katonaként vonul be a köztudatba, de bármennyire változzon is a fegyverzete, eszközei, felszerelése, alapjába véve belül még mindig emberből van.

Szükségessé vált a lelkészek professzionálissá képzése. Ez a Szolgálat pontos körülhatárolását jelenti, mind a haderő, mind az egyház részéről. A törvények határozatokra, rendeletekre való tovább osztását, el egészen a konkrét feladatok metodikai kidolgozásáig. A lélektan egyik zsákutcája, hogy önmagát a medicina területére helyezte, amikor pszichés megbetegedésekről kezdett beszélni, és e szimptómákat BNO-kódokkal látta el. A fegyveres erő viszont csak hadra fogható, vagy nem hadra fogható katonáról tud, és akinek „betegségképe" van, az az utóbbi csoportba tartozik. A Tábori Lelkészi Szolgálat a hadra fogható harcolók között végzi szolgálatát. Az embert támogatjuk, az *Imago Dei* szerinti embert, aki katona, s aki éppen feladatot hajt végre. Ez módszerspecifikus látásmódot és képzést igényel, amely messze túlmutat egy általános katonai kiképzésen, évenkénti lőgyakorlaton vagy missziós bemeneti vizsgán.

Az elmúlt negyed évszázad tapasztalata, hogy a katona problémáinak csak néhány százaléka kapcsolódik primer szinten a feladathoz. A problémák releváns része – akár 90–95 %-a – a delegáló rendszer, a család, a párkapcsolat problémája, és ez van szekunder szinten hatással

[55] *Ideiglenes szervi határozványok* (1930). 7.
[56] Faber–Schoot 2005.; Geest 2011.; Lohse 2009.
[57] Gyökössy 2016.
[58] Piper 2003.
[59] SRKL DCLVI/85.401.
[60] Wicks et al. 2003.
[61] Barry–Conolly 2015.; Jálics 2014.; Kotila 2019.; Nemes–Perczel-Forintos 2013.

a feladatvégzésre. Ez azt jelenti, hogy szükséges a hátország támogatása is. Egy olyan rendszerre van szükség, amely létszámában, technikai eszközeiben, valamint felkészültségében képes a katonacsaládok támogatására, illetve pasztorálására, legyenek azok egzisztenciális, szociális, életvezetési vagy bármilyen kérdések. Szükséges a nagy rendszerek összehangolása és kiaknázása a másik számára, például beiskolázási segítségek meglevő iskoláinkba, idősgondozás, betegellátás, szenvedélybetegek segítése stb., a már meglevő infrastruktúrába való integrálás.

Szükségessé vált a teológiai, ekkléziológiai rendezés is. Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy „gyülekezeteiben él az Egyház", akkor ebből egyenesen következik, hogy nincs egyház gyülekezet nélkül. Nem önálló katonagyülekezetek alapításáról van szó, sokkal inkább a már meglevő gyülekezeteinkbe kell integrálni a vallásukat gyakorolni kívánó katonáinkat és családjaikat. Ez pedig úgy lehetséges, hogy a tábori lelkész is a gyülekezethez tartozik. Nem arról beszélünk, hogy gyülekezeti és katonai lelkész is (az újra induláskor ez a modell már elbukott), sokkal inkább egy speciális egyházjogi státusszal kapcsolódik a gyülekezethez: a tábori lelkész *önálló lelkész* (ha visszatér a civil egyházba, a szolgálati évei nem vesznek el), de a gyülekezetben *speciális jogállású beosztott lelkész* lenne, aki kimondottan a katonai és katonacsaládi pasztorációért felel. Így a katonagyerekeket az élő gyülekezetbe kereszteljük, ők ott nőhetnek bele az egyházba, katona halottjaink a gyülekezet, mint közösség halottjai is, a katonacsalád problémája a gyülekezet problémája is.

A Seregek Ura kegyelméből az elkövetkező időszaknak a Tábori Lelkészi Szolgálatnak is a modernizációnak, a specializációnak és a professzionalizációnak kell lennie.

Irodalomjegyzék

Tanulmányok, cikkek

ARONSON, E. (2004): *A társas lény.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

BARRY, W. A. – CONNOLLY, W. J. (2015): *A lelkivezetés gyakorlata.* Budapest, Jezsuita.

BERTALANFFY, L. von (1968): *General System Thory. Foundations, Development, Applications.* New York, Gerorge Braziller.

BODÓ S. (2012): Lelkipásztori hivatás és spiritualitás. In FAZAKAS S. – FERENCZ Á. szerk.: *„Krisztusért járva követségben…". Teológia–igehirdetés–egyházkormányzás. Tanulmánykötet a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára.* (Acta Theologica Debreciensis 3.) Debrecen, DRHE. 303–320.

BONHOEFFER, D. (2013): *Az egyház lényege.* Kolozsvár, Exit.

BRANDL-NEBEHAY, A. – RAUSCHER-GFÖHLER, B. – KLEIBEL-ARBEITHUBER, J. szerk. (2008): *Rendszerszemléletű családterápia.* Budapest, Párbeszéd Dialógus Alapítvány – SE Mentálhigiénés Intézet.

CLAUSEWITZ, C. von (2013): *A háborúról.* Budapest, Zrínyi.

DALLOS, R. – VETERE, A. (2009): *Systemic Therapy and Attachment Narratives*. New York, Taylor & Francis Group.

DEZSŐ L. (1998): *Bevezetés a katonai lelkigondozásba.* Budapest, Ráday Nyomda.

FABER, H. – SCHOOT, E. van der (2005): *A lelkigondozói beszélgetés lélektana.* Budapest, Párbeszéd Dialógus Alapítvány – SE Mentálhigiénés Intézet.

FAZAKAS S. (1994): Népegyház – krízis vagy lehetőség? *Theologiai Szemle,* 6. sz. 332−344.

FAZAKAS S. (2012): Az egyház nevében? A reprezentáció történelmi változásai és jelenkori kérdései. In FAZAKAS S. – FERENCZ Á. szerk.: *„Krisztusért járva követségben…". Teológia–igehirdetés–egyházkormányzás. Tanulmánykötet a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára.* (Acta Theologica Debreciensis 3.) Debrecen, DRHE. 445-472.

GEEST, H. van der (2011): *Négyszemközt. Példák a sikeres lelkigondozásra.* Budapest, Párbeszéd Dialógus Alapítvány – SE TF.

GYÖKÖSSY E. (2016): *Magunkról magunknak.* Budapest, Szent Gellért Kiadó és Nyomda.
HÉZSER G. (2001): *Miért? Rendszerszemlélet és lelkigondozói gyakorlat.* Budapest, Kálvin.
JACOBI, J. (2009): *C. G. Jung pszichológiája.* Budapest, Animus.
JÁLICS F. Sj. (2014): *Lelkivezetés az evangéliumban.* Budapest, Jezsuita Könyvek.
JENKINS, H. – ASEN, K. (1992): Family therapy with out the family: a frame work for systemic practice. *Journal of Family Therapy,* No. 14. 1–14.
JENKINS, H. (2009): A rendszer kezelése. In *Családterápiás sorozat 17.* Budapest, Animula.
JUNG, C. G. (2000): *Az ember és szimbólumai.* Budapest, Göncöl.
JUNG, C. G. (2020): *Az archetípusok és a kollektív tudattalan* (C. G. Jung összegyűjtött munkái 9/1.). Budapest, Scolar.
KLESSMANN, M. (2002): *A klinikai lelkigondozás kézikönyve.* Debrecen, DRHE.
KOMLÓSI P. – BÍRÓ S. (2001): Családterápiás olvasókönyv. In *Családterápiás sorozat 1.* Budapest, Animula.
KOTILA, H. szerk. (2019): *A lelkivezetés kézikönyve.* Budapest, Luther.
LÁSZLÓ E. (2001): *A rendszerelmélet távlatai.* Budapest, Magyar Könyvklub.
LOHSE, T. H. (2009): *Villámbeszélgetések a lelkigondozásban és a tanácsadásban.* Budapest, Kálvin.
LUTHER, M. (1939): *A katona hivatásáról. Lehet-e üdvösséges a katona hivatása.* Budapest, Luther Társaság.
LÜSSI, P. (2004): *A rendszerszemléletű szociális munka gyakorlati tankönyve.* Budapest, Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány – SE Mentálhigiénés Intézet – Híd Alapítvány.
MAKKAI S. (1937): Egyházi hivatal – Hivatalos egyház. *Igazság és Élet,* 205–209.; 240–249.
MARJAY K. (1915): Kórházi tapasztalatok. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap,* 6. sz. 62–63.
MELICHÁR K. (1899): *A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia közös hadseregében (haditengerészeténél) és a magyar királyi Honvédségnél.* Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.
MICHNA K. (2018): *Szolgálat az egyház peremén. A Magyarországi Református Egyház lelkigondozó-kórházlelkészi tevékenységének rendszerszemléletű vizsgálata.* Budapest, Kálvin.
NEMES Ö. – PERCZEL-FORINTOS D. (2013): *A lelkivezetés művészete. Hogyan találjunk rá Isten akaratára az életünkben?* Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya.
NÉMETH P. szerk. (1997): *Magyar református önismereti olvasókönyv.* Budapest, Kálvin.
PERLS, F. (2004): *A Gestalt-terápia alapvetése. Terápia testközelből.* Budapest, Ursus Libris.
PIPER, H. C. (2003): *Meghívás beszélgetésre. Témák a lelkigondozás területéről.* Debrecen, DRHE.
SAJTOS Sz. (2013): „Amikor készültök az ütközetre, lépjen elő a pap" az ószövetségi kultikus személyek tevékenysége a háborúkban. *Theologiai Szemle,* 1. sz. 16–25.
SAJTOS Sz. (2014): Református egyházunk szolgálata a katonákért a Nagy Háborúban. In BARÁTH B. L. szerk.: *Az I. világháború református tábori lelkészeire, tanáraira, diákjaira emlékezve.* (Tanulmányok) Debrecen, A D. Dr. Harsányi András Alapítvány kiadványai (17.) 57–86.
SCHWARTZ, R. C. – SWEEZY, M. (2020): *Internal Family Systems Therapy.* New York, The Guildford Press.
VÁLYI-NAGY E. (1993): *Minden idők peremén.* Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
VARGA A. J. (2000): *Soltész Elemér protestáns tábori püspök.* Budapest, Petit Real.
VARGA A. J. (2010): *Katonák, lelkészek, tábori lelkészek.* Budapest, Zrínyi.
VLADÁR G. (1996): *A Róma 13,1-7 parainézisének kor- és vallástörténeti háttere.* (Dissertationes Theologicae 1.) Debrecen, DRHE.
WATZLAWICK, P. – BEAVIN, J. – JACKSON, D. (2009): *Az emberi érintkezés.* Budapest, Animula.
WATZLAWICK, P. – WEAKLAND, J. H. – FISCH, R. (2008): *Változás.* Budapest, Animula.
WICKS, R. J. – PARSONS, R. D. – CAPPS, D. eds. (2003): *Clinical handbook of pastoral counseling.* New Jersey, Paulist Press.

Törvények, rendeletek

295/2013. Kormányrendelet a Tábori Lelkészi Szolgálat végzése.
Magyarországi Református Egyház 1994. évi I. törvénye A Magyar Honvédségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról.

Magyarországi Református Egyház 1995. évi II. törvénye A Magyarországi Református Egyház missziójáról.
Magyarországi Református Egyház 2013. évi I. törvénye A lelkészek szolgálatáról és jogállásáról.
Megállapodás, mely létrejött a Magyarországi Református Egyház és a Magyar Köztársaság Kormánya között, a Magyar Honvédségnél és Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálat tárgyában. (1994. január 11.)

Levéltári adatok

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára, C12 Bíró Sándor hagyatéka, 12. Elvi leírások, Irányelvek és utasítások a lelkigondozás ellátására és támogatására.
HM HIM Hadtörténeti Levéltár VI. 35. Katonai egyházi szervezetek 1918–1951, (Tábori püspökségek, lelkészetek), 1925/36. Protestáns katonai gyülekezetek felállítása, HM 4826-Eln. 1925. sz. rendelet.
HM HIM Hadtörténeti Levéltár VI. 35. Katonai egyházi szervezetek 1918–1951, (Tábori püspökségek, lelkészetek), A joghatóság hatálya, VKM II. B. 207.506-1924.
HM HIM Hadtörténeti Levéltár VI. 35. Katonai egyházi szervezetek 1918–1951, (Tábori püspökségek, lelkészetek), 1. 13. Ideiglenes szervi határozványok és szolgálati utasítás a m. kir. Honvédség lelkészei számára, Budapest, 1930.
Református Egyház Zsinati Levéltár 134a.30-41/1914 – Tábori Lelkészet ügyei.
Sárospataki Református Kollégium Levéltára DCLVI/85.401. Koncz Sándor: Harctéri lelkigondozás, 1944 nyarán.

Kirovné Rácz Réka – Sáfár Brigitta

Lelkisegélynyújtás katasztrófák bekövetkezése után

Bevezetés

A katasztrófák hirtelen bekövetkező, váratlan természeti csapások vagy civilizációs eredetű káresemények, amelyek emberek életét követelhetik, egészségüket, anyagi javaikat károsíthatják, veszélyeztetik. Érinthetnek kisebb közösségeket – például közlekedési baleseteknél – és hatással lehetnek több száz vagy akár több ezer ember életére is – például földrengések, árvizek, pusztító viharok, esőzések után. Ezek a hatások súlyos lelki következményekkel járnak.

Az egyéni reakciók és a közösségi megküzdési formák sokfélék lehetnek. A tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy milyen jelentősége van a hitnek abban, hogy az egyének és közösségek könnyebben találjanak rá a hatékony megküzdési stratégiára katasztrófák bekövetkezése után.

A katasztrófavédelem nemzeti ügy. Mindannyiunk közös érdeke az állampolgárok fizikai védelme és lelki segítése.

A katasztrófák

A katasztrófa fogalmát a 2012. évi CXXVIII. törvény 3. §. 5. pontja alapján a következőképpen definiáljuk: „A veszélyhelyzet kihirdetésére alkalmas, illetve e helyzet kihirdetését el nem érő mértékű olyan állapot vagy helyzet, amely emberek életét, egészségét, anyagi értékeiket, a lakosság alapvető ellátását, a természeti környezetet, a természeti értékeket olyan módon vagy mértékben veszélyezteti, károsítja, hogy a kár megelőzése, elhárítása vagy a következmények felszámolása meghaladja az erre rendelt szervezetek előírt együttműködési rendben történő védekezési lehetőségeit, és különleges intézkedések bevezetését, valamint az önkormányzatok és az állami szervek folyamatos és szigorúan összehangolt együttműködését, illetve nemzetközi segítség igénybevételét igényli."[1]

A katasztrófák egyfajta csoportosítása során, eredetük szerint megkülönböztetünk természetes és civilizációs eredetű katasztrófákat. A természetes eredetű katasztrófákat tovább bonthatjuk meteorológiai, hidrológiai, geológiai és biológiai eredetű káreseményekre. A civilizációs eredetű katasztrófák közé sorolhatjuk a nukleáris baleseteket, a veszélyes anyagokkal kapcsolatos baleseteket, tűzeseteket (kivéve a villámcsapás miatt bekövetkező tűzeseteket, mert azok természetes eredetűek), és a közlekedési baleseteket.

A katasztrófák elleni védekezés rendszeréhez kapcsolódó feladatokat alapvetően három időszakra oszthatjuk:

– a katasztrófa bekövetkezése előtt: megelőzés vagy felkészülés időszakára;

[1] 2011. évi CXXVIII. tv.

- a katasztrófa bekövetkezését közvetlenül követő: védekezés vagy beavatkozás időszakára;
- a katasztrófa pusztító hatásának elmúltával: a következmények felszámolásának időszakára.

„Az ENSZ Hivatal a Katasztrófa Kockázat Csökkentésére (UNISDR) adataira hivatkozva 2005 és 2014 között több, mint 1,7 milliárd ember halt meg katasztrófa következményeitől és a becsült anyagi kár elérte az 1400 milliárd USD-t."[2]

A legsúlyosabb katasztrófák Magyarországon 2010. óta – intenzív kockázatok

2010. Borsodi árvíz

2010. május 15-étől szinte az egész országot nagy intenzitású felhőszakadás sújtotta. A hirtelen lezúdúló, nagy mennyiségű csapadék miatt számtalan helyen áradtak a patakok (Boldva, Szinva) és a folyók (Ipoly, Hernád, Sajó, Bodrog, Zagyva), amely hatalmas károkat okozott az önkormányzati épületekben és a lakóházakban egyaránt. A Kormány Borsod-Abaúj-Zemplén megye teljes közigazgatási területére veszélyhelyzetet hirdetett ki. Később a különleges jogrendi időszak más megyék érintett településeire is kihirdetésre került.[3] Összesen 842 településünkön volt szükség védekezésre.[4] 2010. június 8-án országosan, a katasztrófa károsító hatása által érintett területről kitelepítettek száma 5259 fő volt.[5]

2010. Vörösiszap-katasztrófa

2010. október 4-én 12 óra után átszakadt a Magyar Alumínium Zrt. ajkai timföldgyárához tartozó iszaptároló egyik kazettája, aminek következtében a kiömlő körülbelül egymillió köbméter vörösiszap és lúgos víz elöntötte Kolontár, Devecser és Somlóvásárhely mélyebben fekvő részeit. A Torna-patak mentén fekvő néhány további települést is elért a szennyeződés.

390 embert kellett azonnal kimenekíteni az érintett területekről, és további 110 ember kitelepítése is szükséges volt. A katasztrófában tíz ember életét vesztette és 120-an kerültek kórházba.[6]

A károsultak száma meghaladta a 900 főt, több száz ember elveszítette otthonát, megélhetését.[7]

2013. Rendkívüli havazás

2013-ban március közepén a rendkívüli havazás, hirtelen jött lehűlés és viharos szél sújtotta az országot. Az ország egyes részein – a Dunántúl középső sávjában, valamint az ország északkeleti részében – utak járhatatlanná, települések pedig megközelíthetetlenné váltak. A helyzet 65 000 főt érintett, 146 települést zárt el a külvilágtól a lehullott hó és az extrém időjárás.[8]

---

[2] KOPCSÓ–BALÁZS 2016.
[3] Nógrád megye kettő településére (Pásztó, Hasznos), Győr-Moson-Sopron megye három településére (Bőny, Mezőőrs, Rétalap), Jász-Nagykun-Szolnok megye először hét településére (Jászdózsa, Jánoshida, Jászalsószentgyörgy, Alattyán, Jásztelek, Jászjákóhalma, Jászberény), majd a megye teljes közigazgatási területére, továbbá Békés, Bács-Kiskun, Csongrád, Fejér, Heves, Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék teljes közigazgatási területére.
[4] *Árvíz 2010* (s. d.).
[5] *Árvíz 2010* (s. d.).
[6] *10 éve történt a vörösiszap-katasztrófa* (s. d.).
[7] *10 éve történt a vörösiszap-katasztrófa* (s. d.).
[8] JACKOVICS–HERBÁK 2018.

A közúti, vasúti elakadások során 23 887 főt és 8 313 gépjárművet kellett kimenteni.[9] Országszerte 16 ezer embert kellett elhelyezni melegedőhelyeken.[10] A viharok következtében kialakuló áramkimaradás 13 megye 135 településén összesen 318 432 fogyasztót érintett, a kiesés időtartama helyenként 78 óráig tartott.[11]

2013. Dunai árvíz

A Duna vízgyűjtőin 2013. május 30-a és június 3-a között nagy mennyiségű csapadék hullott le, amelynek következtében a Duna felső szakaszán olyan mértékű áradás indult el, amely a magyarországi szakasz legnagyobb részén rekord vízállásokat eredményezett. Budapestnél 891 cm-rel tetőzött, ez a vízmagasság 31 cm-rel volt magasabb, mint az eddigi legnagyobb vízállás, amit a 2006-os tavaszi árhullám során mértek.[12] Egészen Bajáig alakultak ki a korábbi legmagasabb értékeket meghaladó vízállások.

Az árhullám 2013. június 07-én lépett be hazánkba, az intenzív árvízi védekezés hat napon át 807, 4 km hosszan folyt.

Az áradás közvetlenül 206 ezer embert veszélyeztetett, 1570 fő kitelepítése volt szükséges.[13]

2019. Hajókatasztrófa a Dunán

2019. május 29-én egy magyar, termes személyhajó (rendezvényhajó) összeütközött egy svájci szállodahajóval. Az ütközés következtében a rendezvényhajó, a fedélzetén 35 emberrel, néhány másodperc alatt elsüllyedt. A halálos áldozatok száma 28 fő volt, akik közül a legfiatalabb – egy gyermek – 6 éves volt. A katasztrófa megrendítette és sokkolta az egész országot, hiszen addig a dunai hajózást veszélytelennek, biztonságosnak érezte mindenki.

2019–2021. Pandémia

2019. decemberében a kínai Vuhan városában megjelent új típusú koronavírus okozta betegség jelent meg és járványt okozott.

A járvány gyorsan átterjedt Kína, majd a világ többi részére is. Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) az új koronavírust hivatalosan SARS-CoV-2-nek, az általa okozott betegséget COVID-19-nek nevezte el.

2021. március 13-án a világban összesen 119 165 535 fő fertőződött meg a vírussal, akik közül 2 641 567 fő hunyt el.[14] Ekkor Magyarországon 16 790 fő volt a járvány halálos áldozatainak száma.[15]

A kisebb léptékű katasztrófák – extenzív kockázatok

Az ENSZ nemzetközi katasztrófacsökkentési stratégiával foglalkozó titkársága (UNISDR) felhívta a figyelmet tanulmányaival arra, hogy a nagy katasztrófákon túl globális szinten egyre gyakoribbak a kisebb léptékű katasztrófák (extenzív kockázatok). Kiemelték, hogy ezekkel az eseményekkel is komolyan kell foglalkozni, mert – globális szinten – nagyobb hatással rendelkeznek az emberek millióinak életére és nagyobb gazdasági károkat okoznak, mint a ritkán előforduló nagyobb léptékű katasztrófák (intenzív kockázatok).[16]

---

[9] JACKOVICS–HERBÁK 2018.
[10] JACKOVICS–HERBÁK 2018.
[11] JACKOVICS–HERBÁK 2018.
[12] *Az árvíz – számokban* (2013).
[13] *Az árvíz – számokban* (2013).
[14] *Tájékoztató oldal a koronavírusról* (s. d.)
[15] *Tájékoztató oldal a koronavírusról* (s. d.)
[16] *Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A 2015 utáni hyogoi cselekvési keret: kockázatkezelés az ellenálló képesség kiépítéséért* (2014).

Ezekre az extenzív kockázatokra történő ellenálló képesség megerősítése rendkívül fontos az érintett közösségek szintjén, mint ahogy az is, hogy megfelelő figyelmet fordítsanak a közösségek az ilyen típusú katasztrófák helyi hatására.

Véleményünk szerint ilyen tipikus extenzív kockázatok például a hirtelen lezúduló, nagy mennyiségű csapadékkal összefüggő káresemények, amelyek akár villámárvizek vagy települési elöntések formájában jelentkezhetnek. Ezek az események hazánk különböző területein, a településeken jelentős károkat okoznak és viszonylag gyakran fordulnak elő. Legjellemzőbben a május-júniusi időszakban.

Extenzív kockázatot jelentenek továbbá természeti katasztrófák közül például az extrém viharok, az aszályok, civilizációs eredetű katasztrófák közül pedig például a közúti közlekedési balesetek és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos balesetek.

Az Európai és Gazdasági Szociális Bizottság (EGSZB) 2014-es véleményében megfogalmazta, hogy sok katasztrófát nem egyetlen tényező, hanem sok, egymással összeadódó kockázat vált ki, a katasztrófákat és azok hatásait rendszerszemlélettel kell vizsgálni – gondolni kell akár a védelmi erők tevékenységével összefüggő káreseményekre is akár.17 Rávilágítottak arra, hogy a „természeti" és az „ember által nem szándékosan" előidézett fenyegetéseken (természeti katasztrófák, civilizációs balesetek) mellett számolni kell azokkal a kockázatokkal is, amelyek az ember által szándékosan alakulnak ki és az emberi viselkedéssel (tudatos viselkedéssel) vannak összefüggésben. Rávilágítottak, hogy ennek tükrében fokozottabban kell foglalkozni például a technológiai fejlődésből adódó fenyegetésekkel is.

Katasztrófák lehetséges lelki következményei, egyéni megküzdési stratégiák

A katasztrófák kollektív stresszhelyzetet váltanak ki, hiszen bekövetkezésük során veszélybe kerül az adott közösség tagjainak nagy része és/vagy veszteséget szenved el.[18] Sok esetben a természeti vagy civilizációs csapások akkor is negatív pszichés hatással vannak az emberekre, ha nem a közvetlen környezetükben történik a katasztrófa, hanem például hírekből értesülnek róla.

Jellemző lehet katasztrófák bekövetkezésekor és utánuk is a cselekvési bénultság, a pánikreakció vagy a katasztrófaszindróma tüneteinek jelentkezése. Pszichotraumáról pedig olyan esetekben van szó, amikor halálos fenyegetéssel, súlyos sérüléssel, a fizikai és pszichés integritás elvesztésével szembesül valaki és intenzív félelemmel, szorongással, tehetetlenséggel reagál.[19]

A Lazarus-modell kétféle – a problémaközpontú és az érzelemközpontú – megküzdési stratégiát ír le és megállapítja, hogy az emberek minden stresszkeltő helyzetben – így katasztrófák bekövetkezésekor és utánuk is – ezeket az alapvető stratégiákat alkalmazzák.[20]

A probémaközpontú megküzdés során arra összpontosítanak, hogy cselekvésük által megváltoztassák a helyzetet, illetve a jövőben elkerüljék azt. Ez a cselekvés a külső körülmények - és a saját viselkedésük megváltoztatására egyaránt irányulhat.

Az érzelemközpontú megküzdés során a fenti stratégiával ellentétben nem a probléma megoldására törekszik, hanem igyekszik enyhíteni negatív érzelmeit, a saját érzelmi reakcióit az adott stresszhelyzetre.

---

[17] Padányi–Földi 2014.
[18] Kiss 2020.
[19] Bolgár 2021.
[20] Bolgár 2021.

A veszélyhelyzeti válaszreakciók négy területét különböztethetjük meg: 1. a fiziológiai, 2. a kognitív (mentális, értelmi), 3. a érzelmi, 4. a viselkedéses reakciók.[21]

A veszélyhelyzetben megjelenő érzelmi reakciók:[22]

- gyász és az ezzel kapcsolatos bűntudat, önhibáztatás,
- zaklatottság, harag, tehetetlenség, düh érzése,
- szorongás, félelem, bénultság,
- kirekesztettség, kiszorítottság érzés.

A veszélyhelyzetben jellemző viselkedésreakciók:[23]

- teljes inaktivitás,
- elvonulás a szociális térből,
- érzelmi kitörések,
- indokolatlan intolerancia, agresszió,
- feltűnő beszédesség vagy hallgatagság,
- hiperaktív viselkedés.

A katasztrófákhoz köthető pszichológiai reziliencia (vészrugalmasság)

A katasztrófákhoz köthető pszichológiai reziliencia az egyének vagy közösségek rugalmas ellenállását jelenti, tehát azt a reaktív képességüket, hogy erőteljes, ismétlődő, vagy akár egyszeri, sokkszerű külső hatáshoz (katasztrófához) adaptálódni képesek legyenek.[24] Ez tehát egy olyan dinamikus folyamat, amelynek során az egyén pozitív módon küzd meg az őt ért traumával és alkalmazkodni tud hozzá.[25]

A közösségi reziliencia alapja az egyéni reziliencia, az egyéni reziliencia kulcsa pedig a pszichoszociális jólét, amit gyakran éppen a közösség képes megteremteni, így odavissza kölcsönhatásban van egymással az egyén és a közösség.[26] A vallási közösségek szerepe az egyén pszichoszociális rezilienciájának fejlesztése szempontjából kulcsfontosságú, a reziliens egyének pedig szilárd alapokon nyugvó, egymás támogatásán alapuló vallási közösségeket alkotnak.

Jelenleg kutatások folynak arról, hogy mennyire öröklött vagy tanulható, illetve fejleszthető a reziliencia. Viszont vannak olyan jellemzők a reziliencia szempontjából kiemelkedő emberekben, amelyek megfigyelhetők már gyermekkorban. Ezek közül kiemeljük a tanulmány későbbi fejezetének szempontjából legrelevánsabbat, ami a képesség (és erős hit) a pozitív életszemléletre és a pozitív jövőkép kialakítására.[27]

Az egyházak szerepe a katasztrófák utáni lelki segítségnyújtásban

A katasztrófavédelmi, rendvédelmi, katonai,[28] illetve egészségügyi ellátást végző szakemberek az érintettek számára az első kapcsolatot jelentik katasztrófa vagy terrortámadást követően, amikor az emberek még veszélyben vannak. Az ő elsődleges feladatuk a sebesültek mentése,

[21] Bolgár 2021.
[22] Bolgár 2021.
[23] Bolgár 2021.
[24] Bolgár 2021.
[25] Bolgár 2021.
[26] Sáfár 2018.
[27] Sáfár 2018.
[28] Padányi–Földi 2015.

ellátása és védelme – azok igényeihez igazodva –, valamint a kár felmérése és a megfelelő erőforrások mozgósítása. A különböző egyházi és karitatív szervezetek befogadó szerepet töltenek be a katasztrófák által érintett emberek számára, gyakorlati elintéznivalókhoz segítséget nyújtanak, a szociális, jogi igényeket kielégítik. Meghallgatják és pszichoszociális tanácsadást végeznek, valamint szükség esetén mentálhigiénés vagy pszichológus szakemberhez irányítják az érintetteket. A mentális egészséggel foglalkozó szakemberek, családi és szociális hálózatok, valamint egyházi és vallási szervezetek képviselői segítenek az embereknek védett lelki közösséget biztosítani az átélt traumák után. Lelki segítségnyújtást végeznek, újból cselekvésre próbálják ösztönözni az érintetteket, illetőleg pszichopatológiás reakciók esetén pszichiáterek, pszichoterapeuták foglalkoznak az arra rászorulókkal. A mentális segítségnyújtást végző szakemberek feladata a pszichoszociális segítséget nyújtó egyházi és karitatív szervezetek önkénteseinek az összehangolása, valamint a segítők lelki támogatása is.[29]

> „Az állam és a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségek együttműködhetnek a közjó előmozdításában. Az állam a jogi személyiséggel rendelkező vallási közösségekkel történelmi és kulturális értékeket megőrző, nevelési-oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, kulturális vagy sporttevékenység, valamint más közcélú tevékenység ellátására megállapodást köthet történelmi és társadalmi szerepük, társadalmi elfogadottságuk, beágyazottságuk, szervezettségük, az általuk hagyományosan végzett közcélú tevékenységek során szerzett tapasztalataik és − az együttműködéssel érintett közcélú tevékenységek sajátosságaihoz igazodva − az azok ellátásához szükséges feltételek fennállásának figyelembevételével."[30]

A segítségnyújtás embertársainknak az egyházi élet egyik legfontosabb alapgondolata. Az egyházi- gyülekezeti tevékenységek alappillére a közösség építő ereje, a személyes kapcsolatok, szociális gondoskodás, az idősek, elesettek, segítségre szorulók támogatása. Katasztrófák bekövetkezése után – az elmúlt évtizedek tapasztalatai alapján – nélkülözhetetlenek az egyházi karitatív szervezetek a következmények felszámolása során megjelenő segítségnyújtási feladatokban. Minél több ember találja meg a lelki helyét valamelyik felekezetben, annál nagyobb eséllyel számíthat a társadalom szereplője a veszélyhelyzetekben valamelyik közösség támogatására, hiszen az egyházi szervezetek jelentős mozgósító erővel rendelkeznek.[31] A szociális érzékenységre nevelés rendkívül fontos része kell, hogy legyen az egyházi nevelésnek annak érdekében, hogy a felnövekvő generációkból minél többen segítségnyújtó hivatásokat válaszszanak és a pályaválasztást ne elsősorban a várható bérezés, hanem a társadalmi hasznosság határozza meg.

Az erős hit erőt ad a katasztrófák bekövetkezése után egyéni és közösségi szinten egyaránt, olyankor is, amikor minden kilátástalannak, értelmét vesztettnek tűnik. Erősíti az emberekben a katasztrófákhoz köthető pszichológiai reziliencia képességüket a pozitív jövőképük kialakításának elősegítésében.

[29] Sáfár–Hornyacsk 2011.
[30] 2018. évi CXXXII. tv. 9. § (1) bek.
[31] Petró–Hornyacsek 2012.

A katasztrófavédelem nemzeti ügy. Így minden állampolgárnak joga és kötelezettsége a katasztrófák megelőzése, a katasztrófák elleni védekezés és a részvétel a következmények felszámolásában. Tekintettel arra, hogy ez a feladat sokszor lelkileg megterhelő – hiszen a katasztrófa pusztító hatásai, emberi tragédiái testközelből érezhetők – a reziliencia elősegítése, fokozása szükségszerű.

A katasztrófák károsultjain túl, a védekezésben, mentésben résztvevők számára is fontos a lelki segítségnyújtás.

A hivatásos katasztrófavédelmi szerveknél pszichológusok segítik az állományt traumáik feldolgozásában. Viszont ők a rendvédelmi alapellátó pszichológusok, akik az elsőfokú pszichológiai alkalmasság vizsgálatra jogosultak,[32] tehát elvileg előfordulhat, hogy valaki azért nem fordul hozzájuk lelki segítségért, mert attól tart, hogy a pszichológiai alkalmassága úgy megkérdőjeleződne.

Az egyházak katasztrófák utáni önkéntes tevékenysége az embertársaink iránt érzett szolidaritásra épül. Az elmúlt évtizedek legnagyobb káreseményeinél ez az önkéntes tevékenység az alábbi tevékenységekben nyilvánult meg:

- megrongálódott épületek helyreállításában;
- a kitelepített lakosság elhelyezésében és ellátásában;
- támogató programok indításában (például *Támogass egy árvízkárosult családot* program);
- a bajbajutottak ingóságokkal történő támogatásában, pénz- élelmiszer- és ruha adományok gyűjtésében;
- gyógyszerrel történő támogatásban;
- orvos csoport létrehozásában;
- telefonos lelkisegély szolgálat működtetésében;
- családok lelkipásztori gondozásában.

Összefoglalás

Az egyházak, a hit szerepe a katasztrófák következményeinek felszámolása során a lelki segítségnyújtás, a lelki gondozás révén jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy az egyének és a közösségek, a katasztrófák utáni kilátástalan helyzettel, megfelelő megküzdési stratégia segítségével tudjanak szembenézni.

A katasztrófákhoz köthető pszichológiai reziliencia fokozásának, erősítésének egyik alapja a hit, ami átsegíti a bajbajutottakat a legkilátástalanabb helyzeteken is.

Irodalomjegyzék

10 éve történt a vörösiszap-katasztrófa. Forrás: Múzeum - BM OKF (katasztrofavedelem.hu) (A letöltés dátuma: 2021. 03. 13.)

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról.

2018. évi CXXXII. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény módosításáról.

45/2020. (XII. 16.) BM rendelet a belügyminiszter irányítása alatt álló egyes rendvédelmi feladatokat ellátó szerveknél foglalkoztatott hivatásos állomány és rendvédelmi igazgatási alkalmazotti állomány alkalmasság vizsgálatáról.

[32] 45/2020. (XII. 16.) BM rend.

Árvíz 2010. Forrás: BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (katasztrofavedelem.hu) (A letöltés dátuma: 2021. 03. 13.)

Az árvíz – számokban (2013). *Forrás:* BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (katasztrofavedelem.hu) (A letöltés dátuma: 2021. 03. 13.)

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A 2015 utáni hyogoi cselekvési keret: kockázatkezelés az ellenálló képesség kiépítéséért (2014). *Forrás:* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.C_.2014.451.01.0152.01.HUN (A letöltés dátuma: 2020. 09. 10.)

BOLGÁR J. (2021): Veszélyhelyzetek kezelésének és feldolgozásának kognitív és affektív aspektusai. In FÖLDI L. szerk: *Szemelvények a katonai műszaki tudományok eredményeiből I. Oktatói kötet.* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó. 29–44. Elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16207/905_KMDI_I_oktatoi_tanulmany-kotet.pdf#page=30 (A letöltés dátuma: 2021. 03. 14.)

JACKOVICS P. – HERBÁK D. (2018): A katasztrófavédelmi művelet-elemzés, mint a lakosságvédelem eszköze. *Hadmérnök,* 13. évf. 1. sz.

KISS A. (2020): *A természeti katasztrófákat követő helyreállítás-értékelő rendszer fejlesztési lehetőségeinek vizsgálata.* (PhD-értekezés) Debrecen, Debreceni Egyetem. Elérhető: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/293815/Kiss_Alida_Doktori_ertekezes_titkositott.pdf?sequence=1&isAllowed=y (A letöltés dátuma: 2021. 03. 14.)

KOPCSÓ I. – BALÁZS R. (2016): Konszenzuskeresés a katasztrófák tudományos kutatásának egységesítésében az Utstein irányelvek alapján. *Honvédorvos,* 68. évf. 3–4. sz.

PADÁNYI, J. – FÖLDI, L. (2015): Tasks and Experiences of the Hungarian Defence Forces in Crisis Management. *Bilten slovenske vojske,* Vol. 17, No. 1. 29–46.

PADÁNYI, J. – FÖLDI, L. (2014): Environmental responsibilities of the military soldiers have to be "Greener Berets". *Economics and Management,* No. 2. 48–55.

PETRÓ T. – HORNYACSEK J. (2012): Az egyházak, mint társadalmi szervezetek lehetséges helye és szerepe az árvízi védekezésben. *Műszaki Katonai Közlöny,* 22. évf. 2. sz.

SÁFÁR B. – HORNYACSEK J. (2011): A Vöröskereszt és Vörösfélhold Társaságok Nemzetközi szövetségének pszicho-szociális támogató programja. *Műszaki Katonai Közlöny,* Ksz. 35–50. Elérhető: https://mkk.uni-nke.hu/document/mkk-uni-nke-hu/2011_k_03%20Voroskereszt%20voros-felhold_k.pdf (A letöltés dátuma: 2021. 03. 16.)

SÁFÁR B. (2018): *A humanitárius segítségnyújtás elméleti és gyakorlati kérdései a Vöröskereszt nemzetközi tevékenységének tükrében.* (PhD-értekezés) Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

Tájékoztató oldal a koronavírusról (s. d.) *Forrás:* https://koronavirus.gov.hu/ (A letöltés dátuma: 2021. 03. 13.)

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága

A Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa
Szociáletikai Bizottsága
Székhely: 1117 Budapest, Magyar Tudósok Körútja 3.
Kapcsolat: oikumene@meot.hu
A kiadásért felel: Fischl Vilmos főtitkár
Felelős szerkesztő: Gőcze István
Tördelőszerkesztő: Gőcze István

ISBN 978-615-81844-0-3 (PDF)

OIKOUMENE
1943